

**A MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK
PÉNZGAZDÁLKODÁSÁNAK VÁLTOZÓ
FELTÉTELEI**

**Budapest
2007**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Bognár Imre, Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kapronczai István,
Kertész Róbert, Keszthelyi Szilárd, Kovács Gábor, Popp József,
Udovecz Gábor

Készült:

a Vidékfejlesztési Igazgatóság
Pénzügypolitikai Osztályán

Szerkesztette:

Kovács Gábor

Szerzők:

Kovács Gábor
Kovács Henrietta
Lámfalusi Ibolya

Opponensek:

Kapronczai István
Szerdahelyi Péter

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Status quo a mezőgazdasági pénzügyek területén	7
2. A pénzgazdálkodás információigénye.....	13
3. A vállalati pénzgazdálkodásra ható főbb tényezők vizsgálata	17
3.1. A közvetlen támogatások változása és hatása a vállalati pénzgazdálkodás feltételeire	17
3.2. A vidékfejlesztési támogatások változása.....	24
3.2.1. A vidékfejlesztési támogatások alakulása (2001-2006)	24
3.2.2. A vidékfejlesztési támogatások hatása	28
3.3. Az idegen forrásokkal történő finanszírozás feltételeinek változása	29
3.3.1. Állami támogatással igénybe vehető finanszírozási lehetőségek.....	29
3.3.2. Piaci finanszírozási formák	37
3.3.3. Változások a mezőgazdasági vállalkozások hiteligazdálkodásában	41
3.3.4. Várható változások a kereskedelmi banki hitelezésben a Bázel II-vel összefüggésben.....	46
3.4. A kockázat-menedzsment feltételeinek változása.....	48
3.4.1. A hazai gyakorlat az elemi károk enyhítésére vonatkozóan az EU-csatlakozás előtt.....	51
3.4.2. A tagállamok kárenyhítési lehetőségei az EU-ban	52
3.4.3. Az új magyar kárenyhítési rendszer	55
3.4.4. Intervenciós felvásárlás.....	56
3.4.5. Az árfolyamalakulás hatásai.....	62
Összefoglalás, javaslatok	65
Irodalomjegyzék	69

Bevezetés

A rendszerváltozás során a mezőgazdasági vállalkozások pénzgazdálkodásának feltételrendszere lényegileg megváltozott, s mindezt tovább fokozta Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz.

Az alapvető módosulások az alábbiakban összegezhetők:

- Míg a korábban domináns szerepben levő mezőgazdasági nagyüzemekben a pénzgazdálkodás nagyrészt specializált szakemberek feladata volt (illetve ma is az), addig a kisebb méretű egyéni, családi vállalkozásoknál az üzemtulajdonos/üzemvezető személyében a pénzügyek összefonódnak a termelés, a menedzsment és a kockázatviselés feladataival. Az új feladatokra való felkészülés mind a gazdálkodókat, mind a képzési, szaktanácsadási rendszert nagy kihívással szembesíti.
- Az egyéni, családi vállalkozásoknál a gazdaság finanszírozása jelentős mértékben összekapcsolódik a háztartás pénzügyeivel, miközben kölcsönösen támogathatják vagy gátolhatják egymást (a háztartás tartósan tőkét fektethet be a vállalkozásba, illetve rövid távú hitelt nyújthat neki, más oldalról viszont a vállalkozásból történő túlzott mértékű magáncélú pénzkivonás is megtörténhet).
- Az EU-csatlakozás – elsősorban a támogatási rendszer közvetítésével – módosította mind az egyes ágazatok, mind a gazdálkodás egészének jövedelmezőségét, megváltoztatta az ágazatok versenyképességét, befolyásolta a likviditást.
- A klasszikus finanszírozási megoldások mellett (kedvezményes agrárhitelek, folyószámlahitel) újak is elterjedtek (faktoring, lízing, intervenciós felvásárlás), amelyek növelik a vállalkozás-finanszírozás rugalmasságát. A fejlett monetarizmusra jellemző új megoldásokat egy alapvető változáson átesett pénzügyi intézményrendszer biztosítja (kereskedelmi bankok megjelenése, széleskörű, a kisvállalkozások által is elérhető bankfiók-hálózat, jelzálogbankok, garanciaintézmények kialakítása). Ez sokféle választási lehetőséget kínál az agrárvállalkozók számára, akik másoldalról viszont elvesztették korábbi integrációs pontjaikat (nagyüzemek, rendszergazdák), s ennél fogva döntéseik terhet maguk kell, hogy viseljék.
- A Közös Agrárpolitika jelenlegi rendszere és várható változása (támogatáscsökkentés, az intervenció visszaszorulása), a bankok hitelezési gyakorlatának módosulása (a Basel II. tőkeegyezmény hatására), a piacliberalizálás, a beszállítói és a felvevő-piacokon lejátszódó koncentráció növeli a versenyt és a kockázatokat, fokozódó hatékonysági követelményeket támaszt, ami a gazdálkodás magasabb színvonalát, s benne a pénzügyi menedzsment tartalékainak kihasználását, új finanszírozási formák és eszközök keresését igényli.
- A hitelekhez és a támogatásokhoz történő hozzájutás – amelyek döntően befolyásolják a gazdálkodás eredményességét – szigorú követelmények (határidők, számviteli standardok, szakszerű pályázatok, környezetvédelmi és állatjóléti előírások, hitelképességi követelmények stb.) betartását, a vállalkozások pénzügyi, jövedelmezőségi viszonyainak pontos ismeretét és külső partnerek számára történő dokumentálását igényli.

- A mezőgazdasági termelés sokrétű kockázatai közismertek. A kereskedelmi liberalizáció és az idegen források arányának növekedése fokozza a mezőgazdasági vállalkozások kockázati kitettségét. Ráadásul a kisméretű üzemek esetében a kockázat nem is osztható meg – ellentétben a nagy szervezetekkel, amelyeknek számos tulajdonosa és munkavállalója vehet részt a kockázatviselésben –, hanem az egyedül a gazdálkodót (és családját) terheli. Ennélfogva a pénzgazdálkodással szorosan összefüggő kockázatkezelésnek megkülönböztetett jelentőséget kell tulajdonítani.

Tanulmányunk az említett változások közül kiemelt néhány elem hatásait elemzi döntően a 2000-2005 közötti időszakban történtek alapján. Elsősorban a mezőgazdasági vállalkozások vezetőinek kíván segítséget nyújtani abban, hogy a pénzgazdálkodás területén jelentkező feladatokat hatékonyabban láthassák el. Szeretnénk ugyanakkor a kutatók, szaktanácsadók, oktatók és államigazgatási dolgozók figyelmét is ráirányítani a problémákra, annak érdekében, hogy a gazdálkodók az eddiginél több segítséget kapjanak ismereteik bővítéséhez ezen a kulcsfontosságú területen.

1. Status quo a mezőgazdasági pénzügyek területén

A mezőgazdaság a közismerten **tőkeigényes** szektorok között foglal helyet: a termelés jelentős befektetéseket igényel termőföldbe, épületekbe, gépekbe, berendezésekbe és tenyészállatokba, amely eszközcsoportok általában meghatározzák egy gazdaság állóeszköz-állományának szerkezetét. A mezőgazdaságban lekötött állóeszközök (tárgyi eszközök) – a vad- és erdőgazdálkodást, valamint a halászatot is beleértve – bruttó értéken a nemzetgazdaság állóeszköz-állományának 5,8-5,9 százalékát tették ki a 2000-2004. években (KSH, 2006). Eközben az ágazat GDP-ből való részesedése 4,3-5,3 százalék között mozgott. Míg a nemzetgazdaság egészében az említett 5 év átlagában 8,63 Ft bruttó állóeszköz-érték volt szükséges 1 forint GDP előállításához, addig a mezőgazdaságban 10,35 Ft, vagyis 20 százalékkal több.

A mezőgazdasági vállalkozások **eszközállománya viszonylag gyors ütemben, 68 százalékkal nőtt** 2001-2005 között. Ezt az ütemet is meghaladta az **állóeszközök növekedése (öt év alatt 83%)**, amely különösen az uniós csatlakozás környékén volt jelentős. (Igaz, hogy a vizsgált időszakban a mezőgazdasági beruházási árindex is mintegy 20%-kal nőtt.)

A mezőgazdaságra jellemzően az **állóeszközök összes eszközökön belüli aránya magas**, a vizsgált öt évben 62 és 72 százalék között mozgott (1. táblázat). Jóllehet az utolsó két évben részesedésük mérsékelt csökkenése volt tapasztalható, de a trend növekedést mutat. Az elmondottakból következően a forgóeszközök az összes eszközállomány 28-38 százalékát képviselték. Bár az állóeszközök magas arányából az eszközállomány gyenge mobilitása (a pénzzé válás hosszú időtartama) következne, a mezőgazdasági vállalkozások likviditási mutatói ezt nem tükrözik. A legmobilabb eszközcsoportokból (követelések, értékpapírok, pénzeszközök) meglepően nagyok a „készleteik”: a tesztüzemi információs rendszer adatai szerint eléri a teljes eszközállomány 16-22 százalékát, a forgóeszköz-állománynak pedig több mint a felét teszik ki¹.

A nemzetközi statisztikák a hazainál még nagyobb súlyúnak mutatják a mezőgazdaság állóeszközeit. A hazai helyzet elemzése során szem előtt kell tartani, hogy Magyarországon a termőföld sem a számviteli nyilvántartásokban, sem a statisztikákban nem a tényleges forgalmi értékén van nyilvántartva, hanem annál alacsonyabban, vagy éppen érték nélkül. Ezenkívül a vállalkozások könyveiben – magától értetődően – vagyoneként nem szerepel a *bérelt* földterületek értéke sem, ugyanakkor a társas vállalkozások szinte kizárólag bérelt földeken gazdálkodnak, s magas a földbérelt aránya az egyéni gazdaságoknál is (2005-ben 38%). Ebből adódik, hogy a tesztüzemi információs rendszerben – ahol elvileg követelmény a föld forgalmi értéken történő nyilvántartása – 2005-ben az egyéni gazdaságok mérlegében 133 ezer Ft, a társas gazdaságoknál viszont csak 3 ezer Ft volt az egy hektár művelt területre jutó termőföldérték. Elméleti feltevésként: ha a gazdálkodás 100 százalékban saját tulajdonú földön folyna és a nyilvántartás forgalmi értéken történne, akkor ez az érték megegyezne egy hektár átlagos minőségű és fekvésű föld piaci árával, vagyis 300-400 ezer Ft lenne. Mindez, illetve a közeledés ehhez az állapothoz természetesen az állóeszközök részarányának további növekedését eredményezné.

¹ Figyelembe kell azonban venni, hogy a számítások nem éves átlagállományok alapján készültek, hanem az év végi állapotot tükrözik, amikor a likviditás szempontjából minden bizonnyal a legkedvezőbb a helyzet.

A mezőgazdasági vállalkozások mérlegadatai

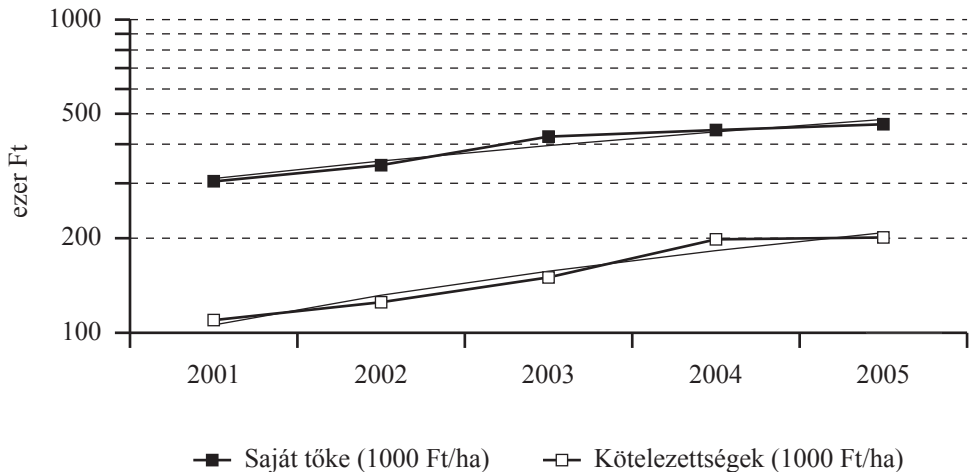
Me.: 1000 Ft/ha (mg-i terület)

	2001		2002		2003		2004		2005	
	érték	%	érték	%	érték	%	érték	%	érték	%
Állóeszközök		61,83		64,36		71,73		69,47		67,55
Ingtatlanok	131,87	36,04	166,69	39,07	240,61	46,44	273,63	46,06	275,86	45,00
Gépek, berendezések	74,43	20,35	85,49	20,04	110,44	21,32	115,49	19,44	116,35	18,98
Tenyészállatok	19,92	5,44	22,41	5,25	20,59	3,97	23,57	3,97	21,86	3,57
Forgóeszközök		31,87		35,64		28,27		30,53		32,46
Növénytermesztés eszközei	27,58	7,54	29,58	6,93	22,97	4,43	49,64	8,36	46,49	7,58
Növendék és hizó állatok	20,52	5,61	22,05	5,17	19,69	3,80	21,87	3,68	21,07	3,44
Pénzeszközök, követelések	78,83	21,55	86,77	20,34	89,98	17,37	96,28	16,21	118,21	19,28
Vásárolt készletek	12,71	3,47	13,64	3,20	13,83	2,67	13,55	2,28	13,21	2,16
Összes eszköz	413,49	100,00	468,42	100,00	573,47	100,00	644,23	100,00	665,67	100,00
Kötelezettségek										
Hosszú lejáratú kötelezettségek	35,13	31,99	47,78	38,17	82,86	55,21	119,50	60,13	115,19	57,08
Rövid lejáratú kötelezettségek	74,67	68,01	77,41	61,83	67,21	44,79	79,23	39,87	86,62	42,92
Saját tőke	303,69		343,23		423,40		445,50		463,86	

Forrás: Saját számítások a teszttüzemi információs rendszer adatai alapján

1. ábra

A mezőgazdasági vállalkozások saját és idegen tőkéjének alakulása

Forrás: Saját ábra a tesztüzemi információs rendszer adatai alapján

Az 1. ábra az eszközök forrásául szolgáló saját és idegen tőke változását szemlélteti logaritmikus skálán. Amint a berajzolt trendvonalak eltérő meredeksége is utal rá, a kötelezettségek növekedése gyorsabb ütemű: a vizsgált öt év alatt a kötelezettségek értéke 84 százalékkal nőtt, míg a saját tőke 53 százalékkal. A mezőgazdaságra jellemző, hogy a **saját tőke aránya magas**, 70% körüli, de ez **az arány hosszabb távon csökken**. Ilyen tendencia elsősorban a növekedést felmutatni képes állattartó gazdaságokra jellemző, amelyeknek versenyképességük megőrzése érdekében jelentős beruházásokat kell végrehajtaniuk. A növekvő építési költségek és telekárak miatt az állandó költségek egyre nagyobbak lesznek, s ha az önköltséget alacsonyan akarják tartani, akkor erre csak a fajlagos állandó költségek csökkentésével, vagyis méretnöveléssel, a kibocsátás számottevő növelésével képesek. Az emelkedő beruházási kiadások viszont ritkán finanszírozhatók saját forrásokból, így a külső források bevonásának egyre nagyobb szerep jut. Hasonló fejlődési irányzat figyelhető meg a növénytermesztő üzemek gépberuházásai esetében is. Ellenlépésként a több gazdálkodó társulásával megvalósuló közös beruházási projektek kínálkoznak, amelyek a saját erők megfelelő koncentrációját tudnák biztosítani. Ez mindenekelőtt persze együttműködési készséget feltételez.

Visszatérve az 1. táblázathoz láthatjuk, hogy a **hosszú lejáratú kötelezettségek aránya** az utóbbi években történt konszolidációs intézkedések hatására kedvezően megemelkedett (2005-ben 57%, szemben a 2000. év 35 százalékaival), de a **rövid lejáratú kötelezettségek aránya nemzetközi összehasonlításban még mindig magas** (2005-ben 43%; ugyanakkor például Németországban tartósan csak 26-27% körüli a rövidlejáratú idegen források aránya a mezőgazdaságban). Ez arra utal, hogy Magyarországon nem érvényesül az a nemzetközileg széleskörűen elfogadott gyakorlat, hogy a folyó termelést döntően saját forrásokból finanszírozzák, a nagyobb pótló vagy bővítő beruházásokhoz pedig hosszú lejáratú idegen tőkét vesznek igénybe.

Ugyanakkor látni kell, hogy a helyzet ilyen alakulása a társas gazdaságok számájára írható, mert a rövid lejáratú kötelezettségek aránya esetükben 55%, míg az egyéni gazdaságoknál 36%. Ezen túlmenően **a társasok 1 hektárra jutó kötelezettségei 2,4-szer nagyobbak az egyéniekéinél.** A társas gazdaságok rövidlejáratú kötelezettségeinek szokatlanul magas aránya részben magyarázható azzal, hogy hosszú lejáratú hitel iránti igényük kisebb, mivel – az érvényben levő szabályok szerint – földet nem vásárolhatnak, s így értelemszerűen hitelt sem vesznek fel ilyen célra, de utal arra a tendenciára is, hogy gazdaságok hajlamosak hosszú lejáratú kötelezettségeiket rövid lejáratúakra cserélni.

A 2. táblázat a mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredményének alakulását mutatja a 2000-2005 években. A vizsgált rövid időszak ellenére **is szembetűnő a jövedelem változékonysága:** a pozitív eredményű évek között is 60 százalékosnál nagyobb az eltérés, egyik évben pedig a szektor egészét tekintve veszteség jelentkezett. Az is egyértelmű, hogy a közpénzből származó **támogatásoknak – hasonlóan számos más országhoz – egyre nagyobb szerepük van az eredményesség biztosításában.**

A 3. táblázatban a mezőgazdasági üzemek néhány kiválasztott pénzügyi mutatóját találjuk a 2001-2005-ös időszakból. A termelésiérték-arányos jövedelem (másképpen az adózás előtti eredmény aránya a termelési értékhez viszonyítva) az időszak elején csökkent, majd az EU-csatlakozás után javuló irányzat mutatkozott. Ennek ellenére a mutató értéke **még mindig szerény jövedelmezőségre** utal. A közösségi költségvetésből származó támogatások fokozatos növekedése – főleg ha az egyéb jövedelemalkító tényezők nem romlanak nagyobb mértékben – középtávon még fenntarthatják a kedvező tendenciát, de utána ismét **keményebb feltételek várhatók.** Ilyen lehet a mezőgazdasági termelőiár-indexet meghaladó növekedés a ráfordításár-indexnél (agrárrolló), vagy a fizetett kamatok és az eredmény viszonyának várható romlása (a kamatok már az elmúlt években is az adózás előtti eredmény 50 százaléka körül jártak; 3. táblázat, 3. oszlop). Az idegen tőke arányának várható növekedése a jövedelem és a kötelezettségek arányának kedvezőtlen változását is előre vetíti, amint az lényegében már az öt éves adatsorból is kirajzolódik².

2. táblázat

A mezőgazdasági vállalkozások jövedelemadatai

Me.: 1000 Ft/ha

	2001	2002	2003	2004	2005
Bruttó termelési érték	332,93	356,24	336,31	377,49	360,90
ebből: agrártámogatások	16,09	29,86	15,56	45,76	53,71
Üzemi költségek	306,69	332,27	330,74	344,09	322,24
ebből: fizetett kamatok	8,70	8,19	8,47	13,06	10,86
Adózás előtti eredmény	20,21	18,39	-0,71	23,26	29,87

Forrás: Saját számítások a tesztüzemi információs rendszer adatai alapján

² A mezőgazdaság részére nyújtott bankhitelek 2005. végén az teljes hitelállomány 6,5 százalékát tették ki (MNB, 2006). Ez magasabb arány, mint az ágazat GDP-részesedése.

3. táblázat

A mezőgazdasági vállalkozások néhány pénzügyi mutatója

Me.:százalék

	Term.érték-arányos jöv.	Fizetett kamatok/ AEE*100	AEE/kötelezett- ségek*100	Idegen tőke aránya
2001	6,07	43,05	18,41	26,55
2002	5,16	44,55	14,69	26,73
2003	-0,21	–	–	26,17
2004	6,16	56,13	11,70	30,85
2005	8,28	36,35	14,80	30,32

* AEE: adózás előtti eredmény

Forrás: Saját számítások a tesztüzemi információs rendszer adatai alapján

A 4. táblázat az **egyéni gazdaságok adatait tartalmazza a gazdálkodók életkora szerint bontásban**. Ismeretes, hogy a gazdálkodó életkora³ a pénzügyi jellemzőket is befolyásolja. Egy fiatal vállalkozó új gazdaságának indulását magas tőkeigény és fokozottabb kockázat jellemzi. A versenyképesség megszerzése erőteljes növekedést, az idegen források fokozott igénybe vételét feltételezi. A későbbiekben a pénzügyi biztonság általában javul, s jellemzővé válik a saját erőforrásokra való támaszkodás. Végül pedig a nyugdíjba vonuláshoz közeledve a tervezési horizont lerövidül, előtérbe kerülnek a gyorsabban megtérülő befektetések. Ezt a hagyományos felfogást alátámasztják a tesztüzemi rendszer adatai is.

A gazdaságok számának 58 százaléka, a földterület 55 százaléka 2005-ben az 50 évnél idősebb tulajdonosok kezén volt. A legmagasabb érték mindkét mutatónál az 50-59 évesek csoportjában adódott. A legnagyobb átlagos üzemmérettel (28,2 hektár) viszont a 45-49 éves gazdálkodók rendelkeztek. A bérelt terület aránya az életkor előrehaladásával csökken. Míg az 50 év alatti üzemtulajdonosok több mint 70 százaléka rendelkezik hosszú lejáratú kötelezettséggel, az 50 év felettieknél már csak 28 százaléka ez az arány. Az egységnyi eszközértékre jutó összes kötelezettség hasonlóképpen csökken az életkor növekedésével.

4. táblázat

Az egyéni gazdaságok adatai a gazdálkodók életkora szerint (2005)

A tulajdonos/ üzemvezető életkora	Gazdaságok száma	A gazdaságok megoszlása, %	A mg-i terület megoszlása, %	Átlagos A mg-i terület, ha	Bérelt terület aránya, %	Hosszú lej. köt.-gel rendelkezők aránya, %	Összes kötelezettség/ összes eszköz
35 év alatt	6 449	7,49	7,77	25,91	45,94	22,47	0,21
35 - 44 év	15 958	18,53	19,81	26,69	39,94	27,83	0,21
45 - 49 év	13 595	15,79	17,84	28,20	43,16	19,90	0,19
50 - 59 év	34 286	39,81	36,88	23,12	39,33	11,07	0,15
60 - 69 év	12 414	14,42	14,40	24,93	29,31	12,98	0,14
70 év fölött	3 412	3,96	3,29	20,75	25,25	4,19	0,09
Összes	86 115	100,00	100,00	24,96	38,74	16,42	0,17

Forrás: Saját számítások a tesztüzemi információs rendszer adatai alapján

³ Ha fiatal pályakezdő vállalkozót tételezünk fel, akkor az életkorral párhuzamosan beszélhetünk a gazdaságok életciklusáról is: indulás, növekedés, konszolidáció, átadás új tulajdonosnak.

2. A pénzgazdálkodás információigénye

A vállalati pénzgazdálkodás alapvető funkciója, hogy olyan „naprakész”, átfogó információs rendszert működtessen, amely a különböző felhasználók (belső döntéshozók, hitelezők, földtulajdonosok, adóhatóság stb.) számára lehetővé teszi a pénzügyi teljesítmény mérését, értékelését és javítását. A rendszernek biztosítania kell a múltira, illetve a mindenkori aktuális állapotra vonatkozó információkat, mert csak így válik lehetővé, hogy a szükséges döntések időben megszülessenek és a kedvezőtlen fejlemények hatásait korrigálhassák. A többi menedzsment-tevékenységhez hasonlóan a pénzügyek is tervezést igényelnek, ezért a jövőbeli pénzügyi feltételekre és eredményekre vonatkozó előrejelzésekre is szükség van. A hitelezők szempontjából is egyre fontosabbá válik, hogy a vállalkozások jövőbeli fejlődési potenciáljáról képet kapjanak (ez ma már sok esetben lényegesebb, mint a dologi biztosítékok). Ezzel összefüggésben a Bázeli II. tőke megfelelési direktíva (részletesen lásd később) hatásainak érvényesülése is arra ösztönzi a gazdaságokat, hogy a hitelező pénzintézetek számára meggyőző adatokkal, számításokkal igazolják a vállalkozás hitelképességét (Köhne, 2004).

A rövidtávú pénzgazdálkodási feladatok ellátásának alapját az aktuális pénzügyi helyzetet feltáró **pénzforgalmi kimutatás** képezi, amely a vállalkozásba be- és onnan kiáramló pénzeket tünteti fel havonkénti összeállításban. A pénzmozgások rendeltetésük szerint

- folyó kiadásokra/bevételekre,
- beruházási kiadásokra, illetve állóeszköz-értékesítésből származó bevételekre, valamint
- magáncélú (vállalkozói) kivételekre, illetve privát kölcsönökre

különíthetők el. A pénzmozgások egyenlege a pénzfölösleg vagy a pénzhiány, amelyet a pénzügyi számlák (pénztár, folyószámla, hitelek, követelések, kötelezettségek) összesített változása is kimutat. Ezen számlák állományai időben jelzik a kötelezettségek túlzott növekedését, illetve figyelmeztetnek a szükségessé váló beavatkozásokra. A pénzforgalmi kimutatás tehát a likviditási problémák időben történő észlelésének, a jövedelemprognózis elkészítésének, valamint a likviditási terv összeállításának az alapja. A gyakorlati tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy sok vállalkozás vezetője nincsen tisztában a rövid távon jelentkező fizetési kötelezettségekkel (pl. ÁFA, adó, TB-járulék), s ezért gyakran előfordul, hogy nélkülözhető vagy halasztható dolgokra költik a pénzt.

A közép- és hosszútávú döntések alapjául az **éves beszámoló (mérleg, eredménykimutatás és kiegészítő melléklet) elemzése** szolgál. Az elemzés a megfelelő mutatószámok (jövedelmezőség, likviditás, eszköz- és tőkestruktúra, forgási mutatók stb.) kiszámításával, előző időszakokhoz, illetve hasonló vállalkozások adataihoz való hasonlításal történik (vertikális és horizontális üzemösszehasonlítás). Amennyiben a számvitel keretében **ágazati költség és jövedelemszámítást** is végeznek egy gazdaságban, akkor az ágazatok mutatóinak a referencia-adatokkal (pl. a tesztüzemi adatokkal) történő összehasonlítása részletes versenyképességi elemzést, illetve az erősségek és gyenge pontok kimutatását is lehetővé teszi.

Magyarországon kevés figyelmet kap az adózási célú, illetve az **üzemgazdasági jellegű éves beszámoló** elkülönítése. Az utóbbiakat kevésbé ismerik, jóllehet tartalmuk mind a gazdaság sikerességére, mind pedig a jövőben várható teljesítményekre vonatkozóan meghaladja az adózási beszámolókét. Az adózási céllal készített mérlegek és

eredménykimutatások jó esetben is legálisan manipulált beszámolók, amelyek célja többnyire az, hogy a fennálló jogszabályi keretek között minél alacsonyabb termelést (bevételt) és minél magasabb ráfordításokat mutassanak ki. Ezzel szemben az üzemgazdasági beszámolók esetében inkább a korrekt ökonómiai módszerek alkalmazását és nem az előírásokat, illetve adócsökkentési célokat kell szem előtt tartanunk. Lényegében arról van szó, hogy – miközben a pénzfolyamatok mindkét rendszerben azonosak(!) – az üzemgazdasági beszámolók készítésekor ökonómiai megfontolások alapján korrigáljuk

- az időbeli elhatárolásokat;
- az álló- és forgóeszközök értékelését, az értékcsökkenés elszámolását;
- a rendkívüli hatásokat (pl. eszközértékesítésből származó nagy-összegű egyszeri nyereség).

Bár az üzemgazdasági beszámoló kevésbé szabványosított, és az adózási beszámolóval szemben nem élvez közhitelességet, ha azonban az utóbbira épül és levezetése nyomon követhető, akkor használata nemcsak a vállalkozáson belül, hanem a külső üzleti kapcsolatokban is eredményes lehet (Frierichs et al., 2004)

A szokásos üzemgazdasági beszámolók sem szakítanak általában azzal az elvvel, hogy az álló- és forgóeszközöket a beszerzési, illetve (saját előállítás esetén) a tényleges közvetlen önköltségen értékeljék (realizációs elv). Ez a mezei leltár, vagy a félkész hízóállatok, növendékállatok esetében a reálisnál alacsonyabb érték megállapításához vezet, hiszen – gazdaságos termelés esetén – a közvetlen önköltség a tényleges piaci érték alatt marad. Hosszú termelési periódusok esetén pedig az eredmény csak a termelési folyamat végén, a termék értékesítésekor jelentkezik (pl. tenyészállatok, erdő esetében), ami az egyes évek gazdasági eredményét torzítja. Ezen túlmenően a bekerülési értéken történő értékelés megnehezíti az egymásra épülő ágazati szakaszok helyes értékelését is, mert az eredmény csak a folyamat végén kerül kimutatásra (Siklósi, 2003).

Az **IAS** (*International Accounting Standards, Nemzetközi Számviteli Szabványok*, illetve 2001 után *IFRS: International Financial Reporting Standards, Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Szabványok*) **előírásai szakítást jelentenek a bekerülési érték alapú számbavétellel, s előírják a piaci értéken történő értékelést** (Epstein B. J., Mirza A. A., 2003). Megfontolandó ennek az eljárásnak az alkalmazása a mezőgazdasági vállalkozások esetében is, mert így torzításmentesebb képet kaphatnánk gazdasági teljesítményükről.

A jelentősebb döntéseket pénzügyi tervezéssel kell megalapozni, amely tervezés ugyancsak irányulhat rövid, illetve közép- és hosszútávra. A **rövidtávú pénzügyi tervek** közé tartoznak mindenekelőtt a **likviditási tervek**, amelyek legalább egy éves időszakot fognak át. Jellegzetességük még, hogy éven belüli – általában havi – bontást tartalmaznak. A tervezési időszak nyitó pénzállományából (pénztár és folyószámla) kiindulva meg kell határozni a befolyó pénzüsszegek (árbevételek, jövedelemtámogatások, eszközértékesítés (dezinvesztíció) stb.), illetve a kifizetések (anyagbeszerzés, beruházás, bérfizetés, hiteltörlesztés, magáncélú kivét stb.) várható értékét. Mindez természetesen a csak a termelési és fejlesztési tervekre alapozottan hajtható végre. Az egyes pozíciók összegzésével a (rész)időszak végére prognosztizálható egyenleget (pénztöbbletet, illetve hiányt) kapjuk, amelynek függvényében megtervezhetjük a szükséges pénzügyi vagy egyéb gazdálkodási tennivalókat annak érdekében, hogy a fizetési nehézségeket elkerüljük, vagy, hogy kihasználatlan pénzeszközök ne legyenek a számlánkon.

Ezzel a finanszírozási költségek csökkenthetők, illetve várható, hogy a bank kvalifikált, előrelátó ügyfélként fogja kezelni a pénzügyi tervezést végző gazdálkodót, mert, mondjuk, kölcsön után érdeklődik, mielőtt még bármilyen érzékelhető pénzügyi egyensúlytalanság felmerülne. Így például, az illető előre tudja, hogy az aratás utáni várható bevételeiből nem finanszírozhat egy gépberuházást, mert akkor az őszi munkák idején likviditási gondjai lesznek. Ha a szóban forgó beruházás halaszthatatlan, akkor időben fejlesztési hitelről kell gondoskodni.

A likviditási tervek időről-időre szembeállíthatók a korábban említett pénzforgalmi kimutatásokkal. A megállapított eltérések okai felderíthetők, a tervek szükség szerint korrigálhatók lesznek, miáltal az előrejelzések pontossága növelhető. A pénzügyi tervek készítéséhez és kontrolljához a megfelelő és a munkát lényegesen megkönnyítő szoftverek is rendelkezésre állnak.

A közép- és hosszútávú pénzügyi tervek készítését egyrészt a jelentősebb beruházásokkal/befektetésekkel együtt járó rendszertelen pénzmozgások, másrészt a nagyarányú jövedelemingadozások teszik szükségessé.

A beruházásokkal kapcsolatban a pénzgazdálkodás feladatai közé sorolják a beruházás-gazdaságossági számítások elvégzését, a tőkeszükséglet meghatározását és a finanszírozási lehetőségek feltárását. Ezeket a tervszámításokat nem pusztán a fejlesztés tárgyát képező objektumra, hanem az egész gazdaságra vonatkozóan kell elvégeznünk.

A mezőgazdasági jövedelmek fokozódó változékonyságára már utaltunk. A tapasztalatok azt jelzik, hogy a kedvező években a gazdálkodók gyakorta hoznak hibás döntéseket: a kedvező likviditási helyzet tudatában nagyobb beruházásokba fognak, illetve növelik a jövedelem magáncélokra történő kivonását. A jövőbeli kedvezőtlen helyzetekre való felkészülés, a tartalékképzés háttérbe szorul. A követendő szabály az lehetne, hogy a kedvező években se költsünk többet beruházásra és magáncélokra, mint azt egy átlagos évben tennénk. A fennmaradó likvid eszközöket pedig (a bankkal egyeztetve) rendkívüli hiteltörlesztésre, illetve középtávon mobilizálható pénzügyi befektetésekre használhatjuk fel.

3. A vállalati pénzgazdálkodásra ható főbb tényezők vizsgálata

A pénzgazdálkodás egyike a vállalkozások gazdálkodási (menedzsment-) funkcióinak. A vállalkozások profitmaximalizálási céljából levezethető, hogy a pénzgazdálkodási tevékenységgel **a jövedelmezőség növelését, a kockázat mérséklését és a likviditás fenntartását kell szolgálni**. A továbbiakban megkíséreljük bemutatni, hogy a gazdasági környezet közelmúltban lezajlott, illetve a jövőben várható változásai hogyan befolyásolják ezen célok elérhetőségét.

3.1. A közvetlen támogatások⁴ változása és hatása a vállalati pénzgazdálkodás feltételeire

A közvetlen támogatások újabban az EU agrárköltségvetésének már közel 60%-át teszik ki. Ezen támogatások többsége (az EU szintjén mintegy 90%-a) a **termelésről leválasztott formában** kerül kifizetésre. Céljuk, hogy stabil, kiszámítható jövedelmet biztosítsanak a gazdálkodóknak, miközben azok termelésüket a piac igényeihez igazítják (és betartják a kölcsönös megfeleltetési követelményekben meghatározott közegészségügyi, növény- és állategészségügyi, természetvédelmi és állatjóléti előírásokat, miközben a termőföldön jó mezőgazdasági és ökológiai feltételeket tartanak fenn). Ilyenformán ezen támogatások a gazdálkodók bevételeit, illetve jövedelmét közvetlenül növelik. Tágabb értelemben közvetve is növelhetik a bevételeket azáltal, hogy a leválasztott támogatások a „**támogatás-maximalizálás**” helyett a „**profit-maximalizálás**” állítják a gazdálkodás középpontjába, ezért – a korábbi, termeléshez kötött támogatásokkal szemben – a piaci viszonyokhoz jobban igazodó termelési szerkezet kialakítását ösztönzik.

Az 5. táblázatban, illetve a 2. ábrán bemutatjuk a közvetlen támogatások hazai alakulását a 2002-2005. években az FVM adatai alapján (az előírányzatokat szembeállítva a tényleges kifizetésekkel).

A vizsgált időszak alatt **a közvetlen támogatások összege csaknem háromszorosra nőtt**, évi átlagban több mint 30 százalékos a növekedés üteme. Az összes kifizetett támogatás növekedése ettől elmarad (174%, évi átlag 15%), ami a közvetlen támogatások súlyának erősödésére utal (arányuk 35-ről 60%-ra nőtt). Legfeljebb az tűnik aggasztónak a likviditás szempontjából, hogy miközben **2004-re vonatkozóan a támogatási előirányzat 25%-kal nőtt az előző évhez képest, a tényleges kifizetés 10%-kal csökkent**. Ebben a csatlakozás évének átmeneti problémái, az uniós támogatások utófinanszírozó jellege, illetve a magyar költségvetés korlátai játszották a fő szerepet. A 2004-ben elmaradt kifizetések 2005-re húzódtak át, s mivel időközben a 2005. évhez kapcsolódó kifizetések is felgyorsultak, ebben az évben felszöktek a gazdálkodókhöz eljuttatott támogatások (2004 és 2005 között 89%-os növekedés figyelhető meg).

⁴ A közvetlen támogatások vagy közvetlen kifizetések elemei közül legfontosabb az egységes támogatási rendszer (Magyarországon, illetve a 2004-ben csatlakozott tagállamok többségében: az egységes földalapú támogatási rendszer, továbbá annak nemzeti kiegészítése). Idetartozik még az egyes tagállamok által fenntartott külön, ágazathoz kapcsolt támogatási rendszer bizonyos termékek esetében (durumbúza, fehérjenövények, héjas gyümölcsűek, energianövények, keményítőburgonya, tejtermékek, vetőmagok, dohány stb).

A támogatások főbb adatai (2002-2005)

	2002	2003	2004*	2005	Index 2005/2002
Támogatási előirányzat	216,4	231,8	290,3	328,4	151,8
Tényleges teljesítés	212,5	217,0	195,9	360,0	174,1
ebből: közvetlen támogatások	74,9	77,1	121,6	222,8	297,5
A közvetlen támogatások aránya, %	35,2	35,5	62,1	60,2	

Megjegyzés: közvetlen támogatásként a költségvetés alábbi tételeit vettük figyelembe:

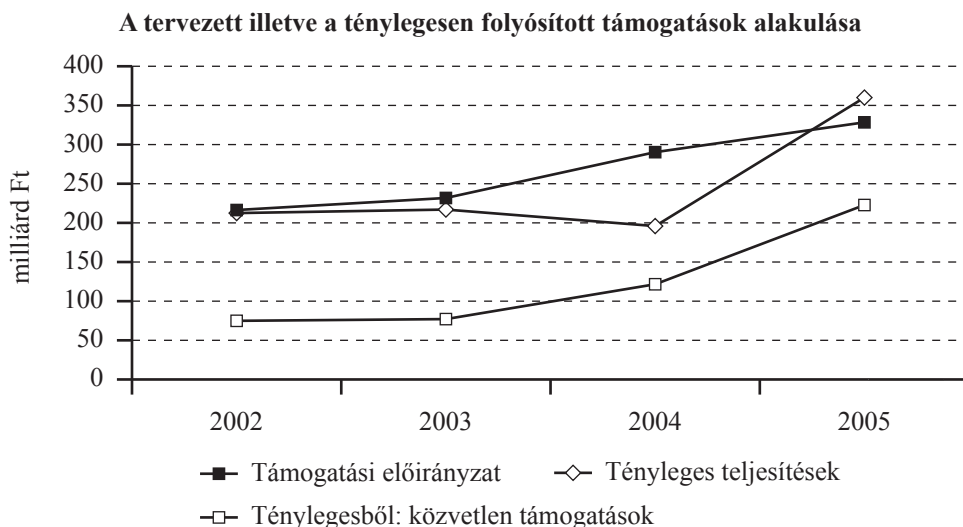
- az EU-csatlakozás előtt: az „agrártermelés költségeit csökkentő támogatások” egyes tételei (földalapú növénytermesztési támogatás, állattenyésztési támogatások, agrárfinanszírozási támogatás), továbbá az „agrárpiaci támogatás”.
- az EU-csatlakozás után: a „folyó kiadások és jövedelem támogatások” egyes tételei (agrárpiaci intézkedések, állattenyésztési támogatások, agrárfinanszírozási támogatás, kiegészítő területalapú támogatás), továbbá a közösségi forrásból finanszírozott támogatások (egységes földalapú támogatás, piaci támogatások).

* A banki előfinanszírozás keretében a top-up-keret terhére megelőlegezett 49,5 Mrd forintot támogatásként vettük figyelembe.

Forrás: FVM Agrárgazdasági beszámolóik 2002-2005 alapján saját számítások.

2004-ben tehát a kifizetések részleges elmaradása a gazdaságok bizonyos hányadának okozhatott likviditási problémákat, de összességében nem jelentkeztek súlyos gondok. A tesztüzemi adatok alapján a likviditási gyorsráta kisebb visszaesése utal csak az átmeneti problémára.

A komolyabb gondok elkerülésében – túl azon, hogy 2004 viszonylag kedvező időjárású év volt – szerepet játszott, hogy az agrárágazat vezetése, illetve a kormányzat sokat tett azért, hogy a termelők átvészeljék a csatlakozás kezdeti ne-hézségekkel járó időszakát. Az ágazat forrásait bővítő intézkedés volt az Európa Terv Agrárhitel-programja, amelynek keretében a termelők több mint 200 milliárd Ft középlejáratú, kedvező kamatozású hitelhez jutottak. Az intézkedéssel mód nyílt a korábbi hiteltartozások előnyösebb lejáratú idejű hitelekre történő átváltására is. A finanszírozási problémák megoldásához történő másik hozzájárulás a nemzeti ki-egészítő támogatások egy részének előrehozott kifizetése (faktorálása) volt. Az ÁFA-törvény módosításával lehetővé vált továbbá egyes mezőgazdasági támogatásokhoz kapcsolódó forgalmi adó visszaigénylése. De bizonyára enyhítették a gondokat a korábbi éveknek a versenyképességet szolgáló intézkedései is (adósságren-dezés, aszály- és árvízkarok rendezése, beruházás-ösztönző támogatások).

Forrás: Saját ábra FVM Agrárgazdasági beszámolók 2002-2005. alapján

Vizsgáljuk meg a továbbiakban, hogy milyen szerepet játszanak a közvetlen támogatások a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének biztosításában. A vizsgálatokat *a tesztüzemi adatbázis alapján* végeztük (az adatok összehasonlítható formában 2003-tól álltak rendelkezésre), s közvetlen támogatásnak tekintettünk minden, az egyéb bevételek között elszámolt, a vállalkozás eredményét növelő támogatást. Itt tehát az előzőekhez képest némileg változott a figyelembe vett közvetlen támogatások (lásd 4. lábjegyzet) összetétele, továbbá módosult a megfigyelt gazdaságok köre is (csak mintegy 91900, két európai méretegységnél nagyobb gazdaságról van szó). Emellett – az eddigiekben tárgyalt pénzforgalmi szemléletű támogatási adatok helyett – a tesztüzemi rendszer elszámolásai eredménysszemléletűek, vagyis a támogatások annál az évnél kerülnek kimutatásra, amelynek a tevékenységéhez kapcsolódnak, függetlenül a kifizetés időpontjától. A támogatások összege emiatt nem egyezik meg a korábban közöltekkel.

A 6. táblázat az egy hektár mezőgazdasági területre, illetve az egy üzemre jutó közvetlen támogatások változását tünteti fel az üzemek termelési iránya (profilja) szerinti bontásban. **2003 és 2005 között az egységnyi területre jutó támogatás összességében 210 százalékra, az egy gazdaságra jutó pedig 228 százalékra nőtt.** Ez reálértéken 90, illetve 106 százalékos növekedést jelent.

A közvetlen támogatások változása 2003-2005 között az egyes üzemtípusoknál

Üzemtípusok →	Árunövény- termesztés	Állattenyésztés I.*	Állattenyésztés II.**	Ültetvény	Zöldség	Vegyes gazdálkodás	Összes gazdaság
Támogatás 2003-ban, EFt/ha	17,49	29,39	274,71	33,79	23,53	26,62	25,56
Támogatás 2005-ben, EFt/ha	49,69	52,54	238,21	61,68	44,31	55,59	53,58
Változási index 2005/2003, %	284,10	178,80	86,70	182,50	188,30	208,80	209,60
Támogatás 2003-ban, EFt/üzem	1 164,80	1 472,70	4 236,00	396,40	333,70	1 161,20	1 155,30
Támogatás 2005-ben, EFt/üzem	3 375,90	3 750,80	3 258,70	691,40	498,50	2 810,60	2 631,80
Változási index 2005/2003, %	289,80	254,70	76,90	174,40	149,40	242,10	227,80

* Tömegetkarmány-fogyasztó állatok (szarvasmarha, juh, kecske, ló)

** Abraktakarmány-fogyasztó állatok (sertés, baromfi)

Forrás: Saját számítások a teszüzemi rendszer adatai alapján

Az egy üzemre jutó támogatás növekedését tekintve az árunövénytermesztő gazdaságok állnak az élen, őket a tömegtakarmány-fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, illetve a vegyes gazdálkodást folytató üzemek követik. Ezek esetében az átlagost meghaladó mértékben nőttek a közvetlen támogatások 2003 és 2005 között. Az átlagnál kisebb mértékű támogatásnövekedés volt tapasztalható a zöldség-gyümölcs profilú vállalkozásoknál. A sertés- és baromfitartásra szakosodott gazdaságok csoportja volt az egyetlen, ahol 2005-ben csökkentek a támogatások 2003-hoz képest. A támogatási rendszer változásai a csatlakozás időpontjában – amire itt nem térünk ki – ezeket a változásokat érthetővé teszik.

Számításokat végeztünk arra vonatkozóan, hogyan alakulna a jövedelmezőség abban az esetben ha feltételeznénk, hogy

- a gazdaságok 2005-ben is a 2003-as (csatlakozás előtti) évnek megfelelő szintű közvetlen támogatásokat kapják; illetve
- a gazdaságok nem részesülnek közvetlen támogatásban.

A fenti két változatot összehasonlítottuk a 2005-ben ténylegesen kapott támogatások melletti helyzettel.

A közvetlen támogatások jelentőségét a jövedelmezőségi viszonyok alakításában jól szemlélteti két adat: 2005-ben a tesztüzemek által reprezentált gazdaságok hektáronként 53,7 ezer forint közvetlen támogatást kaptak, miközben egy hektár mezőgazdasági területre vetítve csak 29,9 Ft adózás előtti eredményt állítottak elő. Tehát **támogatások nélkül a magyar mezőgazdasági termelés összességében veszteséges lenne** (bár természetesen – mint hamarosan látjuk – maradnának nyereséges gazdaságok is).

Az előzőekben leírt két modellváltozat jövedelmezőségi mutatói (összehasonlítva a 2005. évi tényleges adatokkal) a 7. táblázatban láthatók.

7. táblázat

A jövedelmezőség alakulása 2005-ben különböző támogatottsági szintek mellett

	Támogatás nélkül	2003-as	2005-ös	Index 2005/2003
		támogatottsági szinten		
Nyereséges gazdaságok száma	35 168	44 002	58 542	133,0
Veszteséges gazdaságok száma	51 605	42 770	28 231	66,0
Összes nyereség (AEE), millió Ft	63 592	97 850	169 831	173,6
Összes veszteség (AEE), millió Ft	-167 923	-96 294	-45 800	47,6
Összes AEE, millió Ft	-104 331	1 556	124 030	7 972,3
Term.érték-arányos jövedelmezőség %	-6,9	0,1	8,2	-
Sajáttőke-jövedelmezőség %	-5,4	0,1	6,4	-

Forrás: Saját számítások a tesztüzemi rendszer adatai alapján

2005-ben tehát az adózás előtti eredmény alapján a gazdaságok kétharmada (67%) nyereséges, egyharmada pedig veszteséges volt. A nyereségesek 170 Mrd Ft adózás előtti eredményt állítottak elő, míg a veszteségeseknek 46 Mrd Ft ráfizetést kellett elkönyvelniük. Így alakult ki a 124 Mrd Ft pozitív egyenleg⁵. A termelésiérték-arányos jövedelmezőség 8,2 százalék, a sajáttőke-arányos jövedelmezőség 6,4 százalék, ami – a támogatások korábban látott impozáns növekedése ellenére is – meglehetősen szerény.

A 2003. évi támogatottsági szinten a 2005. évi támogatásoknak több mint a fele elveszne (ez üzemtípusonként azonban erősen differenciálódna). Mint a 7. táblázatból kiolvashatjuk a redukált támogatások mellett (de a költségeket és minden egyebet a 2005. évi helyzetnek megfelelően számításba véve) az üzemek csaknem fele-fele arányban oszlanának meg a nyereségesek és a veszteségesek csoportja között. Ráadásul az utóbbiak csaknem akkora veszteséget hoznának össze, mint amekkora nyereséget a másik csoport produkál, és így csak jelentéktelen, 1,6 Mrd forintot kitevő adózás előtti eredmény állna elő.

A közvetlen támogatások teljes hiányában természetesen még tovább romlana a helyzet: a gazdaságok csak mintegy 40 százaléka lenne képes némi nyereséget elérni (összesen 64 Mrd Ft-ot), ami közel sem lenne elegendő a 168 milliárdos veszteség ellenúlyozásához.

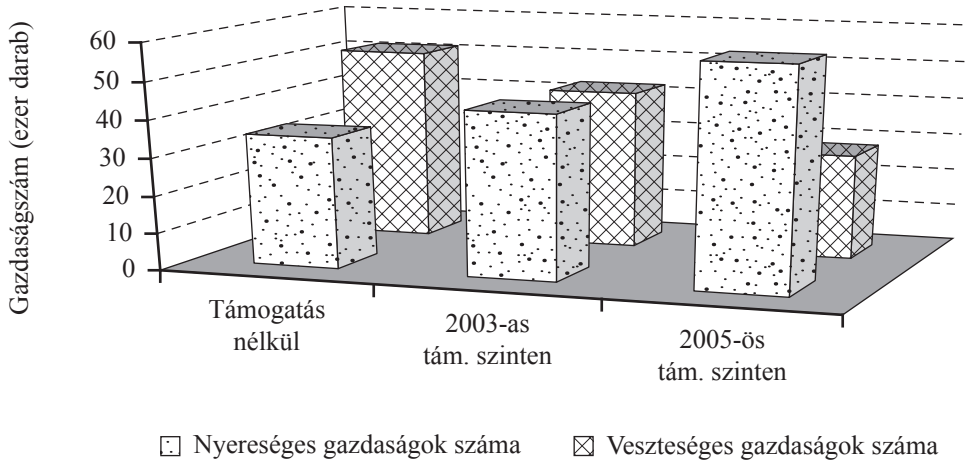
Az elmondottakat a 3-5. ábrákon is bemutatjuk.

Adódik tehát a következtetés, hogy **a magyar mezőgazdasági vállalkozások jelentős mértékben támogatás-függőek: többségük eredményessége és fennmaradása a támogatásokon áll vagy bukik.** Ez még akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy számításaink nagymértékben leegyszerűsítettek, s nem vesszük figyelembe azokat az adaptációs folyamatokat, amelyek a támogatások valóságos csökkenésekor lejátszódnának a veszteségek mérséklése érdekében. A helyzet azonban nyugtalanító, mert az Unión belül, illetve a világgazdaságban várható folyamatok a támogatások valóban bekövetkező korlátozására utalnak. Erősödnek ugyanis az olyan vélemények, miszerint **a közvetlen támogatások a társadalom számára sem jövedelemtranszferként, sem a környezeti szolgáltatások átalánydíjas ellentételezéseként nem indokolhatók hitelesen** (Wissenschaftlicher Beirat, 2006). Addigra, míg a csökkentés valóban megtörténik mezőgazdaságunknak versenyképesebbé kell válnia, ha a további térvesztést el akarjuk kerülni.

⁵ Ez az eredményadat nem egyezik meg az egyéb forrásokból (Mezőgazdasági Számlák Rendszere, APEH-adatbázis) származó értékekkel, mivel azok eltérő üzemkörre, részben eltérő tartalmú mutatókat határoznak meg. A kérdésről részletesen lásd Kapronczai I. szerk.: Mezőgazdasági jövedeleminformációs rendszerek összefüggései. AKI Agrárgazdasági Információk. 2007/1.

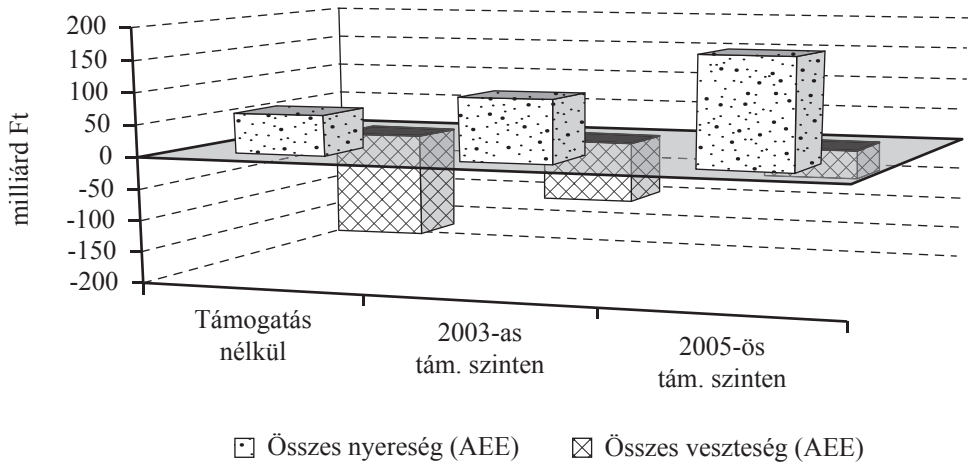
3. ábra

A nyereséges és veszteséges gazdaságok számának alakulása

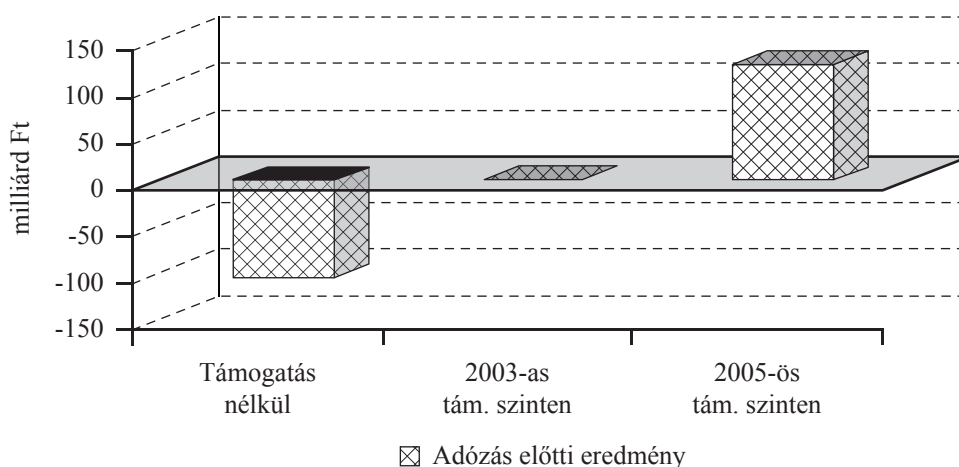

4. ábra

A nyereség és a veszteség összegének alakulása

A nyereség (adózás előtti eredmény) alakulása

3.2. A vidékfejlesztési támogatások változása

Az EU csatlakozással összefüggésben számottevően módosult, felerősödött a vidékfejlesztési, vagyis a vidéki térségek fenntartható gazdasági fejlődését, versenyképességét valamint a környezetvédelmet segítő támogatások szerepe. Az integrált vidékfejlesztés 2000-ben a Közös Agrárpolitika második pillérévé vált, így azóta az EU agrárköltsgvetéséből is nagyobb arányban részesül.

3.2.1. A vidékfejlesztési támogatások alakulása (2001-2006)

A vidékfejlesztés, mint támogatandó cél a magyar agrártámogatási rendszerben már az 1999-2003 közötti időszakban, vagyis az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt jelent. E jogcímek összes támogatáson belüli súlya ebben az időszakban még nem volt jelentős, a mezőgazdasági ágazat számára kifizetett összegeknek mindössze 2-9 százalékát adták. (Kovács et al., 2004.)

A csatlakozással összefüggésben a vidékfejlesztési célok megvalósítása EU forrásból, illetve azt kiegészítő nemzeti költségvetéssel társfinanszírozásban indított programok keretében történt/történik. Az első ilyen program, a **SAPARD előcsatlakozási segélyprogram** volt, amelynek támogatási jogcímeire már a csatlakozás előtt (2000-től) pályázhattak a gazdálkodók, de az eredetileg tervezetthez képest nagy késéssel, 2003-ban történt először támogatás-folyósítás.

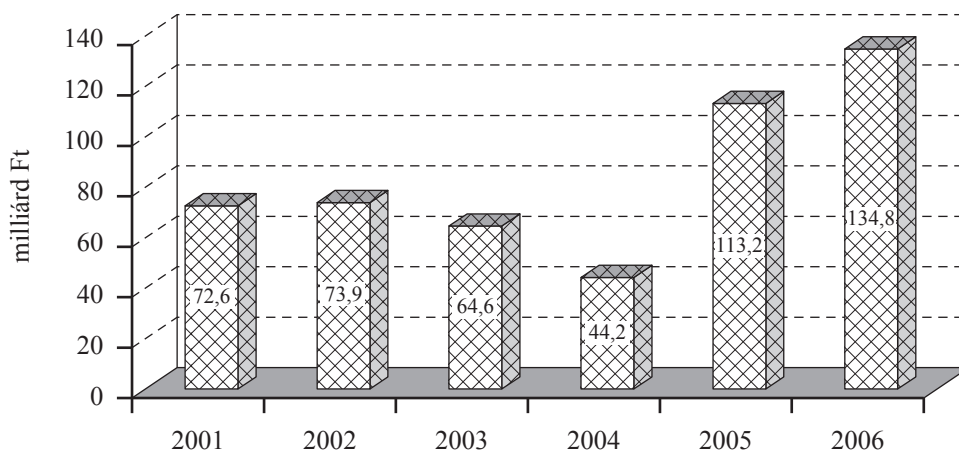
A Nemzeti Fejlesztési Terv részét képező **Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP)** és **Nemzeti Vidékfejlesztési Terv** által előirányzott pénzügyi keret az EU-hoz való csatlakozást követően nyílt meg a gazdálkodók számára. Az AVOP és SAPARD keretében igényelhetik/igényelhetik a gazdálkodók a korábbi beruházási támogatásokat felváltó fejlesztési forrásokat is. Az NVT jelentős részben a vidékfejlesztés, környezetgazdálkodás érdekében eszközölt többletráfordítások ellentételezését szolgáló, illetve jövedelempótlási célú intézkedéseket tartalmazza.

A beruházási és vidékfejlesztés támogatások előtérbe kerülését az e célokra fordított támogatások összegének változása is jelzi. Míg 2001-2003 között beruházásra és vidékfejlesztésre összesen 211,1 milliárd forint került kifizetésre, addig **2004-2006 között ezekre a célokra már mintegy 40 százalékkal nagyobb összeg, 292,2 milliárd forint jutott** (6. ábra).

A vidékfejlesztési programok keretébe illesztett fejlesztési jogcímek nem tekinthetők egyértelműen a korábbi beruházási támogatások helyettesítőinek, jellegüket tekintve eltérnek azoktól. A fejlesztési támogatások célja már nem a termelés bővítése, hanem a korszerűsítés, az Európai Unió által előírt környezetvédelmi, állatjóléti- és higiéniai szabályoknak való megfelelés elősegítése. A gyakorlatban a támogatások jellegének módosulása nem változtatott azon, hogy a gazdálkodók az új típusú fejlesztési támogatások keretében is elsősorban a korábbi beruházási támogatások nagy részét kitevő géptámogatásra adták be pályázataikat.

6. ábra

Beruházási és vidékfejlesztési támogatások a csatlakozás előtt és után

Megjegyzés: az ábrán feltüntetett összegek – a 8. táblázattól eltérően – a magyar költségvetésből finanszírozott beruházási támogatásokat is tartalmazzák.

Forrás: FVM Agrárgazdasági jelentések adatai alapján saját ábra.

Az uniós támogatási rendszere való átállás nem volt problémamentes sem a hatósági, sem pedig a gazdálkodói feladatok terén, így az AVOP és NVT első (és a késői kezdés miatt igen rövid) évében, 2004-ben a vidékfejlesztési támogatások közül csak a már előcsatlakozási támogatásként ismert SAPARD keretében volt kifizetés, míg az NVT-ből és az AVOP-ból egyáltalán nem került sor támogatás-folyósításra. Mindezek következtében **a beruházásra, fejlesztésre fordított támogatási összeg 2004-ben jelentősen elmaradt a korábbi években kifizetettektől.**

A három vidékfejlesztési program keretében az eredetileg előirányzottakhoz képest 2001-2006 között összesen mintegy 140 milliárd forinttal kevesebb támogatás került folyósításra. Az elmaradt összeg a három programban eredetileg tervezettnek 36,5 százalékát tette ki. **A 140 milliárdos „lemaradásból” több mint 80 milliárd a 2004. évhez kapcsolható, ami egyben azt is jelenti, hogy ebben az évben a vidékfejlesztési programok keretössze-**

gének mintegy 85 százaléka nem jutott el a tervezett ütemben a gazdálkodókhoz (8. táblázat). Mindezek kapcsán ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a tervezés során kitűzött célok olyan merészek (irreálisak) voltak, amelyek teljesítése a legkedvezőbb feltételek mellett sem lett volna lehetséges.

8. táblázat

A vidékfejlesztési programok tervezett és tényleges kifizetései

Me.: millió forint

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SAPARD						
Tervezett kifizetés	13 508,3	13 145,9	13 852,2	13 746,5	13 548,2	14 434,1
Tényleges kifizetés	0,0	0,0	1 477,0	14 407,0	30 168,0	9 198,9
Elmaradt támogatás	13 508,3	13 145,9	12 375,2	-660,5	-16 619,8	5 235,2
AVOP						
Tervezett kifizetés	-	-	-	24 880,1	35 008,1	48 321,0
Tényleges kifizetés	-	-	-	0,0	18 380,4	51 847,5
Elmaradt támogatás	-	-	-	24 880,1	16 627,7	-3 526,5
NVT						
Tervezett kifizetés	-	-	-	57 320,1	62 602,9	72 412,6
Tényleges kifizetés	-	-	-	0,0	51 540,8	65 897,9
Elmaradt támogatás	-	-	-	57 320,1	11 062,1	6 514,7
Elmaradt támogatások összesen	13 508,3	13 145,9	12 375,2	81 539,7	11 069,9	8 223,5
						139 862,5

Forrás: SAPARD, AVOP és NVT jelentések.

A 2004. évi rendkívül alacsony támogatás-folyósításban – ahogy az már említésre került – a gazdálkodók, és a programok kivitelezéséért felelős intézmények felkészületlensége egyaránt szerepet játszott. A vidékfejlesztési tervek késedelmesen kerültek elfogadásra, s az idő szűkössége miatt már nem volt lehetőség a hiányosságok pótlására. A felmerült problémák közül a következőkben azok a nehézségek kerülnek bemutatásra, amelyek közvetlenül, vagy közvetve érintették a termelők pénzgazdálkodását.

A SAPARD és AVOP programokban a támogatások igénybevétele – a korábbi gyakorlattól eltérően – pályázat készítéséhez, az NVT esetében pedig támogatási kérelem benyújtásához volt kötve. Noha a géptámogatások igénybevétele már a csatlakozás előtt is pályázatos rendszerben történt, az újonnan megnyíló vidékfejlesztési programoknál a pályázati lehetőségek felkutatása, **a pályázati anyagok elkészítése** (az NVT esetében a támogatási kérelem benyújtása) **nehézségeket okozott az ágazati szereplők számára**. Újszerű feladatot jelentett a pályázati anyag részét képező üzleti terv összeállítása, a különböző szakhatósági engedélyek beszerzése pedig költségesnek, és időigényesnek bizonyult. Utóbbi kapcsán gyakran előfordult, hogy mire a hosszabb időigényű engedélyeket beszerzték, a korábban beszerzettek már elvesztették érvényességüket.

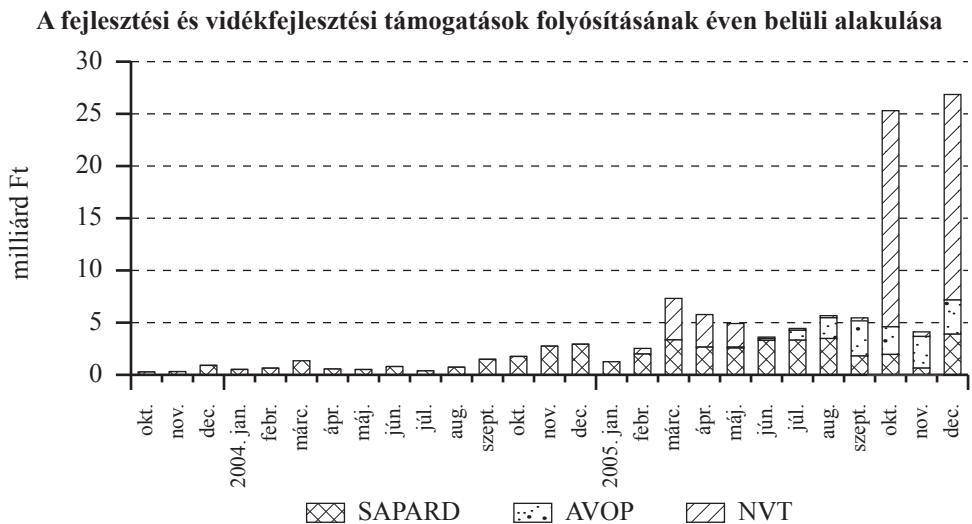
A pályázatkészítést is segíteni hivatott szaktanácsadói hálózat késve, csak 2005. végén állt fel, így az nem tudta biztosítani a korábbi hazai és az új uniós támogatási rendszer közötti folytonosságot.

A pályázatos rendszerben működő támogatásoknál a megvalósítandó célhoz a gazdálkodóknak bizonyos mértékű **saját hozzájárulást** is vállalniuk kellett. A termelők részéről biztosítandó saját erő a SAPARD, és az AVOP esetében a beruházás értékének átlagosan 50 százaléka volt, míg az NVT fejlesztési típusú intézkedéseinél a meghatározott összegű támogatáson felüli forrással kellett rendelkezni. A saját hozzájárulás előteremtése mellett a pályázat útján nyert támogatási összeget is a gazdálkodónak kellett megelőlegezniük, és csak a beruházás elkészülte után lehetett a támogatási összeget lehívni. A saját erő biztosítása, illetve a közforrások megelőlegezése egyaránt finanszírozási problémákat vetett fel az egyébként is tőkehiányos mezőgazdasági ágazatban.

Adminisztratív jellegű problémák nemcsak a pályázásnál, hanem az elszámolásnál, a támogatási összegek lehívásánál is adódtak. Gyengének bizonyult a számlázási fegyelem, a benyújtott elszámolások nem mindig feleltek meg a formai követelményeknek, és sok esetben hiányoztak a mellékletek, illetve a különböző dokumentumok. Részben emiatt, részben pedig a hivatal hibájából a 90 napos kifizetési határidőt több esetben nem tudták betartani, elsősorban a kifizetéshez szükséges jogi dokumentumok, szerződésmódosítások hiánya miatt.

Kedvezőtlenül érintette és megnehezítette a termelők pénzgazdálkodását a támogatások kifizetésének éven belüli ütemezése is. A pályázati pénzek kifizetése ugyanis többnyire az év végi hónapokban gyorsult fel (7. ábra).

7. ábra

Forrás: MVH adatok alapján saját ábra.

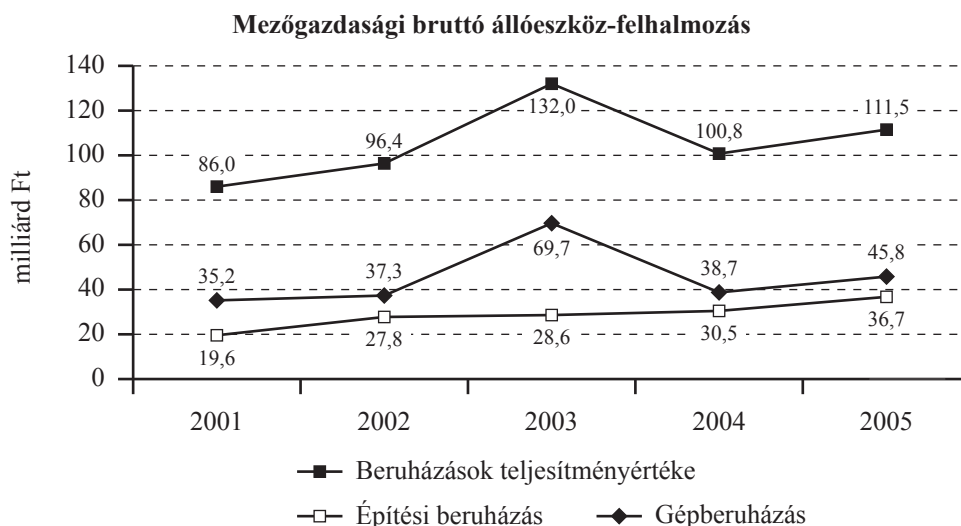
A fejlesztési támogatások folyósításának éven belüli alakulása egyrésztől közvetlenül befolyásolta a gazdaságok fizetőképességét, másrészt e támogatások finanszírozására felvett hitelek a további (működési jellegű) hitelfelvétel lehetőségét is korlátozhatták. Ez a SAPS, és top-up támogatások kifizetési rendjének ismeretében annál is inkább valószínű, hisz ezek folyósítása nagyrészt az év utolsó hónapjára, illetve a következő év elejére volt előirányozva. Vagyis a pénzforrásokban egyébként is szűkös időszakokban – a mezőgazdaságban a likviditás szempontjából általában a tavasz és a nyár a problémás – még a működési hitelek felvételének lehetősége is korlátozott volt.

3.2.2. A vidékfejlesztési támogatások hatása

Az előző fejezetben ismertetett problémák miatt valamennyi vidékfejlesztési program késve indulhatott el. A 2004. évi rendkívül alacsony támogatás kifizetés hatása a beruházások teljesítményértékében (elsősorban a gépeknél) is megmutatkozott (8. ábra).

A beruházások teljesítményértéke 2003-ban a korábbiakhoz képest 35,4 milliárd forinttal (36,9 százalékkal) nőtt, majd a következő évben 2004-ben csaknem ugyanennyivel visszaesett, s 2005-ben is alig több mint 10 százalékkal növekedett az előző évhez képest.

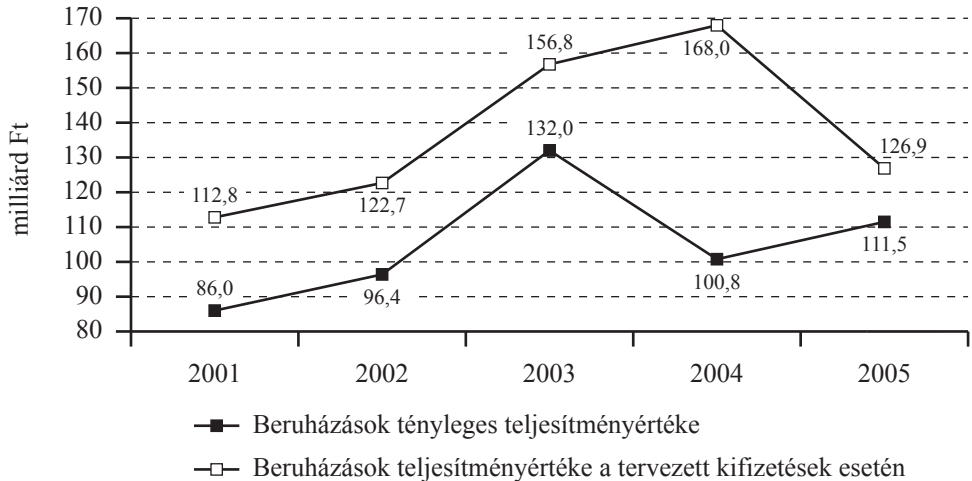
8. ábra

Forrás: Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv, AKI-KSH, 2005.

Ahogy az már az előző fejezetben bemutatásra került, a három vidékfejlesztési program keretében 2001 és 2006 között összesen mintegy 140 milliárd forint összegű támogatás kifizetése maradt el. Ennek az összegnek egy része az élelmiszeriparban realizálódott volna, más része jövedelempótló céllal került volna kifizetésre, megint más része pedig technikai segítségnyújtás formájában a program kivitelezését segítette volna. Kifejezetten fejlesztési célokat csak a felsoroltakon kívül fennmaradó összeg, közel 100 milliárd forint szolgált volna. Figyelembe véve ezt az összeget, illetve ehhez kapcsolódóan a SAPARD és az AVOP esetében előírt 50 százalékos magántőke-hozzájárulást, az ágazat beruházásainak teljesítményértéke hat év alatt összesen több mint 150 milliárd forinttal lehetett volna nagyobb (9. ábra).

A beruházások teljesítményértéke a tényleges és tervezett kifizetések esetén

Forrás: KSH, és saját számítások.

A fejlesztési típusú támogatások közvetlenül növelik a saját tőkét, és az eszközállományt, közvetve pedig a fejlettebb gépek, berendezések révén hatékonyságnövekedés, költségmegtakarítások és ezáltal jövedelemnövekedés érhető el. A ki nem fizetett támogatások következtében elmaradt beruházások jövedelemre gyakorolt hatása a sajáttőke-arányos jövedelmezőség segítségével könnyen becsülhető. A tesztüzemi rendszer jövedelmezőségi adataival számítva a vidékfejlesztési támogatások tervezett kifizetése esetén **a gazdálkodók 7-8 milliárd forinttal realizálhattak volna nagyobb eredményt a vizsgált időszakban.**

3.3. Az idegen forrásokkal történő finanszírozás feltételeinek változása

Az uniós szabályok átvétele következtében módosultak a gazdálkodói hitelek feltételei. A korábbi állami támogatással (kamattámogatás, kezességvállalás) egybekötött finanszírozási lehetőségek köre leszűkült. A hiányzó forrásokat részint más, újonnan megjelenő finanszírozási formák, részint a közvetlen támogatások pótolták.

Az EU-szabályok átvétele lényegében mára már lezajlott, a hitelfeltételek változása azonban még koránt sem ért véget. Újabb változásokkal járhat a notifikált nemzeti támogatások 2007. évi Bizottsági felülvizsgálata, illetve küszöbön áll az új tőkepiaci szabályozás bevezetése, ami szintén hatással lesz a mezőgazdasági ágazat hiteleinek alakulására.

3.3.1. Állami támogatással igénybe vehető finanszírozási lehetőségek

A Bizottság álláspontja a nemzeti hatáskörben adható támogatásokkal kapcsolatban – beleértve az agrárfinanszírozási lehetőségeket is – alapvetően az, hogy a mezőgazdasági vállalkozások részére vagy valamely árucikk előállítására adott támogatás – a KAP keretében nyújtottak kivételével –, bármely kicsi is az, magában hordja a verseny torzításának és a tagállamok közötti kereskedelem befolyásolásának lehetőségét. Ebből kiindulva a mezőgazdasági vállalkozások elvileg csak a KAP keretében részesülhetnek támogatásban. A gya-

korlatban azonban **mind a csatlakozás előtt már létező támogatások notifikálása, mind pedig az uniós szabályok biztosítanak lehetőséget bizonyos finanszírozási támogatások nyújtására.** A következőkben ezek a lehetőségek kerülnek bemutatásra.

3.3.1.1. Kedvezményes kamatozású hitelek

Kedvezményes kamatozású hitelek nyújtása az EU-ban csak bizonyos célokból lehetséges. Az éven túli beruházási hitelek kamattámogatására nincs lehetőség, az éven belüli hitelek pedig csak nagyon szűk körben (működési céllal egyáltalán nem) adhatók⁶, így **hosszabb távon csak bizonyos éven túli, nem beruházási célú hitelek maradhattak meg a kedvezményes körben.**

A kamattámogatásos hitelekre vonatkozó uniós szabályozás magyarországi átvétele már a csatlakozást megelőzően megkezdődött. A 3/2003. (I. 24.) az agrárgazdasági és vidékfejlesztési célok 2003. évi támogatásáról szóló FVM rendelet már nem tartalmazta az éven belüli hitelek kamattámogatásának lehetőségét, s az ezt követően bevezetett kedvezményes kamatozású hitelprogramok is megfeleltek az EU-előírásoknak. Mindezek háttérében az a törekvés húzódott meg, hogy a csatlakozáskor létező támogatási jogcímek minél nagyobb köre a csatlakozást követően is fenntartható legyen.

Az utolsó, még a csatlakozás előtt indított nagy hitelprogram az **Európa Terv Agrár-hitel Program** volt, amely elsősorban az uniós rendszerre való áttérés átmeneti nehézségeinek enyhítését célozta. Ezt követően a gazdálkodók kedvezményes kamatozású hitelt a 25/2004. (III. 3.) a 2004. évi nemzeti hatáskörben nyújtott agrár- és vidékfejlesztési támogatások igénybevételének feltételeiről szóló FVM rendelet alapján már csak a következő két céllal vehettek igénybe:

- A mezőgazdasági termelő által a minőségi mezőgazdasági termelés folytatásához, illetve a termelői szerveződés és az integrátor által felvásárolt mezőgazdasági termékek színvonalának javítását, feldolgozását, tárolását, csomagolását szolgáló létesítményekhez kapcsolódó, a tevékenységek folytatásához szükséges, tárgyi eszköznek nem minősülő anyag- és eszközvásárlás céljára felvett agrárhitelek.
- A mezőgazdasági termelés és feldolgozás minőségi javítása, az értékesítés előfinanszírozása, a felvásárlás és raktározás, valamint a halasztott fizetésű értékesítési konstrukciók elősegítése érdekében felvett hitelek.

2005 végén az említett rendelet módosításra került⁷, így a kedvezményes kamatozás mellett nyújtható hitelek egy újabb hitelcéllal immár háromra bővültek:

- Birtokfejlesztési hitel: önálló helyrajzi számmal rendelkező, legalább 1 hektár termőföld tulajdonjogának adásvétel jogcímén történő megszerzése.

Az uniós szabályozás hatása jól nyomon követhető a kamattámogatásban részesülő hitelek állományának alakulása alapján. **A kedvezményes kamatozású hitelek állománya 2001 és 2004 között folyamatosan emelkedett, majd 2005-ben mérséklődni kezdett** (10. ábra). A növekedési időszak utolsó évében 2004-ben a kamattámogatásban részesülő hitelek állománya mintegy 65 milliárd forinttal nőtt 2003-hoz képest. A növekedésben az

⁶ A 2006. végén kihirdetett (2006/C 319/01) Bizottsági iránymutatás Az agrár- és erdészeti ágazatban nyújtott állami támogatásokról 2007-2013. között már egyáltalán nem engedélyezi a rövid lejáratú hitelekre irányuló állami támogatást.

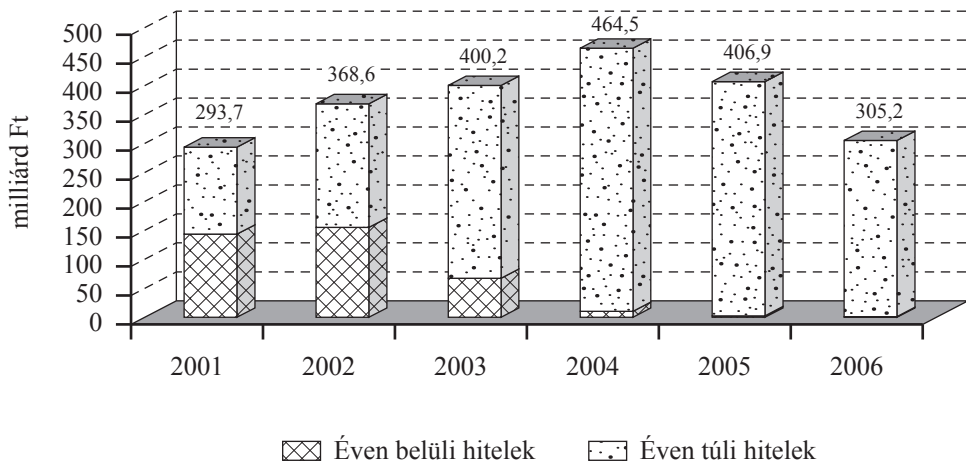
⁷ 95/2005. (X. 25.) FVM rendelet 2004. évi nemzeti hatáskörben nyújtott agrár- és vidékfejlesztési támogatások igénybevételének feltételeiről szóló 25/2004. (III. 3.) FVM rendelet módosításáról

Európa Terv Agrárhitel program játszott jelentős szerepet, a 2004. december 31-i összesen 464,5 milliárd forint összegű kamattámogatásban részesülő hitelből 203,1 milliárd forint e programhoz kapcsolódott. A program keretében a mezőgazdasági termelők, a termelői szervezetek, az integrátorok és az élelmiszeripari vállalkozások részesülhettek kedvezményes kamatozású, közép- és hosszú lejáratú hitelben (5-10 év), egy vagy két év türelmi idővel.

Az uniós támogatások késedelmes folyósításából eredő likviditási problémák enyhítésére 2005-ben a szóban forgó program keretében egy éves türelmi idővel felvett hitelek után a gazdálkodók újabb egy év türelmi időt kaptak, így csak 2006-ban kellett megkezdeniük azok törlesztését. Ennek ellenére már 2005-ben több mint 13 milliárd forinttal csökkent a programhoz kapcsolódó hitelek összege. E változásokkal egyidejűleg a teljes hitelállomány is mérséklődött, 2005-ben 57,6 milliárd forinttal, 2006-ban pedig további 101,7 (!) milliárd forinttal.

10. ábra

Kamattámogatásban részesülő hitelek összetétele a lejárat szerint

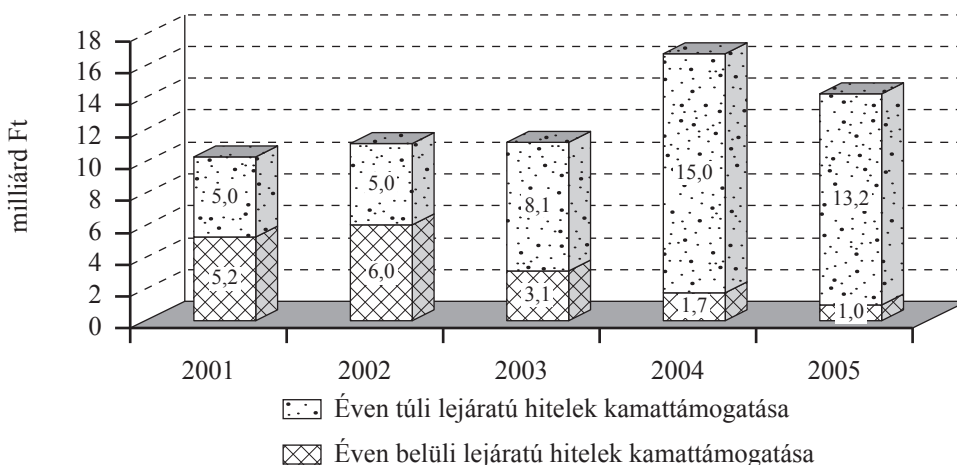
Megjegyzés: az ábrán feltüntetett adatok nemcsak a mezőgazdaságnak, hanem a mezőgazdasággal összefüggésben más ágazatok (pl. élelmiszeripar) részére nyújtott hitelek összegét is tartalmazzák.

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya.

A kamattámogatásban részesülő hitelek állománya – összhangban az uniós törekvésekkel – szerkezetileg is átalakult. **A rövid lejáratú hitelek erőteljesen lecsökkentek, megszűntek miközben az éven túli lejáratú hitelek számottevően növekedtek.** Ebben nagy szerepet játszott, hogy az Európa Terv Agrárhitel Programban lehetőség volt a korábban felvett hitelek előtörlesztésére is, ezáltal a kedvezményes kamatozású hitelprogram részben a már meglévő rövid lejáratú hitelállomány kedvezményes hosszabb lejáratúra történő kicserélését szolgálta.

A kedvezményes kamatozású hitelállomány 2004. évi bővülése egyben azt is jelentette, hogy a gazdálkodóknak jutott kamattámogatás összege is emelkedett. Az ágazati szereplők részére kifizetett kedvezmény 2003-ban 11,2 milliárd forint volt, amely összeg 2004-re 16,7 milliárd forintra növekedett. **Így az EU csatlakozás első évében a gazdálkodók mintegy 50 százalékkal nagyobb összegű kamattámogatásban részesültek, mint egy évvel korábban** (11. ábra).

A beruházási- és forgóeszköz hitelek kamattámogatása

Forrás: Tesztüzemi adatok alapján saját ábra.

A kifizetett kamattámogatás összetétele két szempontból is módosult. Egyrészt túlsúlyba került – a kedvezményes hitelek lejárat szerinti bontásának megfelelően – az éven túli hitelek után folyósított kamattámogatás összege, másrészt változott a kifizetett összegnek az egyéni és a társas vállalkozások közötti megoszlása. Míg 2001-ben az egyéni gazdaságok a kamattámogatás összegének alig több mint 10 százalékát tudhatták magukénak, addig 2005-re ez az arány több mint háromszorosára növekedett. E változás egyrészt a hitelprogramok céljaival hozható összefüggésbe. A 2002-ben és 2003-ban folyósított családi- kis- és középvállalkozásoknak nyújtott kedvezményes hitelprogram⁸ sokkal inkább irányult az egyéni gazdaságok felé, mint az azt megelőzőek. Másrészt a korábbi, például a 30/2000. (III. 10.) Kormányrendelet alapján igénybe vehető kamattámogatás üzleti terv készítéséhez volt kötve, ami az egyéni gazdaságok számára aránytalanul nagy adminisztrációs terhet jelentett, miközben a későbbi programoknál ez nem volt feltétel (9. táblázat).

9. táblázat

Az egyéni és társas gazdaságok részére kifizetett kamattámogatás

Me.: millió forint

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Egyéni gazdaságok	1 190	1 018	2 200	4 092	4 516
Társas gazdaságok	9 044	10 050	8 965	12 610	9 721
Összesen	10 234	11 068	11 165	16 702	14 237
Kamattámogatás megoszlása (%)					
Egyéni gazdaságok	11,6	9,2	19,7	24,5	31,7
Társas gazdaságok	88,4	90,8	80,3	75,5	68,3

Forrás: Tesztüzemi adatok.

⁸ 317/2001. (XII.29.) Kormányrendelet a családi gazdálkodók és más mezőgazdasági kis- és középvüzetek kedvezményes hitelezéséhez kapcsolódó kamattámogatásról és állami kezességvállalásról.

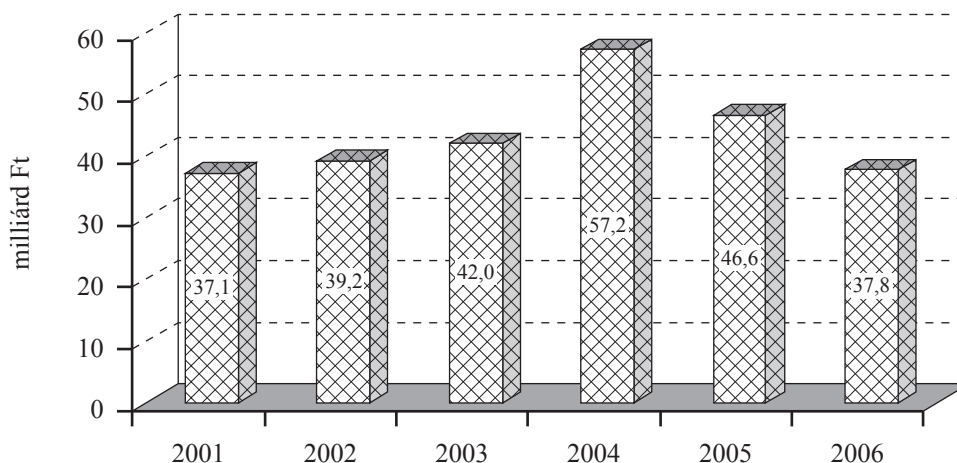
3.3.1.2. Állami és intézményi kezességvállalás

Magyarországon a korábbi években a kamattámogatást többnyire speciális biztosíték, állami készfizető kezesség vagy az állam által viszontgarantált intézményi kezességvállalás egészítette ki. Az uniós csatlakozás következtében az állami kezességvállalás nyújtásának lehetőségei is korlátozódtak. Ennek oka, hogy a Bizottság valamennyi, **az állam által nyújtott kezességvállalást állami támogatásnak tekint**, mivel az a pénzüpi feltételeknél kedvezőbb feltételek melletti hitelhez jutást tesz lehetővé: a hitelfelvevő alacsonyabb kamatra kaphat kölcsönt és/vagy kisebb biztosítékot kínálhat, aminek következtében az állami kezességvállalás a verseny torzulását idézheti elő, így az a 87. cikk (1) bekezdésének⁹ hatálya, és a 88. cikk (3) bekezdésében szereplő bejelentési kötelezettség alá tartozik. E szabályozásnak megfelelően **a támogatott hitelek mellé nyújtott állami kezességvállalás a csatlakozást követően lényegében megszűnt**. A gazdálkodók már az Európa Terv Agrárhitel Programhoz sem igényelhetek állami kezességet, helyette részint garanciavállaló intézmények (Hitelgarancia Rt. és Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány), részint pedig a Magyar Fejlesztési Banknyújtotta a kezességvállalást (birtokfejlesztési hitelnél egyáltalán nem igényelhető kedvezményes garancia). Azt azért mindenképp meg kell jegyezni, hogy az intézményi kezességvállalásban is van szerepe az államnak, hiszen mindhárom említett garanciavállaló intézmény részben állami tulajdonban van, illetve része az államháztartási rendszernek.

Az állami kezességvállalásban részesült hitelek állományának időbeli alakulása jelzi a szabályozásban bekövetkezett változásokat. **Az EU-ba való belépést megelőzően a kezességvállalással egybekötött hitelek állománya folyamatosan nőtt** (12. ábra). A 2004. évi kiemelkedő gyarapodást az előző évi 84/2003. (VII. 22.) fagykárt és aszálykárt szenvedett mezőgazdasági termelők kárenyhítéséről szóló FVM-rendelet alapján nyújtott hitelek okozták, ami lényegében az utolsó állami kezességvállalással egybekötött hitelprogram volt. Ezt követően 2004-ben mindössze egyetlen, egyedi állami kezességvállalás mellett nyújtott hitel került kihelyezésre, a 107/2004. (VI. 08.) FVM rendelet alapján a Hajdú-Bét és Parmalat Hungária Rt. részesült mintegy 2 milliárd forint összegű hitelben, 100 százalékos garanciavállalás mellett. **2005-ben és 2006-ban újabb állami kezességvállalás már nem történt**, ezen évek adatai a már meglévő hitelállomány alapján fennálló kötelezettségek nagyságát mutatják.

⁹ Az EK szerződés 87. cikk (1) bekezdése szerint a Közös Piacca összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.

Állami kezességvállalásban részesült hitelek állománya (2001-2006)

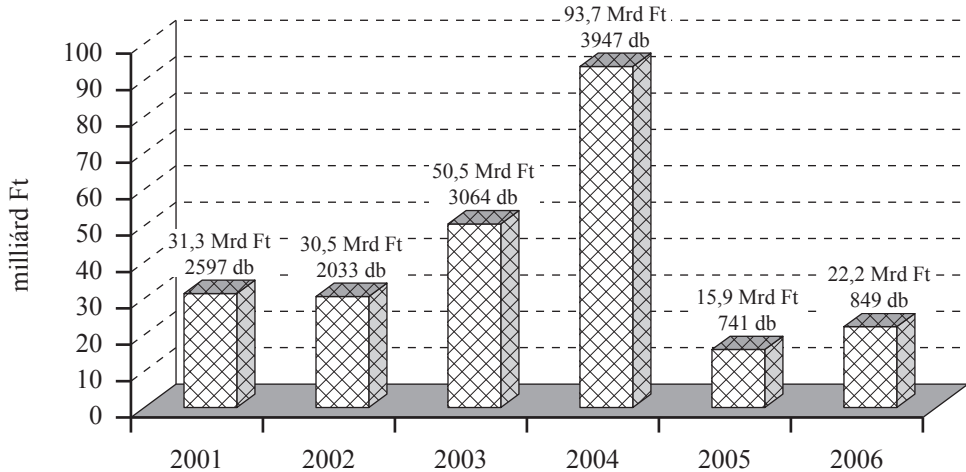

Forrás: FVM Agrárszabályozási Főosztály

Állami támogatásnak minősül az intézményi kezességvállalási díj költségvetés által történő megtérítése, illetve az intézményi kezességvállaláshoz nyújtott költségvetési viszontgarancia is. Ez a támogatási forma a csatlakozáskor létező támogatás volt, mivel már 2004. május 1-ét megelőzően is szerepelt a támogatások között, így az EU-nál notifikálásra került. Az intézményi kezességvállalás a mezőgazdaságban elsősorban a már említett Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítványhoz (AVHGA), másodsorban a Hitelgarancia Rt-hez köthető. (Ez utóbbinál a mezőgazdasági hitelekhez nyújtott garancia aránya csak mintegy 10 százalék.)

Az AVHGA által garantált hitelek állományát a csatlakozás első évéig dinamikus növekedés jellemezte. Különösen igaz ez 2004. évre, amikor kiugró mértékben, 43,2 milliárd forinttal bővült a kezességvállalásban részesített hitelek állománya (13. ábra). A számottevő növekedést elsősorban az Európa Terv Agrárhitel Programmal összefüggésben nyújtott kedvezményes hitelek kezességvállalása okozta. Ezt követően, 2005-től a kezességvállalások száma és értéke nagyban csökkent. Ennek oka, hogy részben megszűntek az előző években meghatározó jelentőségű, központilag támogatott hitelek, másrészt a vállalkozások komoly hányada egy ideig nem képes új hitel felvételére a fennálló magas hitelállomány miatt. Szerepet játszott a csökkenésben az is, hogy a közvetlen termelői támogatások részben pótolták a hiányzó forrásokat (AVHGA, Éves jelentés, 2005.).

Az Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány által intézményi kezességvállalásban részesített hitelek száma és értéke

Forrás: Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány éves jelentései.

3.3.1.3. Csekély összegű (de minimis) támogatások, kis- és középvállalkozások támogatása

Csekély összegű támogatásoknak minősülnek azok a támogatások, amelyek nem befolyásolják a tagállamok közötti kereskedelmet és/vagy nem torzítják a versenyt, ezért nem tartoznak a Szerződés 87. cikkének (1) bekezdése alá. Az ilyen jellegű támogatásokra nem vonatkozik a 88. cikk (3) bekezdésében előírt bejelentési kötelezettség sem.

Az EU-ba való belépésünkkor a csekély összegű támogatásokra a 69/2001/EK rendelet volt érvényes, amely vállalkozásonként hároméves időszakra 100000 euróban határozta meg adható támogatások felső határát. A mezőgazdasági ágazat azonban nem tartozott e rendelet hatálya alá, hanem külön szabályozás vonatkozott rá (1860/2004/EK rendelet). **Eszerint a mezőgazdasági és halászati ágazatban nyújtható de minimis támogatások felső határa vállalkozásonként három év alatt összesen 3000 euró¹⁰**, amely az összes vállalkozásra nézve alatta kell, hogy maradjon a mezőgazdasági és halászati ágazati kibocsátás körülbelül 0,3 százaléknak. Magyarország számára ez az összeg bármely hároméves időszakban a mezőgazdaságban 16980 ezer euró, a halászati szektorban 144,18 ezer euró.

Az „agrár” de minimis rendelet keretében nyújtott kedvezményes hitel például a Mikrohitel Plusz „B” hitelprogram, amelyet a Magyar Fejlesztési Bank indított. A hitelprogram keretében a mikrovállalkozások juthatnak kedvezményes, éven túli lejáratú beruházási hitelhez, amelyet

- vállalatközi tevékenység végzésére szolgáló ingatlan vásárlásához, építéséhez, átalakításához,

¹⁰ Az Európai Bizottság rendeltetésszerűen az agrár „de minimis” támogatások felső határa kedvezményezettenként 6000 euróra, a tagállamként megengedett teljes összege pedig a mezőgazdasági kibocsátás értékének 0,6 százalékára emelkedne. A végleges rendelet – amennyiben a tagállamok elfogadják – még 2007-ben elkészül.

- vállalalkozási tevékenység végzéséhez szükséges használt és új gépek, berendezések, felszerelések, járművek beszerzéséhez, illetve
- tárgyi eszköz beszerzéshez, annak működtetéséhez kapcsolódó szoftver vásárlásához vehetnek igénybe.

A hitel összege 1-5 millió forint, amely jegybanki alapkamat mellett kerül kihelyezésre, kezelési költség, folyósítási jutalék, rendelkezésre tartási díj és előtörlesztési díj nélkül. A készfizető kezességi díjat a Hitelgarancia Rt-nél az MFB átvállalja.

2007. január 1-től¹¹ a csekély összegű támogatásokra vonatkozó 69/2001/EK rendelet helyébe az 1998/2006/EK rendelet lépett, amely módosítást tartalmaz az „agrár” de minimis rendeletre is. Eszerint **a mezőgazdasági termékek feldolgozásával vagy marketingjével foglalkozó vállalkozásoknak nyújtott támogatások** nem tartoznak a 1860/2004/EK rendelet hatálya alá, a továbbiakban ezekre a vállalkozásokra az 1998/2006/EK rendelet szabályai az irányadók. Vagyis az említett vállalkozások esetében a de minimis támogatásokra az **általános felső határ érvényes, amely 2007-től 200000 euró (50-52 millió forint) bármely három évre, miközben a mezőgazdasági termékek elsődleges termeléséhez kapcsolódó tevékenységekre továbbra is az 1860/2004/EK rendelet szabályait kell alkalmazni.**

A Bizottság 1/2004/EK rendelete a mezőgazdasági termékek előállításával, feldolgozásával és forgalmazásával foglalkozó kis- és középvállalkozásoknak nyújtott állami támogatásokról (**mezőgazdasági csoportmentességi rendelet**) szintén lehetőséget nyújt bizonyos támogatások tagállami hatáskörben történő nyújtására. A rendelet mentesíti az egyedi támogatásokat és támogatási programokat a 88. cikk (3) bekezdésében szereplő bejelentési kötelezettség alól, amennyiben azok megfelelnek az e rendeletben előírt feltételeknek. A rendelet a küszöbértékeket általános szabályként az elszámolható költségek összegéhez viszonyított támogatási intenzitásban, és nem a legnagyobb támogatási összegben fejezi ki. A bruttó támogatás intenzitás nagysága a támogatás céljától függően különböző, a beruházási támogatásnál például 40-50 százalék, biztosítási díj fizetéséhez nyújtott támogatásnál 50-80 százalék, állattenyésztési ágazatban végzett vizsgálatok (pl. TSE/BSE) költségtérítésénél akár 100 százalék is lehet.

A csoportmentességi rendelet keretében indult hitelprogram a „**Sikerés Magyarorszáért**” **Agrár Fejlesztési Hitelprogram**, amelye a 39/2005. (III. 10.) Kormányrendeletben került kihirdetésre. E program keretében összességében **40 milliárd forint összegű éven túli beruházási hitelt** vehettek igénybe a mikro-, kis- és középvállalkozások maximum 15 évre, kezelési költség és előtörlesztési díj nélkül a következő célokkal:

- Agrár Beruházási Hitel: a mezőgazdasági termékek tárolását, a termelés fejlesztését szolgáló beruházások finanszírozására. Kamat: 3 havi EURIBOR + max. 4%;
- Agrár Feldolgozóipari Hitel: a mezőgazdasági termelők által megvalósítandó, a saját termelésű termékek feldolgozását, forgalmazását célzó beruházás. Kamat: 3 havi EURIBOR + max. 4 %;
- Fiatál Agrárvállalkozói Hitel: a fiatal mezőgazdasági termelők tevékenységének megkezdéséhez szükséges beruházások finanszírozása. Kamat: 3 havi EURIBOR + max. 3,75 %.

A kedvezményes hitelt – az eredetileg tervezettekkel ellentétben – nem lehetett igénybe venni az AVOP és NVT pályázatokhoz, amely alapvetően befolyásolta a program

¹¹ A 69/2001/EK rendelet érvényesség időszaka végén a rendelet hatálya alá tartozó de minimis támogatási programok egy hathónapos alkalmazkodási időszak alatt továbbra is élvezik e rendelet előnyeit.

teljesítményét. Az MFB 2006. december 31-ig 293 darab hitelszerződést kötött 11,9 milliárd forint összegben, melyből 10,941 milliárd forint került folyósításra.¹² A nyújtott hitelek nagy része az első, azaz a beruházási célhoz kapcsolódott.

2006. decemberében az 1/2004/EK rendelet helyébe is új rendelet lépett. Az 1857/2006/EK rendelet már csak a mezőgazdasági termékek előállításával foglalkozó kis- és középvállalkozásoknak nyújtott állami támogatásokról szól, hatálya a feldolgozással és értékesítéssel foglalkozó vállalkozásoknak nyújtott állami támogatásokra nem terjed ki. Ez utóbbi tevékenységekkel foglalkozó vállalkozásokra (az általános) az EK Szerződés 87. és 88. cikkének a kis- és középvállalkozásoknak nyújtott állami támogatásokra való alkalmazásáról szóló 70/2001/EK rendelet vonatkozik.

A 1857/2006/EK rendelet csak átlátható intézkedésekre alkalmazható (pl. kamattámogatás), amelyek esetében a bruttó támogatási értéket előre pontosan ki lehet számolni a támogatásra jogosult kiadások százalékában kifejezve, anélkül, hogy kockázatértékelést kellene végezni. (Elvileg az állami kezességvállalási támogatási programok és az állami kezességvállalási elemet tartalmazó programok nem minősülnek átláthatónak.) Nem lehet alkalmazni e rendeletet a működési támogatásokra sem, mivel azok összegegyeztetetlenek a közös piaccal.

3.3.2. Piaci finanszírozási formák

A piaci finanszírozási eszközök igénybevételét az eddig bemutatott állami támogatással egybekötött hitellehetőségek nagyban meghatározták. A csatlakozás előtt az ágazat hitelállományának nagy része az államilag támogatott programokhoz kapcsolódott, így azok megszűnése erősen korlátozta a termelők hitelfelvételi lehetőségeit. Emellett a kedvezményes hitelprogramok révén, de különösen a 2004. évi Európa Terv Agrárhitel Program hatására az ágazatban gazdálkodók hitelállománya olyan mértékűre nőtt, amely az újabb hitelek felvételét csak nagyon korlátozott mértékben tette lehetővé. E két tényező, illetve az, hogy 2005-re már a SAPARD beruházásokból származó utófinanszírozás is eljutott a termelőkhez **az ágazat hosszú lejáratú hiteligényének erőteljes mérséklődését** idézte elő. **Nőtt ugyanakkor a rövid lejáratú finanszírozási eszközök iránti igény**, ami elsősorban a területalapú támogatások folyósításának rendjével hozható összefüggésbe. Az uniós rendszerben a területalapú támogatások kifizetése az év utolsó hónapjaiban kezdődik, miközben a termelés érdekében eszközölt kiadások évközben merülnek fel.

Az igények módosulása a banki termékek szerkezeti átrendeződésében is nyomon követhető. Korábban a mezőgazdaságban a gépberuházások hosszú távú finanszírozásának kedvelt eszköze volt a lízing. Ez a finanszírozási eszköz az ágazatban működő tőkehiányos gazdaságok számára nagyban megkönnyítette az új gépek beszerzését, ráadásul még állami támogatást is lehetett hozzá igényelni. A lízingforgalomban a csatlakozást követően nagyobb visszaesés következett be már 2004-ben, aminek oka elsősorban az volt, hogy az AVOP és SAPARD programoknál a pályázatokhoz szükséges forrást csak hitelből lehetett előteremteni, lízing keretében beszerzett eszközökhöz nem lehetett ezen támogatásokat igénybe venni. Ugyanakkor az uniós támogatási rendszerrel összefüggésben előtérbe kerültek bizonyos rövid távú finanszírozási formák, úgymint a faktoring, illetve az intervenciós felvásárláshoz kapcsolódó közraktári hitelezés. Ez utóbbiakról, különösen a faktoringról a következőkben részletesebben lesz szó.

¹² Az adatok forrása: FVM Agrárszabályozási Főosztály.

3.3.2.1. Faktoring

A gazdálkodók részben a termelés szezonális jellege, részben pedig a támogatási rendszer sajátosságai miatt (az adott évhez kapcsolódó támogatások kifizetése többnyire az év végére, és a következő év elejére tolódik) gyakran szembesülnek likviditási nehézségekkel. Az agrárvállalkozások többsége szerény erejű beszállítóként van jelen a piacon, ahol a vevők jellemzően hosszú fizetési határidőt állapítanak meg. Az ezekből fakadó napi finanszírozási problémák elkerülését szolgálja a faktoring.

A **faktoring** – általában véve – az áruértékesítésből és a szolgáltatás nyújtásából származó **rövid lejáratú követelések megvásárlását és kezelését** jelenti. A faktoring cég megvásárolja a termelőtől, beszállítótól a jellemzően 30 nap vagy ennél hosszabb fizetési határidejű számláit, s azok bruttó értékének meghatározott (70-90) százalékát vételár-előlegként kifizeti. A fennmaradó részt a termelő akkor kapja meg, ha a vevő a számla teljes ellenértékét kiegyenlítette. Az ügylet fontos jellemzője, hogy a faktoring cég átvállalja a gazdálkodótól a vevő fizetőképességének kockázatát. E kockázat csökkentése érdekében ilyen ügylet keretében kizárólag élő, még nem lejárt követelésekre köthetők szerződések.

A faktoring ügyletek egy speciális fajtája, ahol a gazdálkodó követelése nem egy másik vállalkozással szemben áll fenn, hanem valamely támogatásra való jogosultság következtében az állammal szemben. Magyarországon **a mezőgazdasági támogatások előfinanszírozására elterjedőben van**. Az ilyen ügylet különösen kedvelt a faktoring cégek körében, mivel az állammal szemben fennálló követelések kockázata lényegesen alacsonyabb, mint valamely piaci szereplővel szembeni.

A mezőgazdasági támogatások faktorálása, mint banki termék elsőként 2004-ben az FVM kezdeményezésére és támogatásával jelent meg a piacon, a kereskedelmi bankok csak ezt követően ismerték fel az abban rejlő lehetőségeket.

Az uniós csatlakozás évében az agrármegállapodás eredményként **az állam lehetővé tette a nemzeti kiegészítő támogatások előfinanszírozását**. A gazdálkodók helyzetének javítására és az új támogatási rendszerre való átállás okozta likviditási nehézségek enyhítésére a mintegy 92 milliárd forint összegű top-up támogatás több mint fele, 49,5 milliárd forint még a csatlakozás előtt kifizetésre került. Az előrehozott kifizetés kapcsán felmerülő költségek (kamat, faktordíj) fele a gazdálkodókat terhelte, másik felét pedig állami támogatás finanszírozta. A termelők már az őket terhelő lebonyolítási díjjal csökkentett összeget kapták meg, így végül ténylegesen 46,0 milliárd forint támogatásban részesültek. A kiegészítő nemzeti támogatás előfinanszírozása egyrészt enyhítette a gazdálkodók likviditási nehézségeit, amelyek – figyelembe véve a 2004. évi alacsony támogatás-kifizetést – abban az évben fokozottan jelentkeztek. Ugyanakkor a gazdálkodóknak le kellett mondaniuk a támogatás egy részéről, amely összeg a kereskedelmi bankokhoz került.

A bankok szemszögéből a kiszámítható támogatás-kifizetés új fedezeti lehetőséget teremtett a mezőgazdasági termelők számára. Az uniós csatlakozás kapcsán megváltozott agrártámogatási rendszerrel összefüggésben a kereskedelmi bankok, takarékszövetkezetek 2005-től termékkínálatukat új elemmel bővítették, a mezőgazdasági támogatások előfinanszírozásával.

A pénzüzetek elsősorban az ún. területalapú támogatások (SAPS, top-up) előfinanszírozását vállalják, de egyes bankokban (pl. OTP) az NVT intézkedések (agrár-környezetgazdálkodás, kedvezőtlen adottságú területek támogatása) keretében igényelt összegek is faktorálthatók.

A támogatás kifizetése a kifizető ügynökség erre vonatkozó határozata/támogatási okirata/igazolása alapján kerül jóváhagyásra, amely tartalmazza az elnyert támogatás összegét. Több évre szóló határozatnál elegendő az egy évvel korábbi kifizetési határozat és a tárgyévi kifizetési kérelem is (vagyis a tárgyévi határozat kiadásának idejét nem feltétlenül szükséges megvárni). A támogatást a bankra kell engedményezni, cserébe a gazdálkodó hónapokkal korábban hozzájuthat a támogatási összeg nagy részéhez. A bankok különbséget tesznek a támogatások között, azok forrása szerint. Az EU forrásból származó, illetve társfinanszírozásban működő támogatások 80-90 százalékát, a nemzeti forrásból finanszírozott támogatások 70-80 százalékát előlegezik meg a faktoráláskor. Fontos megjegyezni, hogy a követelés bruttó összegének 70-90 százalékánál kisebb összeg is felvehető a faktorálás során az igényeknek megfelelően, vagyis ezáltal kamatmegtakarítás érhető el.

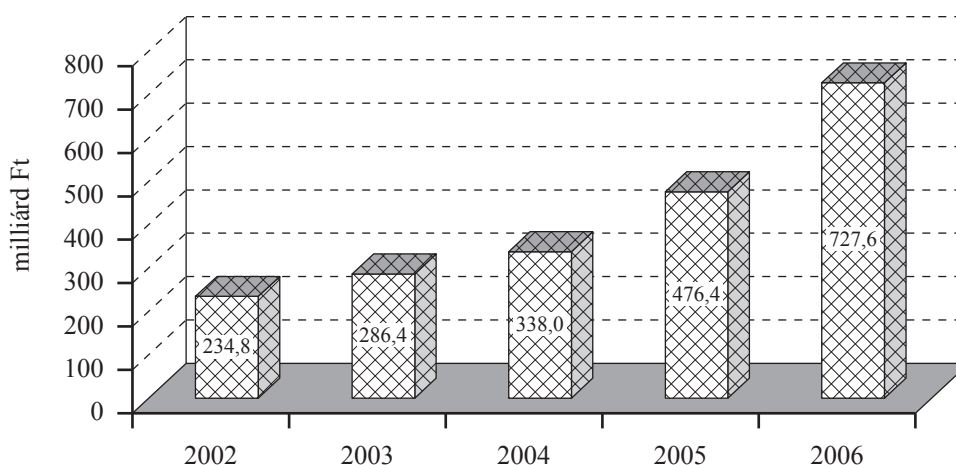
A szolgáltatás költségei:

- a faktordíj, amely a bruttó összeg után egyszeri alkalommal kerül felszámításra, 0,5-1,5 százalék;
- a normál banki folyószámlahitel-kamat, amelyet a megelőlegezett összeg után számolnak ki, a faktorálástól a számla kiegyenlítéséig; a kamat nagysága azonos a bankok által a folyószámlahitelnél felszámított kamatszinttel (BUBOR+2,5-4%).

A költségek például 1 százalékos factoring díjat, BUBOR+3% kamatlábat (BUBOR = 7,00 %) figyelembe véve, 60 napra a teljes támogatási összeg 2,33 százalékát teszik ki, 180 napra pedig 5,0 százalékát. Vagyis a támogatás ekkora hányadáról kell lemondania a termelőnek, ha korábban kíván pénzhez jutni, ami egyben azt is jelenti, hogy a támogatásoknak ekkora része a mezőgazdaságon kívül realizálódik. Más oldalról viszont a gazdálkodó szemszögéből a faktorálás kondíciói lényegesen kedvezőbbek, mintha ugyanazt az összeget hitelből kellene előteremteni. Ez nemcsak a kamatláb nagyságában mutatkozik meg, ami az alacsonyabb kockázat következtében kisebb, hanem a pénzhez jutás időigényében is. Az adóminősítés szükségletlensége miatt gyorsabban és lényegesen kevesebb adminisztráció mellett kaphatja meg a gazdálkodó a szükséges összeget.

Magyarországon a faktorálásnak általában véve nincs még nagy múltja. A factoring-piac az elmúlt 5 évben indult jelentős növekedésnek. A dinamikus bővülést jelzi, hogy a factoring-forgalom 2002 és 2006 között több mint háromszorosára növekedett (14. ábra).

Factoring-forgalom Magyarországon

Forrás: Magyar Factoring Szövetség

A Magyar Factoring Szövetség¹³ adatai szerint a mezőgazdaság részaránya a nemzetgazdasági forgalomból 2005-ben 1 százalék volt (mintegy 5 milliárd forint). 2006-ra ez az arány 5 százalékra nőtt, ami figyelembe véve a nemzetgazdasági forgalom 40 százalékos bővülését, 36,4 milliárd forintos ágazati forgalmat jelentett. Vagyis a faktorált követelések állománya a mezőgazdaságban több mint hétszeresére nőtt. Az előfinanszírozás költségei – feltételezve, hogy a teljes forgalom támogatások faktorálásából származik – 2005-ben és 2006-ban összesen közel 1 milliárd forintot tettek ki (10. táblázat).

10. táblázat

Factoring a mezőgazdaságban

Megnevezés	Mértékegység	2005	2006
Factoring forgalom a mezőgazdaságban	milliárd forint	4,80	36,40
Átlagos futamidő	nap	55,50	60,25
Faktordíj	százalék	1,00	1,00
Kamat (3 havi BUBOR +3%)	százalék	9,99	10,06
Faktorálás költségei (faktordíj, kamat)	milliárd forint	0,11	0,85

Forrás: Magyar Factoring Szövetség adatai, saját számítás

¹³ A Magyar Factoring Szövetség 2003 közepén alakult. A Szövetség tagjai által lebonyolított forgalom a hazai factoringpiac kb. 90 százalékát fedi le. A factoring-forgalom ágazatok szerinti összetétele csak 2005 óta áll rendelkezésre.

3.3.2.2. Intervenciós felvásárláshoz kapcsolódó közraktári hitelezés

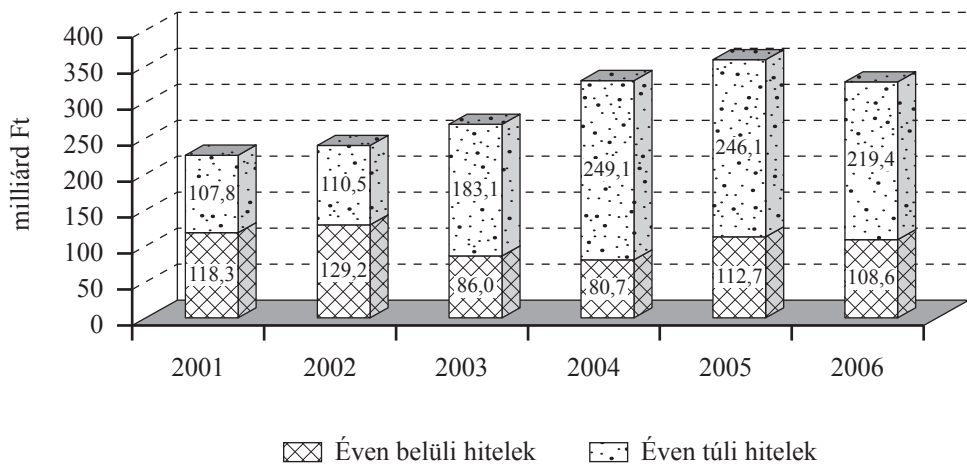
Az EU-csatlakozással összefüggésben a korábnál nagyobb szerephez jutott **az intervenciós felvásárláshoz kapcsolódó közraktári hitelezés**. A gazdálkodó a közraktárba helyezett termény fedezete mellett juthat hitelhez már azelőtt, mielőtt az EU a felvásárlás keretében megvásárolná azt. Ily módon a termelő az előre rögzített áron eladott termékből származó bevétel nagy részéhez korábban hozzájuthat, ami – a faktoringhoz hasonlóan – segít elkerülni a likviditási problémákat. A törlesztés a kamatfizetéssel együtt a futamidő végén esedékes. Az ilyen típusú hiteleknel a bank az általánosnál jobb feltételeket, és magasabb finanszírozási arányt biztosít. Az intervenciós felvásárlás hatásainak elemzésére később még visszatérünk.

3.3.3. Változások a mezőgazdasági vállalkozások hitelgazdálkodásában

A mezőgazdasági ágazat hitelállományát 2001 és 2005 között dinamikus bővülés jellemezte. **Az ágazat összes hitele 226,1 milliárd forintról 358,8 milliárd forintra növekedett**, vagyis 58,7 százalékkal lett több (15. ábra).

15. ábra

A mezőgazdasági ágazat részére nyújtott hitelek lejárat szerint

Forrás: MNB adatok alapján saját ábra.

A hitelek gyarapodását illetően kiemelkedőnek számít a 2004. és 2005. év. 2004-ben a kedvezményes kamatozású hitelek már bemutatott gyarapodása következtében a hosszú lejáratú hitelek állománya – amely részben forgóeszköz-finanszírozási célokat szolgált – növekedett meg számottevően, 2005-ben pedig az új támogatási rendszerre való átállás nehézségei nyomán keletkező likviditási problémák miatt kényszerültek a gazdálkodók éven belüli hitelek felvételére. A hitelállomány növekedését jelző tendencia azután 2006-ban megváltozott, és a hitelek állománya mindkét csoportban mérséklődött.

A mezőgazdasági ágazat részére nyújtott hitelek kapcsán is szót kell ejteni a lejárat szerinti összetétel módosulásáról. A vizsgált időszakot 2004-ig az éven túli hitelek dinamikus bővülése jellemezte, azt követően pedig a kis mértékű csökkenése. A rövid lejáratú

hitelek változása ezzel éppen ellentétes volt. Az időszak elején 2004-ig a hosszú lejáratú hitelek mérséklődése volt megfigyelhető, s csak a csatlakozás után indult ismét bővülésnek. E két tényező együttes hatásának eredményeként **az éven belüli hitelek aránya 2006-ra kevesebb mint 30 százalékra esett vissza**, miközben az időszak első két évében, 2001-ben és 2002-ben még a teljes hitelállomány több mint 50 százalékát tették ki.

A hitelállomány növekedése és szerkezeti átrendeződése kedvező és kedvezőtlen változásokat egyaránt magával hozott. Egyrészt jelentősen bővültek a gazdálkodók rendelkezésére álló források, ami lehetővé tette az ágazat eszközállományának növekedését. Az eszközök értéke az egyéni gazdaságokban 2001-2005 között 635,5 milliárd forinttal (72,2 százalékkal) bővült. A saját tőke ugyanezen időszak alatt 493,1 milliárd forinttal lett több, miközben a kötelezettségek „mindössze” 142,9 milliárd forinttal nőttek. **Vagyis az eszközállomány gyarapodásának fő forrása az egyéni gazdaságokban a saját tőke volt** (11. táblázat).

11. táblázat

Eszközállomány, kötelezettségek és saját tőke az egyéni gazdaságokban

Me.: millió forint

Évek	Eszközök	Ebből:			
		saját tőke		kötelezettségek	
		értéke	változása	értéke	változása
2001	880 455	768 838	-	111 125	-
2002	963 525	835 064	66 227	127 315	16 189
2003	1 313 872	1 120 928	285 864	192 736	65 422
2004	1 540 757	1 261 664	140 736	279 084	86 348
2005	1 515 920	1 261 945	280	254 021	-25 063
Változás 2001-ről 2005-re	635 465	493 107 (+64,1%)	-	142 896 (+128,6%)	-

Forrás: Tesztüzemi adatok.

A kötelezettségek növekedése kapcsán kiemelkedőnek számít a 2004. év. Az idegen források 142,9 milliárd forintos bővülésének 60 százaléka, 86,3 milliárd forint ehhez az egy évhez köthető.

Az egyéni gazdaságokhoz hasonlóan a társas gazdaságok eszközállománya is növekedett, az egyéni gazdaságokétól kisebb mértékben. Utóbbiak eszközértéke 62,1 százalékkal lett több, szemben az egyéni gazdaságok már említett 72,2 százalékos bővülésével. A társas gazdaságok eszközeinek 533,0 milliárd forint értékű gyarapodásának hátterében a saját tőke 245,1 milliárd forintos növekedése, valamint a kötelezettségek 271,4 milliárd forintos gyarapodása húzódik meg, vagyis **a társas gazdaságok eszközállományának növekedésében az idegen tőke játszotta a nagyobb szerepet** (12. táblázat).

12. táblázat

Eszközállomány, kötelezettségek és saját tőke a társas gazdaságokban

Me.: millió forint

Évek	Eszközök	Ebből:			
		Saját tőke		Kötelezettségek	
		Értéke	Változása	Értéke	Változása
2001	858 186	498 333	-	347 028	-
2002	962 885	564 831	66 499	377 789	30 761
2003	1 101 693	649 572	84 740	434 834	57 045
2004	1 263 454	661 489	11 917	578 782	143 947
2005	1 391 163	743 415	81 926	618 392	39 611
Változás 2001-ről 2005-re	532 976	245 082 (+49,2%)	-	271 365 (+78,2%)	-

Forrás: Tesztüzemi adatok.

Szembevetően nagy a különbség az egyéni gazdaságok és társas vállalkozások saját tőkéje között, előbbi értéke mintegy 70 százalékkal haladja meg az utóbbit. A két vállalkozási csoport saját tőkéje (és ebből adódóan eszközállománya is) közötti aránytalanságot a saját tulajdonú földek és a bérelt területek eltérő súlya okozza. Az egyéni gazdaságoknál a bérelt területek aránya 2005-ben 37,1 százalék volt, vagyis a föld értékének több mint 60 százaléka saját tulajdonú, így a saját tőkében került kimutatásra. A társas vállalkozásoknál ezzel szemben az összes terület 98,0 százaléka bérelt, így a saját tőkében a földterületek értékének csak 2,0 százaléka jelenik meg.

Összevetve a saját tőke és a kötelezettségek állományának évenkénti növekedését megállapítható, hogy a saját tőke bővülése mindkét szektorban rendre meghaladja a kötelezettségeket. Ez alól csak egy év képez kivételt a társasoknál, a 2004, amikor a saját tőke 11,9 milliárd forinttal lett több, ami jelentősen elmaradt a kötelezettségek 143,9 milliárd forint értékű bővülésétől. Ez utóbbi érték eléri, sőt meghaladja a kötelezettségek vizsgált időszakban tapasztalt összes növekedésének (271,4 milliárd forint) 50 százalékát, vagyis a kötelezettségek bővülésének több mint fele egyetlen évhez, a 2004-hez kapcsolható.

13. táblázat

A mezőgazdasági ágazat eladósodottsága (2001-2005)

Me.: százalék

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Egyéni gazdaságok	12,6	13,2	14,7	18,1	16,8
Társas gazdaságok	40,4	39,2	39,5	45,8	44,5
Összesen	26,4	26,2	26,0	30,6	30,0

Forrás: Tesztüzemi adatok alapján saját számítás.

Az idegen források bővülése következtében természetesen nőtt a vállalkozások által eszközölt kamatráfordítások összege. 2001-2003 között a fizetett kamatok és kamatjellegű ráfordítások 33-35 milliárd forintot tettek ki, **2004-re ez az összeg több mint másfélszeresére, 56,4 milliárd forintra emelkedett**, majd 2005-re 46,9 milliárd forintra csökkent (14. táblázat).

14. táblázat

Fizetett kamatok a mezőgazdaságban (2001-2005)

Me.: millió forint

Megnevezés	Egyéni gazdaságok	Társas gazdaságok	Együtt
2001	4 412	31 890	36 302
2002	4 385	28 665	33 050
2003	7 155	28 256	35 412
2004	12 421	43 942	56 363
2005	11 241	35 692	46 934

Forrás: Tesztüzemi adatok.

A kamatráfordítások alakulásának tendenciája a társas vállalkozásoknál nincs teljes egészében összhangban a hitelállomány változásával. Míg utóbbi még 2005-ben is növekedést jelzett, addig a fizetett kamatok összege ugyanebben az évben már mérséklődni kezdett. Ennek oka, hogy a hitelek átlagos kamatlába 2004-ben jelentősen mintegy 25-40 százalékkal meghaladta a megelőző, illetve követő évek kamatszintjét (15. táblázat).

15. táblázat

A nem pénzügyi vállaltoknak nyújtott hitelek átlagos kamatlába

Me.: százalék

Évek	Éven belüli	Éven túli
	lejáratú hitelek kamata	
2001	12,10	12,47
2002	10,20	10,50
2003	9,60	9,90
2004	12,80	12,50
2005	8,54	9,98

Forrás: KSH adatok.

Mindez azért is érintette kedvezőtlenül a mezőgazdasági ágazatot, mivel éppen abban az évben volt rendkívül magas a hitelek kamatlába, amikor az ágazat – a támogatások késedelmes kifizetése miatt – leginkább rászorult további hitelek felvételére. Figyelembe véve a már említett 25-40 százalékos kamatláb-emelkedést, az mintegy 10-15 milliárd forintos többletköltséget okozhatott a mezőgazdasági vállalkozásoknál.

Az eddig bemutatottak egyértelműen azt jelzik, hogy az uniós csatlakozás első évében a hitelfelvétel intenzitása lényegesen magasabb volt, mint az azt megelőző, illetve követő időszakban. Ennek legfőbb oka, hogy 2004-ben a gazdálkodók részére az új támogatási rendszerre történő átállás nehézségei, illetve az uniós kifizetési rendszerre történő alkalmazkodás

miatt kevesebb támogatás került kifizetésre. **A területalapú támogatások folyósítása a tervezetektől 2004-ben mintegy 110 milliárd forinttal maradt el, amely összeg kifizetése a következő évre tolódott át.**

A rövid lejáratú kötelezettségek kapcsán említést kell tenni a szállítói kötelezettségek és a vevőkövetelések alakulásáról is. A tartozások kiegyenlítésének és a kintlévőségek beérkezésének nyomonkövetése és összehangolása a rövid távú likviditás és a hiteligeny szempontjából meghatározó jelentőségű. A napjainkban az egész nemzetgazdaságot jellemző körbetartozás problémája az építőiparban és a kereskedelembe tevékenykedő vállalkozások mellett a mezőgazdasági termelőket is érinti¹⁴.

A mezőgazdasági ágazatban a tesztüzemi adatok azt jelzik, hogy az egy hektárra jutó vevők és szállítók állománya a csatlakozást követően számottevően növekedett. Az említett mutatók nagysága 2005-ben rendre 63,1 és 60,4 százalékkal haladta meg a 2003. évit (16. táblázat). A vevők és szállítók megközelítőleg azonos hektáronkénti értéke, és közel azonos mértékű növekedése ugyanakkor arra utal, hogy e két tétel közötti egyensúly nem változott.

16. táblázat

**A mezőgazdasági vállalkozások vevőköveteléseinek
és szállító-kötelezettségeinek állománya**

Me.: ezer Ft/ha

Megnevezés	Vevők		Ebből:		Szállítók		Ebből:	
			lejárt				lejárt	
	2003	2005	2003	2005	2003	2005	2003	2005
Összes gazdaság	16,27	26,53	1,88	2,07	15,79	25,33	1,08	1,19
Gazdálkodási forma szerint								
Egyéni gazdaságok	2,54	4,08	0,09	0,00	2,14	2,64	0,00	0,05
Társas gazdaságok	29,82	48,73	3,65	4,11	29,26	47,77	2,14	2,31
Gazdaságméret szerint								
<= 4000 eFt SFH	2,77	4,41	0,13	0,00	2,24	2,87	0,00	0,00
4000-15000 eFt SFH	6,82	10,86	0,77	0,00	8,00	10,05	0,98	0,13
> 15000 eFt SFH	26,99	42,41	3,23	3,78	25,92	41,22	1,70	2,12

Forrás: Tesztüzemi adatok.

Pozitívumként értékelhető az is, hogy a lejárt vevők és szállítók állománya alig nőtt. Előbbi hektáronként 1,88 ezer forintról 2,07 ezer forintra, utóbbi pedig 1,08 ezer forintról 1,19 forintra emelkedett, ami azt jelzi, hogy **a fizetési fegyelem nem romlott lényegesen** az elmúlt időszakban. A vevők és szállítók magas állománya a társas gazdaságokra jellemző, ahol az egy hektárra vetített értékek az egyéni gazdaságokhoz képest több mint tízszeresek. Ezzel összhangban a gazdaságok mérete és a vevők/szállítók állománya közötti összefüggésről az állapítható meg, hogy az üzemméret növekedésével a területegységre vetített mutatók értéke is nő.

¹⁴ A körbetartozások mértéke a nemzetgazdaságban egyes szakértői becslések szerint mintegy 200 milliárd forint, míg mások szerint 700 milliárd forintra tehető. A jelenség leginkább az építőipart sújtja, – az összeg csaknem fele ebben az ágazatban halmozódott fel – de a mezőgazdaságot is érinti. A probléma megoldása érdekében született, és került elfogadásra a 2007. évi LXXVIII. törvény a vállalkozói „körbetartozások” mérséklése céljából történt törvény módosításokról.

Az ágazatok közül az ültetvényes termelés van a legkedvezőtlenebb helyzetben, ahol az egy hektárra jutó vevők állománya 58,0, a szállítóké pedig 34,0 ezer forint, miközben a zöldségtermesztőknél ugyanezen adatok a legalacsonyabbak rendre 6,1 és 14,4 ezer forint.

3.3.4. Várható változások a kereskedelmi banki hitelezésben a Bázeli II-vel összefüggésben

A hitelintézetek számára a bankfelügyelet kötelezően előírja, hogy a kihelyezett hitelekkel összefüggő kockázat, illetve az ebből származó veszteségek fedezésére mekkora nagyságú saját tőkével kell rendelkezniük. Ha például a szükséges saját tőke a hitelállomány 8 százalékára, akkor a bankok saját tőkéjük 12,5-szeresének megfelelő összes hitel nyújthatnak. Ez az előírás egyaránt szolgálja a hitelintézetek egészséges növekedését, a befektetők védelmét és a pénzügyi rendszer egészének biztonságát. Ha ez az ún. **tőkekövetelmény** növekszik, akkor – változatlan nagyságú hitelkihelyezési célok esetén – a bankoknak nagyobb saját tőkére lesz szükségük. Emiatt viszont költségei is növekednek. Mindez persze nem marad csupán a bankok belső ügye, hanem a megváltoznak a hitelhez jutás feltételei, mindenekelőtt nő a hitelek kamata.

Az eddigiekben az egyedi hitelek utáni tőkekövetelmény nem függött a hitel kockázatától. A különböző kockázati profillal rendelkező hitelfelvevők után ugyanazon százaléknak (a fenti példában is említett 8 százaléknak) megfelelő saját tőkét kellett képezni, s összességében az eltérő kockázatok kiegyenlítették egymást. Mára azonban – az ún. Bázeli II. szabályozás bevezetésével – a helyzet megváltozott és a bankoknak **a tőkekövetelményt minden hitel után specifikusan kell meghatározniuk a hitelfelvevő kockázati értékelésének függvényében**. Ez azt jelenti, hogy az adósminősítés még szigorúbbá válik és **a gyengébb hitelképességű ügyfelek csak rosszabb feltételek mellett, vagy egyáltalán nem tudnak hitelhez jutni**

A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság 2004. júliusában – a fentiekben vázoltakkal összhangban levő – új tőkemegfelelési ajánlásokat fogadott el a korábbi helyett. Az Európai Parlament 2006. június 14-én elfogadta a hitelintézetek és befektetési vállalkozások új tőkekövetelmény szabályozását tartalmazó irányelvek tervezetét. Az új tőkekövetelmény szabályokat az Európai Parlament és a Tanács 2006/49/EK irányelve (2006. június 14.) tartalmazza. A tagállamoknak a tervek szerint a direktíva nemzeti jogszabályokba történő átültetését 2006. december 31-ig kellett elvégezniük¹⁵. A pénzügyintézeteknek ezt követően **2007. január 1-jétől át lehet, 2008. január 1-jétől pedig át kell térniük** az új irányelvek szerinti működésre.

A hitelkockázat tőkekövetelményének számításánál az ügyfélcsoportok között **elkülönítik a jellemzően kisebb volumenű hiteleket igénylő lakossági, valamint kis- és középvállalkozási (retail) szegmenst**, amelyre vonatkozóan egyszerűsített tőkekövetelmény-számítási előírásokat alakítottak ki. Ez az **agrárhitelek** nagy részére is érvényes. Leegyszerűsíthető a hitelkockázat mérése: a kockázati jellemzőket nem kell az egyedi adósokra meghatározni, hanem elegendő az egyes hitel típusokra vonatkozóan megadni (vagyis

¹⁵ Magyarországon a nemzeti jogszabályokba történő átültetés öt meglévő törvényt érintett. A módosítások a Magyar Közlöny 2007. június 11. számában kerültek kihirdetésre:

2007. XLIX. tv. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 1999. évi CXXXIV. törvény módosításáról

2007. L. tv. A biztosítókrol és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény módosításáról

2007. LI. tv. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény, valamint egyes szakosított hitelintézetekről szóló törvények módosításáról

2007. LII. tv. A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény módosításáról

a hasonló kockázati jellemzőkkel rendelkező hiteleket össze lehet vonni egy csoportba). Ez azonban nem zárja ki teljesen az egyedi értékelést, amelyet szükség szerint végre lehet hajtani. Az agrárhiteleknek a retail-portfólióba történő sorolása következtében **nem várható az agrárhitelek általános megdrágulása**, de a mindenkori nem-fizetésektől függően, **egyedületesnek kedvezőlenebb feltételekkel kell számolniuk**. Bizonyosra vehető, hogy a bankok kockázat-orientáltabban járnak el a hitelügyleteknél és fontos tényező marad a mindenkori termelési és piaci feltételek értékelése. Kedvező hitelfeltételekre csak az a vállalkozás számíthat, amelyik a szükséges kimutatásokkal és kalkulációkkal rendelkezik, a megállapodásokat betartja, továbbá a tervezett fejlesztések illetve a várható problémák előtt időben kapcsolatba lép a bankkal.

A bankok a hitelképességet egyre inkább standardizált eljárások segítségével vizsgálják. A hitelképesség-vizsgálat **számítógépes kritérium-katalógus** segítségével történik. Ennek során a vállalkozás gazdasági helyzete csak az egyik megítélési szempont. A jövőben egyre jelentősebbé válnak az ún. „puha kritériumok” is, mint az „ügyfél-bank kapcsolat”, a „menedzsment-színvonal” vagy a „vállalkozás jövője”. Az utóbbi szempontjából nagy jelentősége lesz a vállalati tervezésnek és a szektor általános fejlődési tendenciáinak. Természetesen fennmarad a hitelezőnek nyújtott biztosítékok szerepe is (Odening, 2005).

A hitelképességi vizsgálatok alapvetően annak megállapítására irányulnak, hogy a hitelfelvevő a jövőben képes lesz-e fizetési kötelezettségeinek eleget tenni. Másképpen fogalmazva: fennáll-e a fizetéseképtelenség veszélye? Ennél fogva a különböző bankok eljárásai tartalmilag eléggé hasonlóak. A 17. táblázatban bemutatjuk az eljárás nagyvonalú felépítését, az egyes pontoknál példákat említve arra, hogy az üzem tulajdonosa miként tudja befolyásolni a vizsgálat eredményét.

A hitelképesség-vizsgálati eljárás sémája

Minősítési szempontok	Pontszám*	Példák a termelő befolyásolási lehetőségeire
<i>1. A vállalkozás helyzete</i>		
– szakképzettség	4	szakképzettség megszerzése
– vállalatirányítás minősége	5	korszerű irányítási (controlling) rendszerek alkalmazása
– kockázat-menedzsment	3	dokumentáció, kockázatosökkentés
<i>2. Versenyképesség, piacképesség</i>		
– üzemi profil	5	alkalmazkodás a termőhelyi feltételekhez
– beszerzési és értékesítési csatornák	5	értékesítési biztonság, függőségi viszonyok
– értékesítésiár-színvonal	7	relatív árszínvonal
<i>2. Gazdaságosság, pénzügyi helyzet</i>		
– saját tőke aránya	8	
– a saját tőke változása	7	a magáncélú kivétek csökkentése
– éves eredmény	6	költséggazdálkodás, ágazati elszámolás
– cash-flow	5	
– tőketörlesztési kapacitás	6	céltudatos finanszírozás
<i>Bank–ügyfél kapcsolat</i>		
– számlavezetés	3	fizetési morál, sorbanállások elkerülése a számlán
– szerződéses fegyelem	3	adósságterhek fizetése, átütemezési igények bejelentése időben
– információszolgáltatás	5	a fontosabb fejlemények, krízishelyzetek bemutatása
<i>Stratégia, jövő-orientáltság</i>		
– alkalmazkodóképesség	6	stratégiák piaci változások esetére
– fejlesztési tervek	8	a vállalati fejlődés hosszútávú tervezése
Adósminősítés pontszáma (átlag)	5,4	

* 10 pont = kiváló; 1 pont = gyenge

3.4. A kockázat-menedzsment feltételeinek változása

A mezőgazdasági termelő a kockázat számos fajtájával találkozhat. Barry, P. J. et al. (2000) megkülönböztetik az **üzemviteli és a pénzügyi kockázatot**. Az üzemviteli kockázat magában foglalja:

- a termelési és hozamkockázatot;
- a piaci és ár kockázatot;
- a természeti katasztrófák miatti kockázatot;
- a szociális és jogi kockázatot, amely pl. az adóintézkedések, a kormányzati programok, a kereskedelmi egyezmények változásaihoz kapcsolódnak;
- a humán kockázatot a munkateljesítményekkel, a szerződésekkel, a menedzsmenttel összefüggésben, valamint
- a technológiai változásokkal és az eszközök elavulásával együttjáró kockázatot.

A **pénzügyi kockázatok** a vállalkozás iránti követelésekkel függnek össze. Minél több idegen tőkét használ egy vállalkozás, annál nagyobb a hitelezők és a bérbeadók köve-

teléseihez kapcsolódó kockázat. Pénzügyi kockázat jelentkezhet a hitelkamatok, a hitellehetőségek, bérleti díjak és más hasonló tényezők váratlan módosulásával összefüggésben. Az üzemviteli és a pénzügyi kockázat természetesen kombinálódhat is egymással, egymás hatását felerősíthetik és jelentős veszteségeket okozhatnak, ami megnyilvánulhat a saját tőke csökkenésében, jövedelem-kiesésben, illetve az üzleti tervek meghíúsulásában.

A **kockázat-menedzsment** az üzemviteli és a pénzügyi kockázat csökkentését szolgáló eszközök kiválasztását és alkalmazását jelenti. Figyelembe kell azonban venni azt a körülményt is, hogy az alacsonyabb kockázat egyúttal többnyire szerényebb nyereséget is jelent. Vagyis csak az ésszerű mértékű kockázatsökkentés indokolt.

A kockázat-menedzsment eszközei többféleképpen csoportosíthatók. Bizonyos megoldások a vállalkozáson belüli kockázatsökkentésre fókuszálnak (pl. a tevékenységek és az eszközállomány diverzifikációja). Más esetben megkísérlik a kockázatot a vállalkozáson kívülre telepíteni (pl. tőzsdei határidős ügyletek). Ismét más eszközök nem képesek ugyan a kockázatos esemény bekövetkezési valószínűségét csökkenteni, viszont képessé teszik a vállalkozást a következmények könnyebb elviselésére, amennyiben a kedvezőtlen esemény ténylegesen bekövetkezik (pl. likviditási tartalékok képzése, biztosítás). Más megközelítésben a kockázat-menedzsment kapcsolódhat a termelés, a marketing, illetve a pénzgazdálkodás funkcióihoz.

A termelés területén a diverzifikáció, a tartalék-kapacitások fenntartása, a termésbiztonságot fokozó technológia eljárások (kiegészítő öntözés, különböző növényfajták egyidejű használata), a rugalmas munkaszervezés, a különösen kockázatos ágazatok leépítése említettek, mint a kockázatsökkentés lehetőségei.

A marketing-funkcióval összefüggésben a készletezés (a kedvező értékesítési árak kivárása), illetve a beszerzési és értékesítési tevékenység társult formában történő megvalósítása jelentheti a kockázatkezelés kihasználható lehetőségeit. De ugyanígy a határidős ügyletek, a vertikális integráció, az értékesítési szerződések is segíthetik a kockázat mérséklését.

A pénzgazdálkodás hozzájárulása a kockázatmenedzsment lehetőségeihez elsősorban a **likviditás fenntartásával és az adósságkezeléssel** kapcsolatos. Az utóbbi esetben elsősorban a túlzott eladósodás azért vezet fokozott kockázathoz, mert míg az idegen tőke terhei kamat és törlesztés formájában fix összegként jelentkeznek, addig a termelési érték ingadozik és kedvezőtlen körülmények előfordulása esetén nem fedezi a kamatokkal megnövekedett összes költséget, vagyis veszteség keletkezik.

Az eladósodással összefüggő kockázatot a 18. táblázatban bemutatott példán keresztül tehetjük érzékelhetővé. A táblázat négy gazdaság adatait tartalmazza, amelyek mindegyike 30 millió Ft összítőkével rendelkezik és egyaránt 17,5 millió Ft termelési értéket állít elő. A gazdaságok egyedül a tőkestruktúrájukban különböznek: a saját tőke aránya 100 százalék az I. gazdaság esetében és fokozatosan lecsökken 25 százalékra a IV. gazdaságnál. Ennek következtében az üzemi tevékenység eredménye eltérő nagyságú lesz, mivel az idegen tőke kamatköltsége az idegen tőke részarányának növekedésével együtt nő. Így az eredmény csökkenő tendenciát mutat. Mivel azonban az eredmény lassabban csökken, mint a vállalkozások saját tőkéje, a saját tőke jövedelmezősége az emelkedő idegentőke-aránnyal együtt nő (leverage-hatás¹⁶).

¹⁶ A leverage-hatás abban nyilvánul meg, hogy amíg az összítőke hozadéka magasabb mint a hitelkamatláb, addig az idegen tőke bevonása emeli a saját tőke jövedelmezőségét. Ezzel ellentétes hatás lép fel akkor, ha a hitelkamatláb a magasabb.

A hitelfelvétel kockázata az eladósodottság függvényében

Me.: ezer forint

		I	II	III	IV
		gazdaság			
1	Idegen tőke részaránya, %	0	25	50	75
2	Saját tőke	30 000	22 500	15 000	7 500
3	Idegen tőke	0	7 500	15 000	22 500
4	Össztőke	30 000	30 000	30 000	30 000
5	Termelési érték	17 500	17 500	17 500	17 500
6	Anyagköltség	7 500	7 500	7 500	7 500
7	Munkabér	2 250	2 250	2 250	2 250
8	Az idegen tőke kamatköltsége	0	600	1 200	1 800
9	Értékcsökkenési leírás	1 650	1 650	1 650	1 650
10	Egyéb költségek	2 000	2 000	2 000	2 000
11	Üzemi tevékenység eredménye	4 100	3 500	2 900	2 300
12	Az üzemi tevékenység eredménye				
13	5%-os	3 225	2 625	2 025	1 425
14	10%-os	2 350	1 750	1 150	550
15	15%-os	1 475	875	275	-325
16	20%-os term.érték-csökkenés esetén	600	0	-600	-1 200
17	Saját tőke jövedelmezősége, %	13,67	15,56	19,33	30,67
18	A saját tőke jövedelmezősége				
19	5%-os	10,75	11,67	13,50	19,00
20	10%-os	7,83	7,78	7,67	7,33
21	15%-os	4,92	3,89	1,83	-4,33
22	20%-os term.érték-csökkenés esetén	2,00	0,00	-4,00	-16,00

Forrás: saját kalkuláció

Mi történik azonban abban az esetben, ha időjárási vagy piaci okok következtében váratlan termelésiérték-kiesés következik be? A táblázat 13. sorától kezdve az üzemi tevékenység eredményére gyakorolt hatást követhetjük nyomon. Látjuk, hogy a termelési érték 20%-os visszaesése mellett csak a I. jelű (kizárólag saját tőkét használó) gazdaság marad nyereséges. A IV. gazdaság (75%-os idegentőke-aránnyal) már 10 és 15% közötti termelésiérték-kiesés esetén is veszteségesé válik.

Hasonló eredményre jutunk akkor is, ha a saját tőke jövedelmezőségének változását vizsgáljuk. Az I. gazdaság még 20%-os termelésiérték-csökkenés mellett is pozitív hozadékat tud felmutatni: az eredeti 13,7%-os sajáttőke-jövedelmezőségi mutató 2,0%-ra esik vissza. Ezzel szemben a IV. üzem eredeti 30,7%-os mutatója a termelési érték 20%-os csökkenése hatására -16,0%-ra zuhan le. A II. és a III. gazdaság adatai a két szélsőség között helyezkednek el.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a **nagymértékű idegen tőke bevonásával finanszírozott gazdaságok csekély stabilitást mutatnak fel** a hozamkiesésekkel, illetve a kedvezőtlen áralakulással szemben. Jövedelmeik, s ennek folytán beruházásra, és személyes fogyasztásra szolgáló forrásaik nagymértékben ingadozhatnak. Ennélfogva további hitelezésük fokozott kockázatot jelent a bankok számára, amelyek a hitelkérelmet – a kedvező saját tőke jövedelmesség mutatók ellenére is – elutasíthatják.

A bérlet földterületeken folyó gazdálkodás jelenleg meglehetősen elterjedt Magyarországon: 2005-ben a földbérlet a mezőgazdasági terület több mint 70%-át tette ki. Mivel a bérleti díjak fizetése is kötelezettséget jelent, annak nagysága, meghatározási módja, a fizetés időpontja(i), és a bérleti szerződés időtartama számottevően befolyásolhatja a pénzügyi kockázat mértékét.

A bérleti szerződésben **célszerű megosztani a kockázatot földtulajdonos és a bérlő között**. Ez akkor valósul meg, ha pl. a felek egy alapdíjban állapodnak meg, amelyet a tényleges hozam, illetve a piacon kialakuló értékesítési ár szerint indexálnak. Hasonló hatású az is, ha a bérlő a piaci áron számított termelési érték meghatározott százalékát fizeti a tulajdonosnak. Ezzel ellentétben a fixdíjas bérleti szerződés minden kockázatot a termelőre hárít. A hazánkban leginkább elterjedt bérleti forma az aranykoronánként, vagy hektáronként fizetendő adott terménymennyiség értéke piaci (tőzsdei) áron a piaci kockázatot megosztja ugyan a felek között, de a hozamkockázatot a termelő viseli. Minden bérleti szerződés esetében számolni kell azonban azzal is, hogy a termelő alacsonyabb kockázata általában magasabb bérleti díjjal jár együtt, ami megfordítva is igaz.

A KAP 2003-ban kezdődött reformja új helyzetet teremtett a mezőgazdasági vállalkozások kockázatviselésében. Egyrészt a termelésről leválasztott támogatások hozzájárulnak a gazdaságok jövedelmének stabilizálásához, másrészt viszont ezek a támogatások a korábbi piaci- és ártámogatások helyére léptek, tehát a termelők egyre nagyobb mértékben ki vannak téve a kereskedelem liberalizációjából fakadó versenynek és a piaci áringadozásoknak.

A KAP-reform keretében a Tanács e reformra vonatkozó következtetéseibe beépült egy bizottsági nyilatkozat, miszerint: a Bizottság „megvizsgálja a mezőgazdaságban fellépő kockázatokra, válságokra és nemzeti katasztrófákra vonatkozó különleges intézkedéseket” és „a Tanácsnak 2004. vége előtt a megfelelő javaslatokkal jelentést készít”.

Az ilyen előzmények után megszületett új kockázatkezelő intézkedéseket a továbbiakban mutatjuk be. Ezt megelőzően áttekintjük a csatlakozás előtti magyarországi helyzetet.

3.4.1. A hazai gyakorlat az elemi károk enyhítésére vonatkozóan az EU-csatlakozás előtt

A termelési kockázat csökkentésének, pontosabban a bekövetkezett veszteségek mérséklésének egyik eszköze a biztosítás. Az EU-csatlakozást megelőző években a termelők támogatást kaphattak a mezőgazdasági biztosítási díjakhoz, mely a díj 30 százalékát jelentette. Különösen súlyos, katasztrófa jellegű elemi károk (árvíz, belvíz, aszály, tavaszi fagy) bekövetkezésekor eseti kormánydöntések alapján került sor központi intézkedésekre.

2004-ben költségvetési forráshiányra, illetve a nem kielégítő hatékonyságra hivatkozva hazánkban **megszűntek a mezőgazdasági biztosítás ösztönzését szolgáló támoga-**

tások. Ennek hatására a mezőgazdasági termelők körében jelentősen visszaesett a biztosítási kedv. A MABISZ adatai szerint a mezőgazdasági biztosítások volumene 2001-től 2003-ig folyamatosan növekedett, 2003-ról 2004-re viszont szinte a harmadára csökkent. 2004-ről 2005-re minimális mértékű növekedés következett be. A mezőgazdasági biztosítások aránya az összes biztosításon belül nagyon kicsi. 2003-ban érte el maximumát, de ekkor is mindössze 3,5 százalékot tett ki (19. táblázat). Ebből következik, hogy a magyar mezőgazdasági termelők töredéke köt csak biztosítást és a biztosítók is rendkívül óvatosak ezen a területen.

19. táblázat

Mezőgazdasági biztosítások díjbevételének változása

Me.: milliárd forint

Megnevezés	2001	2002	2003	2004	2005
Mezőgazdasági biztosításból származó bevétel	11,2	14,9	19,6	6,8	7,6
Összes biztosítási módozat bevétele	415,4	489,7	550,4	587,4	366,6
Mezőgazdasági biztosítások aránya az összes biztosításon belül (%)	2,7	3,0	3,6	1,2	2,1

Forrás: MABISZ

A biztosítási védettség visszaszorulása, valamint az, hogy a magyar mezőgazdaságban a káresemények egy részére nem volt kidolgozott biztosítási termék, mind a termelők, mind a kormányzat számára jelentős kockázatot hordozott. Biztosítás hiányában a kár bekövetkezésekor felborulhat a pénzügyi egyensúly. Ha nem áll rendelkezésre elégséges szabad saját forrás a keletkezett „hiány” pótlására, megnő a hitelfelvétel, növekszik az eladósodás. Viszont ha a saját forrást használják fel az amúgy is kedvezőtlen pénzügyi helyzetben lévő mezőgazdasági termelők, akkor nagyobb eséllyel maradnak el, vagy kisebb arányban jönnek létre a szükséges fejlesztések, bővítések.

3.4.2. A tagállamok kárenyhítési lehetőségei az EU-ban

Az Európai Unióban régóta számos válságkezelési eszköz áll rendelkezésre annak érdekében, hogy segítséget nyújtsanak a termelőknek, ha előre nem látható események következtében jelentős eszközvesztés és/vagy bevételkiesés érné őket, s egyéni erőfeszítéseik nem elegendők a nehézségek leküzdéséhez. Ezek többsége azonban ad hoc jellegű intézkedéseken alapult, amelyeket általában késve hoztak meg (előbb dönteni kellett a kompenzáció módjáról, mértékéről, bejelentést kellett tenni a Bizottságnak, ki kellett várni az engedélyezést, így sok értékes idő veszett el). A közelmúltbeli és a jelenlegi erőfeszítések arra irányulnak, hogy a támogatási rendszerek megfelelő időben történő létrehozása megvalósuljon, hogy azok akut problémák esetén azonnal felhasználhatóvá válhassanak (lásd: A Bizottság közleménye a Tanácsnak a kockázat- és válságkezelésről a mezőgazdaságban, COM (2005) 74; Az agrár- és erdészeti ágazatban nyújtott állami támogatásokról szóló Közösségi iránymutatások, 2007-2013, 2006/C 319/01)

A dokumentumok hangsúlyozzák, hogy **a kockázatviseléshez nyújtott támogatás csak kiegészítő jellegű lehet**, vagyis csak olyan mezőgazdasági termelők megsegítésére kell, hogy korlátozódjon, akik minden ésszerű erőfeszítést megtettek a kockázatok minimalizálása érdekében, s a veszteségek egy bizonyos hányadát magukra vállalják.

Az EU-ban 2004-től kezdődően tárgyalások folytak a katasztrófa jellegű elemi károk megelőzésében, enyhítésében történő állami szerepvállalás erősítésére, valamint arra vonatkozóan, hogy az EU társfinanszírozást nyújtana a természeti csapáshoz hasonló károkra kötött biztosítási szerződések költségeihez. Ezt a kontrukció a 2007. évtől induló új vidékfejlesztési programokba beépült: az *Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1698/2005/EK Tanácsi rendelet* 20. cikke lehetőséget ad a természeti katasztrófák által károsított mezőgazdasági termelési potenciál helyreállításához és megfelelő megelőző intézkedésekhez támogatás nyújtására, mezőgazdasági üzem gazdasági fenntarthatóságának erősítésén keresztül a mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása érdekében. Ezek az új kockázatkezelési eszközök az új vidékfejlesztési rendelet „1. prioritási tengelyének” alkalmazási körét bővítik.

A társfinanszírozás uniós forrását a moduláció révén keletkező források 1 százalékának terhére hozták létre. A KAP második pillérének erősítésére a bevezetett mechanizmusként a moduláció csökkenti a közvetlen kifizetéseket, és az így megtakarított pénzt a vidékfejlesztésre csoportosítják át.

A közösségi jogszabályok alapján a moduláció során felszabadult összegeket csak vidékfejlesztési programokkal összefüggésben lehet felhasználni – beleértve azt az összeget, amelyet adott esetben kockázat- és válságkezelési intézkedésekre fordítanak. A moduláció alkalmazása az új kockázat- és válságkezelési eszközök finanszírozásához nem követel meg további közösségi kiadást. Az állami támogatások felhasználása vagy hasonló jellegű intézkedésekre fizetett kiegészítő támogatások a megfelelő közösségi versenyjogi szabályozás hatálya alá tartoznak.

A kockázat- és válságkezelésre felhasznált összegek minden esetben a moduláció egy százalékpontjára vannak korlátozva azokban a tagállamokban, amelyekben a modulációt alkalmazzák. Azon tagállamokban, amelyekben a modulációt még nem alkalmazzák (ide tartozik hazánk is), azzal egyenértékű módszert¹⁷ lehet alkalmazni a vidékfejlesztési alapok legmagasabb összegének meghatározására, amelyeket ezen intézkedésekre lehet felhasználni.

A lehetséges új eszközök tekintetében figyelembe kell venni az alábbiakat:

- nem okozhatnak versenytorzítást,
- összhangban kell lenniük a WTO-szabályozással („zöld doboz”),
- a finanszírozásának összhangban kell lennie a már meglévő pénzügyi kötelezettségvállalásokkal.

A tagállamok számára három opció állt rendelkezésre, amelyeket lehetőség szerint, prioritásaikkal összhangban a vidékfejlesztési programjaikba beépíthettek. Ezek a következők:

1. opció: Természeti katasztrófák elleni biztosítás – pénzügyi részvétel a termelők biztosítási díjaiban

Az opció értelmében pénzügyi hozzájárulást lehet nyújtani a termelők által fizetett biztosítási díjakhoz, amelyeket a természeti katasztrófák vagy járványok által okozott bevételkiesések mérséklése érdekében kötött biztosítási szerződések alapján fizettek. Az ilyen intézkedés keretében adott Uniós és nemzeti vagy regionális támogatások összege termelőként nem haladhatja meg a kérdéses biztosítási díj teljes összegének az 50 százalékát.

¹⁷ Ehhez jó kiindulást jelenthet a francia fél által tett indítvány, mely a mezőgazdasági kibocsátás nagyságához kötné a kockázatkezelésre felhasználható összegeket.

A társfinanszírozásra jogosult biztosítási rendszerek meghatározzák az érintett természeti katasztrófa során bekövetkezett termelés kiesésért fizetett kártalanítás mértékét. A bevételkiesésnek meg kell haladnia az elmúlt három éves időszak átlagos mezőgazdasági termelésének a 30 százalékát vagy az előző öt éves időszakon alapuló három éves átlagot a legmagasabb és a legkisebb értékek kivételével, hogy a kártalanítás igényelhető legyen. Ezen intézkedés feltétele, hogy a tagállamok az üzem szintjén létrehozzanak egy korábbi referenciarendszert.

A biztosítás alapján történő kifizetések legfeljebb 100 százalékkal kártalaníthatják a bevételkiesést a kedvezményezett szintjén a katasztrófa bekövetkezésének évében. A kifizetés alapján nem határozhatják meg a jövőbeni termelés típusát vagy mennyiségét. Amennyiben a természeti katasztrófa a biztosítás mellett más állami kártalanításra való jogosultságot vált ki, a rendszerek által nyújtott összes kártalanítás mértéke nem haladhatja meg a bevételkiesés 100 százalékát a katasztrófa bekövetkezésének évében.

Az opció hatásaként a biztosítási díjhoz kapcsolódó támogatás javítja a biztosítási hajlandóságot, ezen keresztül a jövedelmezőséget, likviditást és a stabilitást. Ezen intézkedés segítségével nő mezőgazdasági üzem gazdasági fenntarthatósága, valamint versenyképessége. Mivel a jövőbeni termelésre nincs előírás, ezért a termelési struktúrát a gazda a piac illetve saját igényei szerint alakíthatja.

2. opció: Kölcsönös segítségnyújtáson alapuló rendszerek (biztosítási egyesületek) támogatása

A termelők által a kockázatkezelés (kockázatmegosztás) érdekében szervezett összefogások támogatása. Ebben az esetben az EU-társfinanszírozás csak a működési költségekhez kapcsolódhat, a kockázati tőkét nemzeti forrásból kell biztosítani. Az alap tőkéje súlyos bevételkiesés esetén – amelyet korábban megállapított szabályok alapján határoznak meg – a tagok által igénybe vehető.

3. opció: Jövedelemválság elleni általános támogatás

A KAP-reform által ösztönzött jobb piaci irányultság és a minőségi termelés azt jelenti, hogy sok termelőnek az EU-ban jelentős beruházásokat kell tennie a szerkezetátalakítás érdekében. Ha a vidékfejlesztési intézkedések alkalmazási köre nem bizonyul elegendőnek, fel kell vetni új eszközök alkalmazásának kérdését olyan esetekben, amikor likviditási problémák és súlyos bevételkiesések fordulnak elő. Bármely ilyen intézkedésnek meg kell felelnie a következő feltételeknek:

- minden, a válság által érintett termelő számára nyitva kell állniuk;
- a termelők csak akkor jogosultak a fizetőképesség-támogatási kifizetésekre, ha a mezőgazdasági termelésből származó jövedelmük egy meghatározott évben kevesebb, mint az átlagos bruttó jövedelmük 70 százaléka vagy az ezzel egyenértékű nettó jövedelmük az előző három év átlagában, vagy az előző öt éves időszakon alapuló hároméves átlag a legmagasabb és a legkisebb értékek kivételével;
- a kifizetések összege a termelő bevételkiesésének kevesebb mint 70 százalékát kompenzálja abban az évben, amelyben a termelő jogosult a jövedelemtámogatásra.

Amennyiben a termelő más kompenzációs rendszerekből kap támogatást, pl. természeti katasztrófákért, a teljes összeg a veszteség kevesebb, mint 100 százaléka lehet. Ezen

intézkedés feltételezi a jövedelem precíz, számviteli fogalom-meghatározását, valamint a tagállamok részéről a referencijövedelmeket tartalmazó rendszer felállítását az üzem szintjén.

3.4.3. Az új magyar kárenyhítési rendszer

Az agrárágazat fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. számú törvény alapján „az agrártermelés jogi és gazdasági feltételeinek kialakításakor a Kormánynak biztosítania kell, hogy: a mezőgazdasági termelést sújtó nem biztosítható elemi károk enyhítésére a megfelelő intézményi és pénzügyi keretek rendelkezésre álljanak.”

Fontos volt, hogy az állami segítség az ad hoc jellegű intézkedések helyett, sokkal inkább stratégiai döntéseken alapuljon, így a termelők számára kiszámítható és tervezhető legyen. Figyelembe kellett venni azt is, hogy az új rendszer keretében kezelhetőek legyenek a valóban jelentős, katasztrófa jellegű elemi károk (aszály, belvíz, árvíz, járvány).

A kockázat- és válságkezelési eszközöket az új vidékfejlesztési programba a tagállam beépíthette. Ebben az összefüggésben a tagállamok választhattak, hogy bevezetik-e a kockázat- és válságkezelési intézkedéseket a vidékfejlesztési prog-ramjaikba. Hazánk az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programba csak az erdő-szeti potenciál helyreállítása és megelőző intézkedések bevezetésére irányuló tá-mogatást építette be. Az intézkedés célja a társadalom közjóléti, szabadidős, kör-nyezetvédelmi igényeinek kielégítését veszélyeztető tényezők mérséklése, meg-szüntetése, az abiotikus és biotikus károk felszámolása, megelőzése, ezáltal a faj-gazdagság megőrzése, növelése. Cél továbbá az erdőgazdálkodás kockázatának csökkentése, az erdők ökológiai, közjóléti szolgáltatásait veszélyeztető károk meg-előzése, felszámolása. Az intézkedés értelmében támogatás nyújtható a természeti katasztrófák és tüzek által károsított erdőkben történő erdészeti potenciál helyreál-lításához, valamint megelőző intézkedések bevezetéséhez.

A vidékfejlesztési program nem tér ki a károsodott mezőgazdasági potenciál helyreállítására és megelőző intézkedések bevezetésére. Hazánk azonban **megalkotta a 2006. évi LXXXVIII. törvényt, a mezőgazdaságot érő, elemi károk enyhítésére vonatkozóan.** (A 2007. április végi, május eleji komoly fagykárok következtében előállt problémák miatt a törvényt rövid időn belüli módosítani kellett. Ez a módosítás a 2007. évi XL. törvény keretében történt meg.)

A rendszer alapelve az önkéntesség és a kölcsönös tehervállalás. A részvétel feltétele a használatban lévő földterület nagysága, illetve művelési ág szerinti – szántóföldi művelés esetén hektáronként 1000 forint, szőlő- és gyümölcs-ültetvénynél hektáronként 3000 forint – hozzájárulás befizetése. Ezeket a befizetéseket az állam a költségvetésből legalább ugyanolyan összeggel kiegészíti, de határozatban dönthet a termelői befizetéseket meghaladó összegű többlet költségvetési hozzájárulás biztosításáról.

Csak azok a mezőgazdasági termelők lehetnek jogosultak a támogatásra, akiket elemi csapás ért, vagyis a hozamérték-kiesés az adott évben meghaladja a szokásos érték 30 százalékát. A hozamérték-kiesést minden egyes növényfaj vonatkozásában a kár felmerülésének évében termelt mennyiség és az azt az évet megelőző – természeti csapás által nem sújtott – három év (referencia-időszak) átlagos termése közötti különbséget adja. A kompenzáció összegét a következőképpen kell kiszámítani: a referencia-időszak termésmennyiségét meg kell szorozni a referencia-időszakra vonatkozó átlagos piaci árral, majd az így kapott összegből ki kell vonni a kár felmerülésének évében elért termésmennyiségnek és az adott év piaci

árának a szorzataként kapott összeget. A támogatás összegéből le kell vonni a biztosító társaságoktól kapott kártérítési összegeket. Ha a termelői és állami befizetések egy adott évben nem fedezik a megítélhető kárenyhítő juttatás mértékét, akkor arányosan csökkenteni kell a kiutalásra kerülő összegeket.

A kárenyhítő juttatást a tárgyévet követő év március 1-jéig kell a jogosultak részére kifizetni, de a kárenyhítési igény 90%-áig már a tárgyévben előleg fizethető ki.

3.4.4. Intervenciós felvásárlás

Az áringadozások a jövedelmek erős fluktuációjához vezetnek, vagyis növelik a mezőgazdasági vállalkozások működésének kockázatát. Az intervenciós felvásárlások az árstabilizáció, s ezáltal a kockázatcsökkentés eszközei. Amennyiben az intervenciós ár melletti kínálat meghaladja a keresletet, az állam ezen az áron felvásárolja a felajánlott termékmennyiséget. Az áresés megakadályozása érdekében az intervenció keretében felvásárolt mennyiséget ki kell vonni a belpiacról és más módon kell felhasználni.

3.4.4.1. Szabályozás a csatlakozás előtt

Az EU-hoz való csatlakozásunk előtt intervenció a gabonafélék közül élelmezési célú búzára, valamint takarmánykukoricára terjedt ki. A 2002/2003-as évben mindössze 46 ezer tonna gabona került felvásárlásra, amely 14 ezer tonna búzát és 32 ezer tonna kukoricát jelentett. Az EU-csatlakozást közvetlenül megelőző 2003/2004-es gazdasági évben nem vásároltak fel gabonát intervencióra. 2003-ban nagyon gyenge termés volt, így az intervenciós ár jóval a termelői ár alatt helyezkedett el, ezért a termelők inkább a piacon értékesítették terményüket. A meghatározott minőségi előírásoknak megfelelő búza intervenciós ára mindkét évben 23 ezer Ft/t, a kukorica intervenciós ára pedig 21 ezer Ft/t volt.

Az intervenciós felvásárlásba való bejelentkezés az igénylőlap benyújtásával történt. Ennek határideje 2002-ben: búza esetében szeptember 30., kukorica esetében november 30. A 2003. évben ez megváltozott, így az igénylőlapokat búza esetében 2003. szeptember 1-jéig, kukorica esetében 2003. november 1-jéig az Agrárintervenciós Központ (AIK) részére postai úton kellett benyújtani.

Egy termelő által felvásárlásra felajánlható búza illetve kukorica mennyisége 2002-ben nem lehetett kevesebb 50 tonnánál. Hektáronként legfeljebb 4 tonna búza és 5 tonna kukorica volt felajánlható. 2003-ban az egy termelő által felvásárlásra felajánlható búza illetve kukorica mennyisége termékenként nem lehetett kevesebb 80 tonnánál.

Az igénylőlap elfogadása esetén az Agrárintervenciós Központ (AIK) ígérvényt bocsátott ki a termelő részére arról, hogy a 2002-ben felajánlott búza 2003. február 15-ig, a kukorica 2003. május 31-ig, a 2003-ban felajánlott búza és kukorica 2004. április 30-ig felvásárlásra kerül. Az ígérvény birtokában a termelő a terményt közraktárba helyezhette, így az ígérvény és a közraktárjegy alapján pénzügyi intézménytől az áru ellenértékének mértékéig hitelt vehetett fel. Az állam a közraktári elhelyezéshez meghatározott ideig tárolási támogatást (melynek mértéke művi közraktározás esetén 20 Ft/t/hét, a közraktár saját tulajdonú telepén történő tárolás esetén 100 Ft/t/hét), a hitel után a ténylegesen kifizetendő kamathoz pedig 100 százalékos kamattámogatást nyújtott (20. táblázat).

A búza és kukorica intervenciók eljárásának főbb időpontjai

		2002. évi termés esetén	2003. évi termés esetén
Igénylőlap benyújtása	búza	2002. szeptember 30-ig	2003. szeptember 1-ig
	kukorica	2002. november 30-ig	2003. november 1-ig
Felvásárlás	búza	2003. február 15-ig	2004. április 30-ig
	kukorica	2003. május 31-ig	
A termés közraktárba helyezése	búza	2002. október 15-től	2003. szeptember 30-ig
	kukorica	2002. november 1-től	2003. november 30-ig
Tárolási támogatás, valamint kamattámogatás biztosítása	búza	2002. október 15-től 2003. február 15-ig	2003. november 1-től 2004. április 30-ig
	kukorica	2002. november 1-től 2003. május 31-ig	

Forrás: 194/2002. Kormányrendelet a 2002. évi élelmezési búza intervenciók felvásárlásáról és közraktári támogatásáról; 217/2002. Kormányrendelet a 2002. évi terméssű takarmánykukorica intervenciók felvásárlásáról és közraktári támogatásáról; 54/2003. FVM rendelet a 2003. évi terméssű élelmezési búza és takarmánykukorica intervenciók felvásárlásáról és közraktári támogatásáról

A kamattámogatást negyedévente, a tárolási támogatást utólag, egy összegben lehetett igényelni. A kamattámogatás és a tárolási támogatás csak együttesen volt elérhető. A termelő meghatározott időpontig jogkövetkezmény nélkül elállhatott intervenciók értékesítési szándékától és más piaci szereplőnek eladhatta az árut, vagy felhasználhatta azt saját céljára.

3.4.4.2. Szabályozás a csatlakozás után

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának hatálya alá tartozó gabonaintervenció célja a gabonapiac stabilizálása és a gabonaszektor mezőgazdasági termelőinek megfelelő életszínvonal biztosítása. Ennek érdekében az EU korlátlan mennyiségben hajlandó megvásárolni az unió területén megtermelt, megfelelő minőségi paraméterekkel rendelkező gabonát, kivonva ezzel a kínálati többletet a piacról.

Az EU-ban évente megközelítőleg 250 millió tonna gabona terem, melyből az intervencióra szánt gabona az elmúlt két intervenciók évben 16 millió tonna nagyságrendű volt. Ezzel párhuzamosan Magyarországon 2004-ben 16,7 millió tonna, 2005-ben 16,2 millió tonna gabona termett. A 2002. évi 11,7 millió tonnás és a 2003. évi 8,7 millió tonnás termés után mindkét év terméseredménye rekordnak számít.

A csatlakozásunk utáni első, a 2004/2005-ös intervenciók évben, hazánkban összesen 3,9 millió tonna gabona került intervenciók felvásárlásra (amely a 15,1 millió EU készlet 24 százaléka, miközben az EU-25-ökben megtermelt gabonának csak 5,8 százaléka származik Magyarországról). Ez 1,5 millió tonna búzát, 2,3 millió tonna kukoricát és 0,1 millió tonna árpát jelentett. Ezzel Magyarország Németország után, az EU második legnagyobb gabonaintervenciók tagállamává vált, utánunk harmadik helyen Franciaország állt.

A 2005/2006-os intervenciók év során Magyarországon 4,22 millió tonna gabona került intervenciók felvásárlásra (az EU-25 46 százaléka). Ebből:

- búza: 0,92 millió tonna (az összes felvásárlás 21,8 százaléka),
- kukorica: 3,19 millió tonna (az összes felvásárlás 75,6 százaléka),

- árpa: 0,09 millió tonna (az összes felvásárlás 2,1 százaléka)
- cirok: 0,003 millió tonna.

Az elmúlt gazdasági év végén, valamint a 2006/2007. gazdasági év eleje óta tapasztalt nagy intenzitású értékesítésnek köszönhetően hazánk intervenciós gabonakészlete 2006. november 20-i állapot szerint 5,46 millió tonna volt, amely:

- 0,67 millió tonna búzát,
- 4,74 millió tonna kukoricát,
- 0,05 millió tonna árpát és
- 0,003 millió tonna cirkot jelentett.

Az értékesítés tovább folytatódott, így 2007. június 3-ai állapot szerint hazánk intervenciós készlete 2,17 millió tonna gabonát jelent, amelynek 99,8%-át kukorica teszi ki, a maradék 0,2%-ot pedig cirok.

Az intervenciós felajánlás időszaka: november 1. – május 31. Intervenciós felvásárlásra az Európai Unió területén betakarított, per-, teher- és igénymentes, legalább 10 tonna mennyiségű durumbúza, illetve legalább 80 tonna mennyiségű árpa, búza, cirok és kukorica ajánlható fel, amely megfelel a megadott minőségi követelményeknek. 2004. november 1-től a rozs kikerült az intervencióra felajánlható gabonanövények köréből.

A gabonaintervenciós felvásárlás folyamata

1. Ajánlat benyújtása az MVH illetékes Megyei Kirendeltségéhez
2. Ajánlat adminisztratív ellenőrzése
3. Döntés az ajánlat adminisztratív elfogadásáról
4. Előzetes helyszíni ellenőrzés (MVH döntése alapján)
5. Beszállítási értesítő küldése a gabona felajánlójának és a raktározónak
6. Gabona helyben történő átvétele, vagy beszállítása, (helyszíni ellenőrzés, az áru szemrevételezése, mintavétel)
7. Döntés a gabona átvételéről, határozathozatal (elfogadás esetén a vételi ár meghatározása)
8. A vételár kifizetése

Az MVH a felajánlás elfogadása esetén – az előzőekben leírt folyamat végén – meghatározza a vételárat. Az 1784/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott 101,31 euró/tonna ár az úgynevezett intervenciós alapár, mely nem tartalmazza az áfát (15 százalék) és a kompenzációs felárat (12 százalék). A ténylegesen kifizetésre kerülő ár (vételi ár) eltérhet az intervenciós alapártól a következők szerint:

1. Az intervenciós alapárhoz hozzáadódik a Tanács 1784/2003/EK rendeletében meghatározott havi növekmény, mely 21. táblázatban összefoglaltak szerint alakul.

21. táblázat

Az intervenciós alapárhoz hozzáadandó havi növekmény alakulása

	Hónapok						
	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.
Havi növekmény euro/t	0,46	0,92	1,38	1,84	2,30	2,76	3,22

Forrás: A Tanács 1784/2003/EK rendelete a gabonafélék piacának közös szervezéséről

2. Az árat szintén módosíthatja a szállítási távolság függvényében a vételi ár összegéhez hozzáadandó, vagy abból levonandó szállítási költség-korrektció összege. A szállítási költség számításánál a felajánlás helyéhez legközelebb eső intervenció központ távolsága az irányadó, mert a felajánlás helye és az intervenció központ közötti távolságra vonatkozó szállítási költség a felajánlót terheli. Amennyiben a felajánlott gabona tárolási helye és a betárolásra kijelölt raktár közötti távolság nagyobb, mint a felajánlás helye és az intervenció központ távolsága, akkor a különbségre vonatkozó szállítási díjat az MVH megfizeti a felajánlónak. A szállítási költség-korrektció elszámolás az MVH által előre meghatározott referencia távolságok, valamint norma alapján (Ft/t/km) történik.
3. Csökkenti a kifizetett árat a laboratóriumi vizsgálat díja is.
4. Az intervenció ár tovább nőhet, vagy csökkenhet a felajánlott gabonafélék minőségi paramétereinek függvényében is. (Minőség szerinti prémiumok és levonások) Az árkiigazításra vonatkozó adatokat a 824/2000/EK rendelet VII. melléklete tartalmazza.¹⁸
5. A tétel helyben történő átvétele esetén csökkenti a kifizetésre kerülő árat az egy-szeri kitárolás díja is.

A vételi ár kifizetése minden esetben forintban történik. Az euro – forint átváltás alapja az első beszállítási napon érvényes, az Európai Központi Bank által meghatározott árfolyam. A vételár átutalása a minőségi tanúsítvány MVH-hoz tör-ténő beérkezésétől, számított 30-35 nap között történik.

A gabona felvásárlási folyamata során az ajánlat elutasításra kerülhet. Ennek oka leg-több esetben a felajánlott gabona minőségi, mennyiségi paramétereiben, valamint a felvásárlási folyamat során felmerülő határidők be nem tartásában keresendő. Attól függően, hogy az elutasítás az eljárás mely szakaszában történik, a felajánlót különféle költségek terhelik.

Az intervenció intézményében a gazdák a garantált áron értékesíthetik terményüket. A garantált ár magasabb, mint a csatlakozás előtt. A forintban kifejezett intervenció ár függ a Ft/€ árfolyamától. A 22. táblázatban bemutatjuk, hogy csatlakozásunk óta havonta hogyan változott az egy tonna búza illetve kukorica intervenció felajánlása esetén a gazdálkodók által realizált nyereség illetve veszteség ahhoz képest, hogyha szabad piacon értékesítették volna terményüket. 2004 októberétől 2006 augusztusáig mind búza mind kukorica esetében minden hónapban nyereséget értek el a gazdálkodók. 2006. szeptemberétől mindkét gabona-féle esetében egyre növekvő veszteséget (kivételet képez ez alól a kukorica október hónapban) könyvelhettek volna el a termelők¹⁹, ha az intervenciót választották volna terményük értékesítésére. A 2006/2007-es intervenció évben sem Európában, sem Magyarországon nem történt intervenció felvásárlás.

A hosszú távra meghirdetett intervenció ár erősen befolyásolja a piaci árakat. Becslések szerint Magyarországon az intervenció lehetősége miatt a szabadpiaci árak magasabbak voltak annál, mint ami egy teljesen liberalizált piacon kialakult volna. **Tehát az intervenció-nak köszönhetően a termelők egyrésztől többletjövedelemre tehettek szert a szabadpi-aci ár és az intervenció ár, valamint a szabadpiaci ár és az intervenció nélkül létrejövő szabadpiaci ár közötti különbségből adódóan.**

¹⁸ A Bizottság 824/2000/EK rendelete a gabonafélék intervenció hivatalok által történő átvételére vonatkozó eljárás létrehozásáról, valamint a gabona minőségének meghatározására szolgáló elemzési módszerek megállapításáról

¹⁹ Ez egyrésztől a forint euróhoz viszonyított erősödéséből, illetve a termelői ár emelkedéséből következik.

Az intervenciók értékesítéséből származó nyereség/veszteség

Időszak	Intervenciók ár		MNB árfolyam (Ft/€)	Termelői ár** (Ft/t)		Intervenciók értékesítés esetén a nyereség/veszteség (Ft/t)		
	€/t*	Ft/t		Búza	Kukorica	Búza	Kukorica	
2004	október	101,31	25 003	246,80	22 813	20 393	2 190	4 610
	november	101,77	24 966	245,32	22 619	20 359	2 347	4 607
	december	102,23	25 139	245,90	22 857	20 954	2 282	4 185
2005	január	102,69	25 320	246,56	23 288	19 833	2 032	5 487
	február	103,15	25 145	243,77	23 440	21 172	1 705	3 973
	március	103,61	25 382	244,97	23 073	21 863	2 308	3 518
	április	104,07	25 826	248,16	20 612	23 245	5 214	2 581
	május	104,53	26 343	252,02	22 566	22 079	3 777	4 264
	június	104,53	26 032	249,04	22 994	23 505	3 037	2 526
	július	101,31	24 968	246,45	17 913	23 502	7 055	1 466
	augusztus	101,31	24 765	244,45	20 028	24 658	4 736	106
	szeptember	101,31	24 910	245,88	19 988	22 968	4 921	1 942
	október	101,31	25 504	251,74	21 301	19 951	4 203	5 554
	november	101,77	25 550	251,06	19 989	20 010	5 561	5 540
	december	102,23	25 831	252,67	22 286	21 393	3 545	4 438
2006	január	102,69	25 760	250,85	23 103	22 346	2 657	3 414
	február	103,15	25 953	251,61	24 021	23 365	1 933	2 589
	március	103,61	27 017	260,75	24 542	23 903	2 474	3 114
	április	104,07	27 614	265,34	25 054	24 540	2 560	3 074
	május	104,53	27 434	262,46	24 697	25 340	2 737	2 095
	június	104,53	28 421	271,90	26 626	26 554	1 796	1 868
	július	101,31	28 122	277,58	24 654	27 345	3 468	777
	augusztus	101,31	27 784	274,25	26 650	26 563	1 134	1 221
	szeptember	101,31	27 834	274,74	28 824	27 886	-990	-52
	október	101,31	27 079	267,29	29 596	26 303	-2 517	775
	november	101,77	26 346	258,88	29 873	26 630	-3 527	-284
	december	102,23	25 975	254,08	30 620	27 092	-4 646	-1 117

*Havi növekménnyel

**ÁFA és szállítási költség nélkül

Forrás: A Piaci Információs osztály (AKI) és a MNB adatai alapján saját számítás

A csatlakozás után eltelt két intervenciók év során felajánlott gabona mennyiség nagyságrendekkel nagyobb, mint a csatlakozás előtt. A magasabb ár és nagyobb mennyiség következtében a gazdák nagyobb bevételre tesznek szert. Javul a likviditásuk, jövedelmezőségük. Az intervenció nagy biztonságot, termelési és értékesítési stabilitást, jövedelmebiztonságot nyújt a termelőnek, ugyanis az intervenció tulajdonképpen az árkockázat mérséklésének

egyik eszköze, a garantált ár biztosításán keresztül. A garantált ár pozitív hatással van a vállalkozások megtakarítási, valamint fejlesztési lehetőségeire.

A legtöbb tagállamban magasabbak a piaci árak az intervenciós felvásárlási árnál, csekélyek az intervencióra felkínált mennyiségek, és így a készletek kezelhető szinten maradnak. Jellemző ez a déli tagállamokra is, ahol a fogyasztás meghaladja a termelést, az aktuális piaci árak magasak, és így alig kínálnak fel mennyiségeket intervencióra. A mostani intervenciós ár vonzó azonban azokban a közösségi régiókban, ahol alacsonyabbak a termelési költségek. Ezek általában a fő fogyasztási területektől messze eső olyan régiók, ahonnan magasak a szállítási költségekkel és logisztikai nehézségek adódnak. Ezekben a régiókban **az EU felvásárlási rendszere már nem a biztonsági háló szerepét tölti be, hanem sajátos üzletággá vált**, amely célra a termelés egy részét rendszeresen félreteszik. Ennek eredményeképpen a Közösség hiányban szenvedő területein magas a gabonafélék ára, míg a többlettermelő régiókban nagy mennyiségeket ajánlanak fel intervencióra.

Románia és Bulgária csatlakozása valószínűleg tovább súlyosbítja a helyzetet. Ezen országok éghajlati és strukturális viszonyai ideálisak a gabonafélék termesztéséhez, és az alacsony termelési költségek miatt a jelenlegi intervenciós ár kifejezetten vonzó lesz ezen országok termelői számára. Bár Bulgária és Románia is rendelkezik tengeri kikötővel, a termőföldekről a kikötői létesítmények felé irányuló belföldi közlekedés infrastruktúrája általában fejletlen, és ezért a gabonafélék nagy mennyiségeinek intervencióra történő felkínálása jövedelmező lehetőség lehet a gazdasági szereplők számára.

A közelmúltban az Európai Unió belül az intervenciós kukoricakészletek felhalmozódása miatt kiéleződtek az ellentétek. Egyrészt a Bizottság 2006. november 1-jétől induló intervenciós felvásárlási időszaktól kezdődően szigorúbb megfeleléségi követelményeket fogadott el – nevezetesen a legnagyobb nedvességtartalom 13,5 százalékra, valamint a törött és a túlhevült magvak arányának 5, illetve 0,5 százalékra csökkentését – annak biztosítására, hogy az intervencióra felhasznált kukorica alkalmasabb legyen a hosszú távú raktározásra.

A minőségi paraméterekben bekövetkezett szigorítások már előrejelezték az EU szándékát a tekintetben, hogy 2007. május 31-től az intervencióra felajánlható gabonafélék közül a kukorica teljesen kivonásra kerülne. A Bizottság véleménye szerint ezáltal újra egyensúly alakulna ki az EU gabonapiacán, és megerősödne a gabonaintervenció eredeti biztonsági háló szerepe.

A magyar érdekeket mind a minőségi paraméterek (visszamenőleges) módosítása, mind a kukoricaintervenció megszüntetésére vonatkozó javaslat sértette. A magyar ellenállás és a tagállamok többségi támogatása hatására a Bizottság újabb javaslatot dolgozott ki, amelynek értelmében a kukorica intervenció fokozatosan kerül leépítésre. A 2007/2008-as évben 2 millió tonna, 2008/2009-ben 1 millió tonna, 2009/2010-ben 0 tonna kukorica vásárolható fel. A kialakult hároméves átmeneti időszak elegendő átállási időt biztosít a gazdáknak, és szerencsére a piaci körülmények is kedvezőek, így várhatóan az idén és az elkövetkezendő években nem is lesz ténylegesen szükség az intervenciós védőhálóra. **A többlet levezetésére alkalmas a bioenergia alapanyaggyártás részére történő értékesítés is, mely hazánkban és a világon egyre nagyobb teret hódít.**

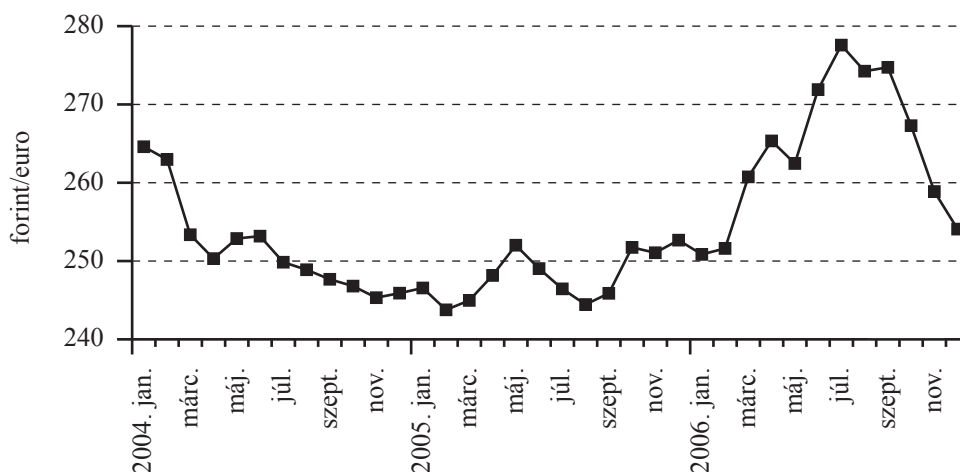
3.4.5. Az árfolyamalakulás hatásai

Az árfolyamváltozás hatásai közvetlenül érvényesülnek a külpiazi kapcsolatokkal rendelkező vállalkozásoknál az exportpiacokon történő értékesítés, illetve az importból történő beszerzés révén, közvetve pedig – az árfolyamváltozás belpiaci kínálatra, árakra, hitelek elérhetőségére gyakorolt következményei – minden vállalkozást érintenek.

A forint/euro árfolyamának alakulását a csatlakozás időpontjának közelében, 2004. január és 2005. augusztus között jobbra az erősödés jellemezte. Ez a tendencia azután megtört, és következő 10 hónapban (2006. júniusig) fokozatosan gyengült, majd ismét tartósan erősödni kezdett (16. ábra).

16. ábra

A forint/euro árfolyam alakulása 2004-2006

Forrás: KSH adatok.

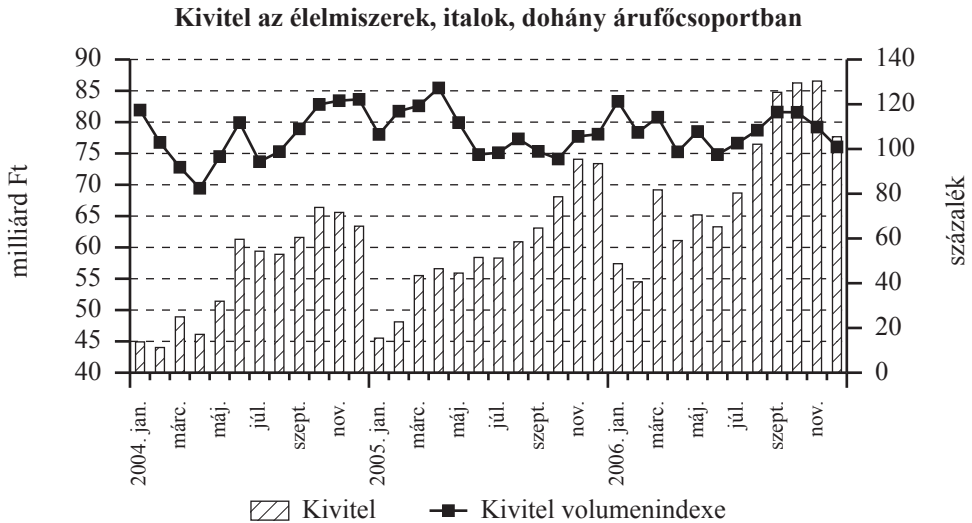
Az erős forint árfolyam negatívan hat egyfelől az export növekedésére, kiszorítva az egyes hazai termelőket a nemzetközi piacokról, másfelől az import bővülését ösztönzi, veszteségeket okozva a hazai importhelyettesítő termelőknek. Mindezek nyomán a forint felértékelődése versenyhátrányba hozza a hazai gazdálkodókat és kedvezőtlenül hat a külkereskedelmi mérleg egyenlegére.

Magda (2004) szerint az erősödő forint-árfolyam agrárgazdaságra gyakorolt negatív hatásai közül a legfontosabbak a következők:

- Az export versenyképesség csökkenése miatt a visszamaradt terméktömeg árcsökkentést vált ki a belső piacokon.
- Az olcsóbbá váló import előnyeit nem a teljes agrárgazdaság, hanem csak egyes piaci szereplők (pl. az élelmiszeripar egyes szakágazatai, a takarmánykeverők, illetve a fogyasztók) élvezik, így a forinterősödés költségcsökkentésbeni szerepe a termelők körében nem érvényesül.
- A kialakult import-verseny az élelmiszerek belső piacán árletető hatású, ami gyengíti a hazai mezőgazdaság jövedelemtermelő képességét.
- A termelői árak a kínálati piac körülményei között csökkenő irányzatúak, így romlik a termelők jövedelempozíciója.

A gyakorlatban az erős forintárfolyam előbbieken bemutatott hatásai korlátozottan érvényesülnek. Az adatok azt mutatják, hogy a gyengébb forint-árfolyam időszakában (2006. márciustól novemberig) ugyan tapasztalható a mezőgazdasági vállalkozások exportforgalmában bizonyos mértékű bővülés a korábbi évek azonos időszakához képest, azzal egyidejűleg azonban a volumenindex nem jelez számottevő változást (17. ábra). A forgalombővülés tehát inkább az árfolyam gyengülése következtében (forintban számított) magasabb exportáraknak tulajdonítható, semmint a volumen bővüléséből származik.

17. ábra

Forrás: KSH adatok

Ezt támasztja alá Lakner és Podruzszik (2005) vizsgálatának eredménye is, miszerint az árfolyam és export között sokkal lazább kapcsolat áll fenn a vélelmezettnél. Ez a megállapítás teljes mértékben összefügg azokkal az irodalmi megállapításokkal, amelyek a fejlett országok árfolyam-politikájának hatásait elemzik. A paradox jelenség oka több tényezőre vezethető vissza, melyek közül a legfontosabbak:

- az élelmiszer-gazdasági exportőrök árbevétel-tömegük maximalizálásával (a kivitel „minden áron” történő növelésével) kísérlik meg fenntartani, illetve javítani külpiazi pozíciójukat
- a belföldi értékesítés fokozódó nehézségei (mindenek előtt a kereskedelmi láncok erőfölényükkel történő visszaélése) miatt a vállalkozások számára fokozott jelentőségű a külpiazi.

Az árfolyam és az export közötti laza kapcsolatot igazolja az is, hogy a csatlakozás időpontjának közelében a többi csatlakozó ország nemzeti valutája is felértékelődött, esetenként a forintnál még nagyobb mértékben. Ez azonban nem járt a mezőgazdaság versenyképességének csökkenésével, és nem eredményezte az agrár-export stagnálását. Példaként említhető Lengyelország, ahol a mezőgazdasági export 2004-ben is folytatta dinamikus növekedését, közel 30 százalékkal bővült, annak ellenére, hogy a zloty ebben az évben az euróval szemben 15 százalékkal erősödött. (Csáki, 2005.)

Összefoglalás, javaslatok

1. Mivel a vállalkozások számára minden döntés, a gazdasági környezet minden változása előbb vagy utóbb pénzügyi következményekkel (is) jár, könnyen érthető, hogy a mezőgazdaság tulajdonosi és szervezeti struktúrájának átalakulása, az Európai Unióhoz történő csatlakozás, a piac liberalizálása, a verseny erősödése **alapvetően megváltoztatta a mezőgazdasági üzemek pénzgazdálkodásának jellegét** is. Ugyanakkor kevés jele van annak, hogy az ágazati irányításban, a kutatás területén, az oktatásban dolgozó szakemberek igyekeznének mindent megtenni annak érdekében, hogy a gazdálkodók felkészülten nézhessenek szembe az új kihívásokkal és gondjaikat képesek legyenek saját maguk megoldani. A továbblépés sürgető feladat ezen a területen.
2. A kiadvány bemutatja, hogy a mezőgazdasági termelésben lekötött eszközállomány gyors ütemben nő; a növekedésben az állóeszközök állománya vezet. Emiatt **az állandó költségek egyre nagyobbak lesznek**. Versenyképességük megőrzése/fokozása érdekében a vállalkozások a termékek, szolgáltatások önköltségének csökkentésére törek-szenek, amire a termelés méretének további növelése, a termeléstechológia fejlesztése ad lehetőséget. Ennek érdekében beruházásokat kell végezniük; az emelkedő beruházási kiadások finanszírozásában pedig **egyre nagyobb szerep jut a külső (idegen) források bevonásának**. A saját tőke aránya – amely a mezőgazdaságban jellegzetes és szoká-sos módon magas – fokozatosan csökken az idegen források javára, **nő az eladósodás**. Önmagában ez az egyetlen jelenség, illetve az ebből fakadó kockázat is (l. 13. pont) a pénzgazdálkodás színvonalának számottevő javítását indokolja, ami a pénzügyi infor-mációk előállítását, elemzését, a pénzügyek tervezését, valamint a kockázatkezelést illeti.
3. **Az EU-csatlakozás hatására a mezőgazdasági termelés jövedelmezősége javult**, de a mutatók még így is nagyon szerény jövedelmezőségi mértékre utalnak, ráadásul szembe-tűnő a jövedelem nagyfokú változékonysága (szórása), valamint a támogatások fokozódó szerepe a jövedelmező gazdálkodás biztosításában. Középtávon az uniós for-rásokból származó támogatások növekedése még fenntarthatja az utóbbi évek viszony-lag kedvező tendenciáját, **de hosszabb távon romló ökonómiai feltételek várhatók** (a fizetendő kamatok és az eredmény viszonyának romlása, a ráfordítások árának emel-kedése, a támogatások csökkenése). A vállalati pénzgazdálkodás erősítése – a vesz-teségforrások feltárásában, a jövedelmezőséget fokozó tevékenységek keresésében, a finanszírozási terhek csökkentésében – egyike a lehetséges ellenlépéseknek.
4. Kimutatható, hogy az egyéni gazdaságokban a gazdálkodók életkora befolyásolja a vál-lalkozások pénzügyi jellemzőit. **A gazdaságok számának 58 százaléka, a földterület 55 százaléka 2005-ben az 50 évnél idősebb tulajdonosok kezén volt**. A legmagasabb érték mindkét mutatónál az 50-59 évesek csoportjában adódott. A legnagyobb átlagos üzemmérettel (28,2 hektár) viszont a 45-49 éves gazdálkodók rendelkeztek. A bérelt terület aránya az életkor előrehaladásával csökken. Míg az 50 év alatti üzemtulajdono-sok több mint 70 százaléka rendelkezik hosszú lejáratú kötelezettséggel, az 50 év felet-tieknél már csak 28 százalék ez az arány. Az egységnyi eszközértékre jutó összes köte-lezettség hasonlóan alakul.
5. A tanulmány bizonyítja, hogy a pénzgazdálkodási funkció javításának alapja a **meg-felelő pénzügyi információs rendszer kiépítése és működtetése**. Részben az ismert és a számvitel keretében régóta kötelezően is előállított nyilvántartásokról, kimutatásokról

van szó (amelyek üzemgazdasági értéke és hasznosítása persze közel sem kielégítő), de szóba kerülnek olyan kevésbé elterjedt segédeszközök is, mint az **üzemgazdasági jellegű éves beszámolók, az IAS-sztenderdek szerinti piaci értéken történő értékelés, a vertikális és horizontális üzem-összehasonlítások**. A múltra vonatkozó információk mellett azonban megkülönböztetett jelentőséget kell tulajdonítani a jövő alakításának, amire a különböző időtávú **pénzügyi tervek** teremtik meg a lehetőséget.

6. A vállalkozások pénzügyeire hatást gyakorló tényezők közül elsőként a **közvetlen támogatásokat** vizsgáltuk. A közvetlen támogatások részaránya a teljes támogatási összegen belül a 2002-2005 időszak alatt 35 százalékról 60 százalékra emelkedett, folyó áron számított összegük pedig évi átlagban mintegy 30 százalékkal nőtt. Ezt az örvendetes tényrt csak az teszi ellentmondásossá, hogy 2004-ben 10%-kal csökkent a támogatás-kifizetés az előző évhez képest (a 2004-ben elmaradt kifizetések 2005-re húzódtak át), ami az üzemeknél likviditási hiányhoz vezetett. Ebben a csatlakozás évének átmeneti problémái, az uniós támogatások utófinanszírozó jellege, illetve a magyar költségvetés korlátai játszották a fő szerepet.

A közvetlen támogatások jelentőségét a jövedelmezőségi viszonyok alakításában jól szemlélteti két adat: 2005-ben a tesztüzemek által reprezentált gazdaságok **hektáronként 53,7 ezer forint közvetlen támogatást kaptak, miközben egy hektár mezőgazdasági területre vetítve csak 29,9 Ft adózás előtti eredményt állítottak elő**. Tehát támogatások nélkül a magyar mezőgazdasági termelés összességében súlyosan veszteséges lenne (bár természetesen maradnának nyereséges gazdaságok is).

7. A tesztüzemi információs rendszer adatai szerint a csatlakozást követő időszakban **az egy üzemre jutó támogatás növekedését tekintve az árunövény-termesztő gazdaságok állnak az élen**, őket a tömegtakarmány-fogyasztó állatok tartásával foglalkozó, illetve a vegyes gazdálkodást folytató üzemek követik. Ezek esetében az átlagost meghaladó mértékben nőtték a közvetlen támogatások 2003 és 2005 között. Az átlagosnál kisebb mértékű támogatásnövekedés volt tapasztalható a zöldség-gyümölcs profilú vállalkozásoknál. A sertés- és baromfitartásra szakosodott gazdaságok csoportja volt az egyetlen, ahol 2005-ben csökkentek a támogatások 2003-hoz képest.
8. A tesztüzemi megfigyelések alapján **2005-ben a gazdaságok kétharmada (67%) nyereséges, egyharmada pedig veszteséges volt**, összes adózás előtti eredményük pedig 124 milliárd Ft-ra rúgott. Kimutattuk, hogy amennyiben a gazdaságok 2005-ben is a 2003-as (csatlakozás előtti) évnek megfelelő szintű közvetlen támogatásokat kapnák, akkor az üzemek csaknem fele-fele arányban oszlanának meg a nyereségesek és a veszteségesek csoportja között, miközben jelentéktelen összegű (1,6 Mrd forint) adózás előtti eredmény állna elő. Végül pedig, ha a gazdaságok egyáltalán nem részesülnek közvetlen támogatásban természetesen még tovább romlana a helyzet: a gazdaságok csak mintegy 40 százaléka lenne képes némi nyereséget elérni (összesen 64 Mrd Ft-ot), ami közel sem lenne elegendő a 168 milliárdos veszteség ellensúlyozásához, vagyis az adózás előtti eredmény mínusz 104 Mrd Ft lenne.
9. AZ EU-csatlakozást követően a vidékfejlesztési célok megvalósítása közösségi forrásból, továbbá azt kiegészítő nemzeti költségvetéssel társfinanszírozásban indított programok keretében történt/történik. A csatlakozás után a vidékfejlesztési programok keretében igényelhetik/igényelheték a gazdálkodók a korábbi beruházási támogatásokat felváltó fejlesztési forrásokat is. A vidékfejlesztés támogatások előtérbe kerülését az e célokra fordított támogatások összegének változása is jelzi. **Míg 2001-2003 között**

vidékfejlesztésre (beleértve a beruházási támogatásokat is) összesen 211,1 milliárd forint került kifizetésre, addig 2004-2006 között ezekre a célokra már mintegy 40 százalékkal nagyobb összeg jutott.

10. **Az uniós támogatási rendszere való átállás nem volt problémamentes a vidékfejlesztés területén sem:** az AVOP és NVT első (és a késői kezdés miatt töredéknyi) évében, 2004-ben egyáltalán nem került sor támogatás-folyósításra (csak a már előcsatlakozási támogatásként ismert SAPARD keretében volt kifizetés). Mindezek következtében a vidékfejlesztésre fordított támogatási összeg 2004-ben jelentősen elmaradt nemcsak az előirányzattól, de a korábbi években kifizetettéktől is. A három vidékfejlesztési program keretében az eredetileg előirányzottakhoz képest 2001-2006 között összesen mintegy 140 milliárd forinttal kevesebb támogatás került folyósításra. Az elmaradt összeg eredetileg tervezettnek 36,5 százalékát tette ki. A tesztüzemi rendszer jövedelmezőségi adataival számítva a vidékfejlesztési támogatások tervezett kifizetése esetén a gazdálkodók 7-8 milliárd forinttal realizálhattak volna nagyobb eredményt a vizsgált időszakban. Figyelembe véve a vidékfejlesztési támogatásokból fejlesztési célra szánt összeget, illetve ehhez kapcsolódó sajtóterős hozzájárulást, az ágazat beruházásainak teljesítményértéke hat év alatt összesen mintegy 150 milliárd forinttal lehetett volna több. A kifizetések csúszásában – még ha igen csekély mértékben is – a termelők gyenge pénzügyi helyzete, illetve felkészületlensége is szerepet játszott: finanszírozási problémákat vetett fel a saját erő biztosítása és a közforrások megelőlegezése, illetve sok gazdálkodó számára nehezen megoldható feladatot jelentett a pályázati anyag részét képező üzleti terv összeállítás.
11. **2001 és 2005 között az ágazat összes hitelállománya 226,1 milliárd forintról 358,8 milliárd forintra növekedett, vagyis 58,7 százalékkal lett több.** Míg 2004-ben a kedvezményes kamatozású hosszú lejáratú hitelek állománya növekedett meg számottevően (Európa Terv Agrárhitel Program), 2005-ben az új támogatási rendszerre való átállás nehézségei nyomán keletkező likviditási problémák miatt kényszerültek a gazdálkodók éven belüli hitelek felvételére. Ezzel együtt is az éven belüli hitelek aránya 2006-ra kevesebb mint 30 százalékra esett vissza, miközben az időszak első két évében, 2001-ben és 2002-ben még a teljes hitelállomány több mint 50 százalékát tette ki. Mind az egyéni, mind pedig a társas vállalkozásoknál nőtt az idegen tőke aránya a forrásokon belül, vagyis nőtt az eladósodottság. A mutató értéke mindkét vállalkozási csoportban 2001-ről 2004-re 5 százalékponttal emelkedett.
- A kedvezményes gazdálkodói hitelek feltételeit érintő EU-szabályok átvétele lényegében mára már lezajlott, a hitelfeltételek változása azonban még koránt sem ért véget. Újabb változásokkal járhat a notifikált nemzeti támogatások 2007. évi Bizottsági felülvizsgálata, illetve küszöbön áll a Bázeli II. néven ismert új tőkepiaci szabályozás bevezetése, ami szintén hatással lesz a mezőgazdasági ágazat hiteleinek alakulására.
12. **A Bázeli II. szabályozás bevezetésével** a bankoknak a tőkekövetelményt (a kihelyezett hitelállományt szavatoló saját tőkét) minden hitel után specifikusan kell meghatározniuk a hitelfeltevő kockázati értékelésének függvényében. Az agrárhiteleket azonban a kis- és középvállalkozási (retail) szegmensbe sorolták, amelyre egyszerűsített tőkekövetelmény-számítási előírásokat alakítottak ki. Emiatt nem várható az agrárhitelek általános megdrágulása, de bizonyosra vehető, hogy a bankok kockázat-orientáltabban járnak el a hitelügyleteknél és fontos tényező marad a mindenkori termelési és piaci feltételek értékelése. Kedvező hitelfeltételekre csak az a vállalkozás számíthat, amelyik

a szükséges kimutatásokkal és kalkulációkkal rendelkezik, a megállapodásokat betartja, továbbá a tervezett fejlesztések illetve a várható problémák előtt időben kapcsolatba lép a bankkal.

13. A mezőgazdasági termelő a kockázat számos fajtájával kerülhet szembe. **A pénzgazdálkodás hozzájárulása a kockázatmenedzsment lehetőségeihez elsősorban a likviditás fenntartásával és az adósságkezeléssel kapcsolatos.** Az utóbbi esetben az eladósodás azért vezet fokozott kockázathoz, mert míg az idegen tőke terhei kamat és törlesztés formájában fix összegként jelentkeznek, addig a termelési érték ingadozik és kedvezőtlen esetben nem fedezi a kamatokkal megnövekedett összes költséget, vagyis veszteség keletkezik. A tanulmány bemutatja az Európai Unióban alkalmazható kockázatkezelési eszközöket, illetve az új magyar kárenyhítési rendszer keretében alkalmazható állami segítségnyújtási lehetőségeket, illetve foglalkozik az intervencióval, mint az árstabilizáció, s ezáltal a kockázatsökkentés eszközeivel. Végül röviden áttekintésre kerül a forint/euró árfolyam változásának (erősödésének) agrárgazdaságra, azon belül az agrárexportra gyakorolt hatása.

Irodalomjegyzék

1. Agrárvállalkozási Hitelgarancia Alapítvány (AVHGA) [2005]: Éves jelentés, 2005.
2. Bácskai Tamás – Huszti Ernő – Meszéna György – Mikó Gyula – Szép Jenő [1976]: A gazdasági kockázat mérésének módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
3. Bálint András – Sidlovits Diána – Szép Katalin [2000]: Kockázat és kockázatkezelés a kertészetben.
<http://www.vetesforgo.hu/index.php?menu=cikkek&temaid=4&cikkid=48>
4. Barry, P. J., Ellinger, P. N., Hopkin, J. A., Baker C. B. [2000]: Financial Management in Agriculture. Interstate Publishers, Inc., Danville, Illinois
5. Borszéki, É [2003]: Pénzügytan. Gödöllő, egyetemi jegyzet.
6. Csáki, Cs [2005]: Hozzászólás Magda Sándor: „Árfolyampolitika és az agrárgazdaság” című cikkéhez, Gazdálkodás, XLIX. évf., 2005/2. szám 2p.
7. Epstein B. J., Mirza A. A. [2003]: Nemzetközi számviteli standardok. Magyarátatok és alkalmazások. Perfekt Kiadó.
8. Frierichs, J-C, Schwerdtle J. G., Amelung, C. [2004]: Kreditfinanzierung in der Landwirtschaft – Innovative Managementansätze für Landwirte, Berater und Banken. www.rentenbank.de/d/Download/Schriftenreihe/Rentenbank_Schriftenreihe_Band19.pdf
9. Grethe, H. [2006]: Environmental and Agricultural Policy: What Roles for the EU and the Member States? Keynote paper for the conference „Subsidiarity and Economic Reform in Europe”, organized by the European Commission, the CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis and the Dutch Ministry of Economic Affairs, November 8-9, 2006, Brussels).
10. Grethe, H., Häger, A., Kirschke, D. [2007]: Aspekte der Agrarpolitik 2006. Agrarwirtschaft 56 (2007) Heft 1.
11. Isermeyer, F [2005]: Politische Rahmenbedingungen für eine wettbewerbs-fähige Landwirtschaft. http://www.fal.de/cln_044/nn_790814/SharedDocs/09_BW/DE/Publikationen/Sonstige/download_WBF_politik_2005_de.html
12. Kapronczai I. szerk. [2007]: Mezőgazdasági jövedeleminformációs rendszerek összefüggései. AKI, Agrárgazdasági Információk, 2007. 1. szám.
13. Kovács, G és mtsai [2004]: Agrár- és vidékfejlesztési támogatások az uniós csatlakozás évében (2004), AKI, Agrárgazdasági Információk, 2004. 4. szám.
14. Köhne, M. [2004]: Anstöße für ein verbessertes Finanzmanagement in landwirtschaftlichen Unternehmen. Agrarwirtschaft 53 (2004) Heft 2.
15. Ksh [2006]: A nem pénzügyi eszközök felhalmozása és állománya, 2000–2004. Budapest, 2006.
16. Lakner, Z. – Podruzsik, Sz. [2005]: Gyógyír vagy placebo a forint lértékelése?, Gazdálkodás, XLIX: évf., 2005/1. szám, 14p.

17. Landwirtschaftliche Rentenbank [2003]: Basel II und die Landwirtschaft. Frankfurt am Main, Oktober 2003.
18. Magda, S. [2004]: Árfolyam-politika és az agrárgazdaság, Gazdálkodás, XLVIII. évf., 2004/6. szám, 6p.
19. MNB [2007]: A nem pénzügyi vállalatoknak (S.11) nyújtott hitelek nemzetgazdasági ágazatok szerint).
[www.mnb.hu/Resource.aspx?ResourceID=mnbfile &resourcename=hu0706_vallhitbet](http://www.mnb.hu/Resource.aspx?ResourceID=mnbfile&resourcename=hu0706_vallhitbet)
20. Odening, M [2005]: Finanzmanagement in der Landwirtschaft. AID Infodienst.
21. Pénzügyi szabályozás & jogharmonizáció – Új tőke direktívák: Helyzetek start előtt, Bank&Tőzsde, 2006. október 2.
<http://www.bankestozsde.hu/online/cikk.html?aid=1000381>
22. Riedl Zsuzsanna [2003]: Bázél II. – kelet-közép-európai helyzetkép, Bank&Tőzsde, 2003. március
23. Sebők Orsolya [2004]: Drágább hitelek? A Bázél II. hatással lesz a pénzügyi szféra minden szereplőjére, így a kis- és középvállalati körre is. Piac és Profit, 2004. december
24. Siklósi, Á. [2003]: A hatékonyság elemzésének néhány kérdése a magyar agrárgazdaságban, különös tekintettel az EU csatlakozásra.
http://elib.kkf.hu/ewp_03/2003_4_09_SIKLOSI.pdf
25. Wissenschaftlicher Beirat (2006): Stellungnahme zu aktuellen Fragen der EU-Finzenzen und des EU-Agrarhaushalts Berichte über Landwirtschaft” - Heft 1, Mai 2006, Band 84